

DISPUTATIO XLVII
DE RELATIONE REALI IN COMMUNI

Post duo praecedentia genera quantitatis et qualitatis, tractat Aristoteles de ad aliquid, in V Metaph., c. 15, non quia perfectius sit in entitate sua quam omnia sex ultima praedicamenta, cum Commentator, XII Metaph., com. 19, dicat relationem inter omnia genera esse minimae entitatis; quod quam verum sit, ex dicendis constabit. Non ergo perfectionis ordinem, sed ordinem doctrinae videtur Aristoteles observasse, tum quia doctrina ad hoc praedicamentum pertinens universalior est; tum etiam quia est quodammodo necessaria ad caeterorum praedicamentorum cognitionem, eo quod magna ex parte videntur in relatione consistere. Accedit etiam quod quamplurimae relationes ad quantitatem et qualitatem proxime consequuntur. De relatione igitur prius in communi videbimus an sit, quid sit, et quotuplex, et quas proprietates vel causas habeat, et deinde de praecipuis relationum generibus earumque fundamentis ac terminis magis in particulari disseremus.

SECTIO PRIMA

AN RELATIO SIT VERUM GENUS ENTIS REALIS, DISTINCTUM A RELIQUIS

Variae rationes quibus tota fere difficultas huius praedicamenti proponitur

1. *Prima.*— Prima ratio dubitandi esse potest quia relatio ut relatio nihil rei ponit in re quae referri dicitur; ergo non potest constituere reale genus entis. Consequentia est evidens, quia reale genus fundatur in ente reali, quod in rerum natura sit seu ponat aliquid; relatio autem, prout rebus creatis tribuitur (sic enim nunc de illa agimus), non potest aliquid rei esse in rerum natura, si illud non ponit in re ipsa relata, quia neque in termino aliquid ponit, ut per se notum est, licet forte supponat, de quo postea; neque in sese manet, cum non sit substantia; ergo, si in re ipsa relata nihil ponit, absolute nihil rei est. Probatur autem antecedens, primo, quia *ad*, ut *ad*, non dicit realem rationem, tum quia univoce et secundum totam proprietatem suam convenit relationibus rationis; tum etiam quia *ad*, ut *ad*, praescindit ab *esse in*; ergo ut sic nihil rei ponit in aliquo. Alioqui secundum propriam et ultimam rationem suam includeret inesse, quod repugnat; ergo relatio nihil rei ponit in re quam refert. Patet consequentia, quia relatio ut relatio nihil aliud dicit quam esse ad, dicente Aristotele relativa illa esse quorum totum esse est ad aliud se habere.

2. *Secunda.*— Secundo, quia haec denominatio relativa adveniens alicui de novo, non immutat illud nec in re ipsa facit illud aliter se habere quam antea, dicente Arist. V Phys., text. 10, relationem advenire sine rei mutatione; ergo relatio nihil ponit in tali re. Patet consequentia, quia impossibile est intelligere aliquid rei de novo adiungi alicui subiecto, et illud non se habere in re ipsa aliter quam antea, quia, si ei aliquid est additum, aliquid habet quod antea non habebat; hoc autem ipsum est aliter se habere. Quod autem quidam respondent non habere aliquid, sed ad aliquid, ludus quidem verborum esse videtur; nam interrogo an illud ad aliquid sit aliquid; nam, si est, ergo qui habet ad aliquid de novo, aliquid etiam de novo habet; ergo aliter se habet, et mutatum est; si vero ad aliquid non est aliquid, ergo nihil est, et hoc intendimus.

3. *Tertia.*— Tertio declaratur hoc amplius, quia relatio, ut relatio, nihil est praeter absoluta; ergo simpliciter nihil est. Patet consequentia, quia, cum quaerimus an relatio sit aliquid rei, de illa agimus ut distinguitur vel praescinditur a rebus absolutis; alioqui quomodo erit distinctum genus entis? Antecedens vero probatur, quia si ponamus, verbi gratia, duo alba in rerum natura, illa, ex vi qualitatum absolutarum quas habent, sunt inter se similia; ergo habent illam denominationem relativam ex vi absolutorum simul existentium seu simul sumptorum, absque aliqua alia additione reali; ergo relatio nihil rei addit rebus absolutis. Utraque consequentia est manifesta, quia, si relatio aliquid est, solum est propter illam denominationem relativam quae intercedere videtur inter illa absoluta; si ergo haec ipsa denominatio ex solis absolutis sumitur, quidquid aliud adiungitur, fictitium est. Probatur

autem antecedens, quia, positis duobus albis in rerum natura, sive mente separet omne aliud reale eis additum, sive per potentiam Dei absolutam ponamus illud separari aut impediri, nihilominus illa duo manebunt inter se similia, nec mens potest aliud concipere, quia necessario retinent unitatem formalem, et nihil aliud est esse similes quam habere qualitates eiusdem rationis. Quod si quis respondeat hoc vere dici de rebus similibus fundamentaliter, non formaliter, petet sane principium; nam hoc est quod intendimus, scilicet, ibi non esse aliam denominationem nisi hanc quae appellatur fundamentalis; nam haec satis est ut illae res vere sint similes, et illa alia formalis denominatio aut nihil est, aut ad summum est consideratio rationis.

4. Et confirmatur, nam hoc modo salvantur multae denominationes similes absque additione aliqua quae intrinsece fiat in re denominata; sic enim dicitur Deus creator vel dominus ex tempore; sic columna dicitur dextra vel sinistra; sic paries dicitur visus, etc.; ergo, eadem ratione, potest sufficienter salvari omnis similis denominatio sine additione relationis quae sit aliquid rei. Quod si quis dicat in exemplis positis deesse fundamentum ex parte rerum denominatarum, respondebimus et fortasse hoc non esse in universum verum, quod postea tractabimus, et non satisfacere, quia, si res quae non habet fundamentum denominari potest relative ex positione alterius, etiamsi nihil rei ipsi addatur, ergo multo magis, res quae habet aliquod fundamentum poterit ex vi eius et coexistentiae alterius praecise, sic denominari, absque additione alicuius rei respectivae; ergo huiusmodi respectus nihil rei est praeter absolutum.

5. *Quarta.*— Quarto argumentari possumus (et est altera ratio principalis dubitandi), quia, licet demus relationem esse aliquid rei, non tamen potest novum genus entis constituere, diversum a reliquis. Probatur, quoniam ordo ad aliud intrinsece includitur in omni reali conceptu entis creati. Nam imprimis omne ens creatum, quatenus tale est, etiam ipsa substantia, dicit habitudinem essentialis dependentiae ad ens increatum, et ideo est analogice ens, vel substantia, comparatione illius. Omne item accidens dicit essentialem habitudinem ad subiectum, ob quam dicitur esse entis ens, potius quam ens. Rursus, in singulis generibus accidentium invenire est singulas habitudines; nam quantitas quatenus continua est, dicit essentialem habitudinem ad terminos quibus continuatur, et e converso punctus, et alii similes termini, dicunt essentialem habitudinem ad partes quarum sunt termini. Et inter qualitates potentia dicit essentialem habitudinem ad obiectum, et de scientia, et consequenter de habitus ac dispositione, Aristot., in cap. de Qualit., fatetur esse ad aliquid.

6. Addit vero, esse ad aliquid secundum rationes genericas, scientiae, verbi gratia, non vero secundum specificas, *nam scientia* (inquit) *est ad scibile, grammatica vero ut sic non est ad aliud.* Sed hoc imprimis est falsum; nam, licet forte nomina non sint tam clare imposita, tamen secundum rem, sicut scientia in communi, dicit habitudinem ad obiectum scibile in communi, ita haec scientia ad hoc obiectum. Deinde nihil refert ad praesentem difficultatem; nam genus et species ad idem praedicamentum pertinent; ergo, si haec scientia in specie est qualitas, ergo scientia in communi est genus de praedicamento qualitatis; ergo cum sit etiam ad aliquid, impossibile erit ut ea, quae sunt ad aliquid, in speciali praedicamento collocentur. Multo vero minus satisfacere videtur, quod statim subdit Aristoteles, non esse absurdum idem collocari sub qualitate, et ad aliquid, si utrumque ei convenit. Quia idem non potest essentialiter constitui in diversis praedicamentis; scientia autem, verbi gratia, non accidentaliter tantum, sed essentialiter est ad aliquid, tum quia tota eius entitas intrinsece ordinatur ad scibile, ut in cap. de ad aliquid, Aristoteles fatetur; tum etiam quia alias, si tantum accidentaliter scientia referretur ad scibile, non constitueretur ipsa scientia sub genere *ad aliquid*, sed illa relatio, quae illi accidentaliter advenit, quod est contra Aristotelem in eodem c. de Qualitate. Eademque difficultas urget de sex ultimis praedicamentis, quae ex omnium sententia relationem aliquam includunt, et sic de situ id expresse fatetur Aristoteles in Praedicam., et de caeteris suis locis dicemus. Ergo haec ratio *ad aliquid*, transcendens est, et inclusa in omni entitate, praesertim creata; non ergo constituit peculiare genus.

7. Duae vero responsiones dari solent ad hanc ultimam difficultatem. Prior est, haec omnia, quae enumeravimus in caeteris praedicamentis, solum esse relativa secundum dici; ea vero, quae constituunt speciale praedicamentum, solum esse relativa secundum esse. Sed haec responsio refutabitur facile, si interrogemus quid significetur per relativa secundum dici; aut enim sic appellantur res illae, de quibus ita loquimur, ac si essent relativae, cum nullam in re habeant inter se habitudinem, aut ita appellantur quaedam res, quae habent quidem in re aliquam habitudinem, alterius tamen rationis a relatione reali. Primum dici non potest, tum quia scientia non solum in modo loquendi, sed in re habet suum esse ordinatum ad scibile, et potentia ad obiectum suum, et sic de aliis; tum etiam quia si hae denominationes vel locutiones respectivae, dicuntur esse in nostro modo loquendi et non in re, idem dicitur de omni simili denominatione, nec relinquetur probabilis via ad ponendas huiusmodi relationes reales, nam maxime colliguntur ex huiusmodi denominationibus. Si vero alterum membrum eligatur, explicandum est quatenus sint huiusmodi habitudines, aut in quo distinguantur a relationibus, vel ad quid sint necessariae relationes diversae rationis ab huiusmodi habitudinibus. Et in hoc indicatur alia responsio, et difficultas eius. Dici enim solet, in praedictis rebus aliorum praedicamentorum includi respectus transcendentales, non vero proprias relationes praedicamentales, quae peculiare genus constituunt. Statim vero circa huiusmodi partitionem interrogandum occurrit, quid necesse sit multiplicare hos diversos modos respectuum; nam si respectus transcendens est verus et realis, ille sufficit ad omnes denominationes relativae, quae non sunt pure denominationes extrinsecae; ergo supervacaneum est fingere alias relationes. Deinde oportebit explicare quidnam discriminis sit inter huiusmodi respectus, vel cur unus constituat peculiare genus, et non alius.

Variae sententiae proponuntur

8. *Prima.*— Hae videntur esse praecipuae difficultates quae circa relationem realem in communi occurrunt. Aliae vero, quae circa singula genera relationum offerri poterant, inferius proponuntur. Ob has ergo difficultates possunt esse duo dicendi modi. Prior est, nullas esse veras relationes reales, sed denominationes omnes quae ad modum relationum explicantur, desumi ab ipsis absolutis, vel ex eorum coexistentia. Hanc opinionem referunt Averroes, XII Metaph., comment. 19; et Avicen., lib. III suae Metaph., c. 10; eamque secutus est Aureolus apud Capreol., in I, dist. 30, quaest. 1.

9. *Secunda.*— Alia sententia esse potest, esse quidem in rebus relationes reales, illas vero non constituere peculiare genus entis, sed esse conditionem quamdam transcendentem, quae in omnibus entibus includi potest. Hanc sententiam Zenoni et antiquioribus philosophis ante Platonem tribuit Soto in principio praedicamenti *ad aliquid*, ex Albert. et Alexand., ibidem.

10. *Tertia.*— Iam vero recepta sententia, et quasi philosophicum et commune axioma est, dari in rebus creatis relationes reales, proprium ac speciale praedicamentum constituentes. Haec fuit sententia Platonis, eumque secutus est Aristoteles, et hunc omnes eius interpretes, Averroes, Simplicius, et caeteri omnes Graeci et Latini, quos imitati sunt Theologi, D. Thomas, I p., q. 13, art. 7, quaest. 28, art. 1 et 2, et saepe alias; Capreol. et alii, in I, d. 33; Gregor., late, d. 28, q. 1; Henric., Quodl. III, q. 4, et Quodl. IX, quaest. 3. Non solum propter rationes philosophicas, sed etiam quod illa sententia aptior sit ad mysterium Trinitatis declarandum, et ex illo plurimum confirmari videatur.

11. Docet enim fides Catholica esse in Deo tres relationes reales, constituentes et distinguentes divinas personas; ex quo fit evidens argumentum, conceptum relationis ut sic, non addendo quod creata sit vel increata, non esse fictitium, et rem aliquam referri non esse denominationem extrinsecam proveniente ex sola comparatione mentis, sed esse aliquid rei, quandoquidem in Deo aliquid rei est. Et hinc ulterius magna verisimilitudine colligitur, etiam in rebus creatis esse posse aliquid rei. Quia vel repugnaret rebus creatis ob perfectionem earum, vel repugnaret ob imperfectionem. Primum dici non potest, quia si relatio non repugnat summae perfectioni Dei, cur repugnabit perfectioni creaturae? Dices: quia illa relatio Dei substantialis est, in creatura vero esse debet accidentaliter. Sed contra, quia

relationi ut sic non magis repugnat quod sit accidentalis, quam quod sit substantialis, quia sicut accidens dicit esse in alio, ita substantia dicit esse in se; si ergo cum hac ratione coniungi potest esse ad aliud, multo magis cum illa; et alioqui creaturae ut sic non repugnat accidens reale; ergo nec repugnabit illi talis relatio, quae, etsi sit accidentalis, aliquid rei sit. Nec vero repugnare potest ob imperfectionem, quia relatio ut relatio non dicit imperfectionem; quod si aliquid imperfectionis ei adiungitur ex eo quod accidentalis sit, talis imperfectio non est extra latitudinem rei creatae. Hoc ergo argumento Theologico efficaciter probari videtur dari posse in rebus creatis, et de facto dari respectus reales.

12. Argumentis autem ex sola naturali ratione desumptis probari hoc solet, praecipue ex locutionibus et denominationibus relativis quae in rebus ipsis existunt, absque ulla fictione intellectus, quas proinde necesse est in aliquo ente reali fundari; non fundantur autem in absoluto; ergo in relativo; datur ergo in rebus ens reale relativum. Antecedens patet in his denominationibus, *maius, minus, aequale, simile, propinquum, remotum, pater, filius*, et similibus. Hae namque omnes habitudinem plane dicunt ad aliud, sine quo nec esse, nec intelligi possunt, et in rebus ipsis existunt, ut per se notum videtur.

13. Quanta vero sit vis harum probationum, videbimus in sequentibus; nam posterior naturalis ratio magna ex parte pendet ex solutionibus argumentorum, quas tradere non possumus, nisi prius multa de distinctione et divisione relationum explicemus. Argumentum autem Theologicum aliquibus non videtur satis efficax ad ostendendas relationes praedicamentales, quia relationes divinae extra omne praedicamentum sunt; quod si Deus esset in praedicamento substantiae, ad illud idem pertinerent vel reducerentur illae relationes, eo quod sint personalitates divinae naturae. Sicut personalitates vel substantiae creatae ad illud ipsum praedicamentum pertinent. Unde neque argumentum a simili, a paternitate, verbi gratia, divina ad creatam, est multum efficax, quia paternitas divina non est resultans, neque consequens generationem, sed potius constituit personam, quae est generationis principium. Et ideo illa paternitas increata, sicut substantialis est, ita existimari potest quasi transcendentalis, id est, intime inclusa in conceptu adaequato talis entis, seu substantiae personalis. Ex illis ergo relationibus non videntur posse colligi relationes praedicamentales, sed ad summum respectus reales transcendentales intime inclusi in aliquibus entibus.

14. Alia vero ostensio dictarum relationum specialiter sumi solet ex ordine universi, qui est accidentarium quid rebus ipsis absolutis, quibus constat universum; nam etsi elementa et coeli alio ordine constituerentur, res ipsae absolutae eadem essent; est ergo ordo, quem nunc habent, aliquid accidentarium ipsis. Et non est aliquid per rationem confictum, nam per se constat in rebus ipsis esse, et ad magnam universi perfectionem spectare, ut testis est Aristot., XII Metaphys., text. 52; et non est nisi relatio, quam necesse est per se ad proprium praedicamentum pertinere, quia non est de intrinseca ratione alicuius rei absolutae, nec etiam signari potest ad quod aliorum praedicamentorum pertineat vel revocetur. Verumtamen haec probatio eas patitur difficultates quae inter argumentandum tactae sunt, quia ordo pertinens ad perfectionem universi tantum est, ut singula corpora in suis naturalibus locis sint constituta, quod quidem absolutum est in singulis, et in omnibus simul dicit coexistentiam eorum; quod vero ad hoc consequitur peculiare accidens, quod sit relatio realis, nihil videtur referre ad universi perfectionem.

Quaestionis resolutio

15. Nihilominus tertiam et communem sententiam, ut veram et in philosophia certam supponimus, quam nunc maxime auctoritate confirmamus. Ratio vero eius et ostensio potissimum sumenda est ex illis denominationibus relativis, addendo duo. Primum est, illas esse tales ut accidant rebus creatis absolutis, possintque variari in aliquo subiecto sine amissione formae absolutae, quod satis constat in omnibus fere exemplis supra adductis. Secundum est, has non esse denominationes mere extrinsecas, et in hoc est difficultas, pendet tamen ex infra dicendis; oportet enim prius modum entitatis talium relationum et denominationum declarare.

SECTIO II

UTRUM RELATIO REALIS PRAEDICAMENTALIS DISTINGUATUR REALITER, VEL MODALITER AC EX NATURA REI, A SUBSTANTIA, ET OMNIBUS ACCIDENTIBUS ABSOLUTIS

1. Haec quaestio maxime necessaria est ad explicandum quo sensu relationes creatae sint aliquid reale, et quid etiam sint, quamve entitatem habeant. In eaque variae sunt opiniones.

Prima opinio ponens distinctionem realem reiicitur

2. Prima docet relationem realem semper esse rem distinctam realiter a suo subiecto et fundamento. Haec est opinio veterum Thomistarum, Capreoli, in I, dist. 30, quaest. 1; Caietan, I part., quaest. 28, art. 2; Ferrar., IV cont. Gent., cap. 14. Qui fundantur in verbis D. Thomae eisdem locis, et quaest. VIII de Potent., art. 1, et in I, dist. 33, quaest. 1, art. 1, quibus locis constituit differentiam inter relationem creatam et increatam, quod prior non identificatur cum substantia, *sed est alia res et facit compositionem cum illa*, quod secus est in relatione increata. Haec tamen sententia intellecta de propria et rigurosa distinctione reali, qualis est inter entitates omnino condistinctas, nullum habet fundamentum satis probabile. Nam quae ab his auctoribus afferuntur de separabilitate relationis a fundamento, aut diversis mutationibus quae in eis fieri possunt, ad summum probant distinctionem ex natura rei, si tamen aliquid probant; nam probabilius fortasse est etiam illud non ostendere, ut videbimus tractando sequentes opiniones. Ex quarum etiam argumentis, et ex probationibus nostrae sententiae haec opinio sufficienter refutabitur. Quanquam ad eam reiiciendam sufficere possint ea, quae in principio sectionis praecedentis proposita sunt; illa enim, ut opinor, sufficienter demonstrant, relationem non esse rem in se habentem propriam entitatem realiter distinctam ab omnibus entitatibus absolutis.

Reiicitur opinio Scoti, quatenus superiori concordat

3. Atque idem iudicium ferendum est de opinione Scoti, in II, dist. 1, quaest. 3, et in III, dist. 8, quaest. 1, quantum ad eam partem qua cum praecedenti convenit. Distinguit enim ille quasdam relationes quae separari nullo modo possunt a suis fundamentis, ut est relatio creaturae, ab aliis quae separari possunt, ut est, verbi gratia, relatio similitudinis, et has posteriores ait distingui realiter a fundamentis, propter ipsammet separationem; illas vero negat distingui, quia cum inseparabiles sint, nullum relinquitur signum distinctionis realis, neque aliunde apparet necessitas eius. Verumtamen, quod attinet ad priorem partem, iam supra ostensum est, illud signum non indicare distinctionem realem, sed ad summum modalem, maxime quando separatio non est convertibilis (ut sic dicam), sicut accidit in praesenti; nam, licet fundamentum possit manere sine relatione, relatio tamen non potest ullo modo manere sine fundamento. Ex quo potest non leve argumentum sumi contra hanc partem, et contra totam superiorem sententiam. Adde praeterea, hoc signum in praesenti non esse sufficiens ad indicandam distinctionem modalem, quae sit actualis et ex natura rei, quia, licet denominatio relativa tollatur manente fundamento, et ablato termino, tamen utroque manente auferri non potest, et ideo ex illo signo non concluditur efficaciter relationem esse aliquid distinctum a fundamento, quod ab illo aufertur quando cessat illa denominatio, quia potest denominatio illa includere vel connotare concomitantiam, aut coexistentiam alterius extremi, et ideo cessare, non quia aufertur aliquid a fundamento, sed quia aufertur aliquid a termino. Unde, si aliquae relationes sunt inseparabiles a fundamentis, ideo est quia termini earum non possunt non existere, et ideo positus fundamentis necesse est ut denominationes relativae insurgant. Ut, si per impossibile manere posset essentia creata non existente Deo, cessaret relatio creaturae ad ipsum; quod ergo nunc separari non possit, non solum est propter identitatem cum fundamento, sed etiam propter intrinsecam termini necessitatem. Ergo, e converso, ex eo quod aliae relationes cessent ablatis terminis, non recte infertur distinctio ex natura rei, nisi aliunde ostendatur solam destructionem ipsius termini ad id non sufficere.

Durandi in hoc sententia non probatur

4. Quapropter Durandus, in I, dist. 30, quaest. 2, alia distinctione utitur, scilicet, quasdam esse relationes quae sunt verae habitudines et respectus reales, consequentes ad sua fundamenta, per se, vel accidentaliter, ut inhaerentia per se sequitur ad naturam accidentis, et tangere aut tangi consequitur per accidens ad corpora quanta; alias vero esse, quae solum sunt denominationes relativae, ut esse aequale et simile. Dicit igitur has posteriores non distingui in re a fundamentis, neque addere aliquid rei ultra existentiam et concomitantiam utriusque extremi absoluti, ex qua mutua coexistentia ait sumi denominationes illas, quas nihilominus dicit pertinere ad praedicamentum relationis, et sufficere ad illud constituendum. Et de hac parte posterius videbimus. De prioribus autem respectibus ait distingui realiter a suis fundamentis, in quo convenit cum praecedentibus opinionibus, et eodem utitur fundamento, scilicet, illo signo separabilitatis fundamenti a tali respectu. De quo signo iam dictum est, ad summum posse ostendere distinctionem modalem; neque Durandus amplius intendit, ut legenti facile patebit; solumque differt in usu vocis, appellans eam realem, quia in rebus ipsis invenitur.

5. Quod vero attinet ad hanc partem sententiae Durandi, advertenda est quaedam subdivisio prioris membri, seu realis habitudinis, quam in eadem parte breviter attigit, et consideranda etiam sunt exempla quibus utrumque membrum declarat. Nam quidam respectus (inquit) consequitur per accidens ad fundamentum, ut tactus ad quantitatem; alius sequitur per se, ut inesse consequitur etiam ad quantitatem, et utrumque respectum ait distingui in re a suo fundamento. Sed in priori membro et exemplo, non videtur Durandus constanter loqui; nam qua ratione ait res dici similes vel aequales, non per additionem alicuius respectus ex natura rei distincti, sed per solam coexistentiam utriusque extremi, et denominationem inde ortam, consequenter dicere deberet, duo corpora sese tangere per denominationem ortam ex coexistentia utriusque extremi in tali loco, absque aliquo alio respectu ex natura rei distincto. Suppono enim sermonem esse de tactu pure quantitativo; nam tactus physicus aliquid aliud addit, quamvis non solam relationem, sed actionem physicam unius in aliud. Tactus ergo quantitativus nihil aliud est quam propinquitas quaedam inter duas quantitates et terminos earum, ita ut nulla alia quantitas interposita sit. Sed hoc convenit duobus corporibus, hoc ipso quod in talibus locis seu spatiis existunt, absque additione alicuius modi, vel respectus ex natura rei distincti, saltem iuxta doctrinam ipsius Durandi, quia eadem argumenta, quae hoc probare possunt de similitudine, probant de tactu, et de quacumque propinquitate vel distantia, nimirum, quia positus duobus corporibus in talibus locis, et praecisa omni alia re vel modo reali vel per intellectum, vel per divinam potentiam, impossibile est quin illa corpora se tangant; ergo est eadem ratio de hac denominatione. Et in universum idem est de omni respectu, qui dicitur per accidens consequi ad fundamentum; nam ille ideo per accidens erit, quia est talis denominatio, quae requirit coexistentiam alterius extremi, quam tamen ipsum fundamentum secundum se non requirit, ut aperte constat in dicto exemplo de tactu. Ergo semper potest illa denominatio sumi ex coexistentia extremorum, absque alio respectu in re ipsa distincto ab extremis; vel si illa non est sola denominatio, sed intrinseca habitudo, idem erit in omnibus illis quas Durandus ponit in secundo membro suae principalis distinctionis.

6. Quod vero spectat ad aliud membrum de respectu, qui per se consequitur ad fundamentum, et de exemplo inhaesionis, nomine respectus potest significari ipsemet modus inhaesionis, seu unionis, vel relatio aliqua praedicamentalis inde exorta. In priori sensu, verum est illum respectum distingui ex natura rei a forma seu re cuius est modus, quae appellatur fundamentum talis respectus, quod a nobis in superioribus saepe traditum est, et eodem argumento confirmatum. Quanquam illud, quod Durandus ait, scilicet, hunc respectum nullam compositionem facere cum suo fundamento, falsum sit, ut in superioribus saepe dictum est, tractando de distinctionibus rerum, et de compositione naturae et suppositi, et aliis locis. Hic vero respectus non est praedicamentalis, sed transcendentalis, quia ille modus unionis vel inhaerentiae non est aliquid resultans ex fundamento et termino, sed est modus absolutus, qui per se fieri potest per actionem aliquam, quamvis intime et essentialiter

includat respectum transcendentalem ad unibilia, quod etiam est in superioribus tactum, et infra ex professo declarabitur, partim in hac disputatione, partim disputando de actione. Consideratio ergo illius respectus in praedicto sensu nihil refert ad praesentem quaestionem. Si autem sit sermo de respectu praedicamentali, qui resultare censetur inter formam inhaerentem et subiectum eius, et in universum inter ea quae sunt unita, eadem erit ratio de tali respectu, quae de contactu, similitudine et omnibus similibus, quod nimirum ille, nulla res vel modus realis sit ex natura rei distinctus ab extremis, sed solum mutua denominatio orta in extremis ex coexistentia eorum sub tali modo existendi. Quod facile ostendi potest applicando rationem superius factam. Igitur proprie loquendo de respectu praedicamentali, haec etiam distinctio Durandi necessaria non est, sed vel dicendum est omnem relationem praedicamentalem esse aliquid distinctum, vel non esse.

Quarta opinio de distinctione modali vel formali relationis a fundamento exponitur

7. Est igitur quarta sententia, quae in universum affirmat relationem realem distingui actualiter a suo subiecto et fundamento, non tamen omnino realiter ut rem a re, sed modaliter tanquam modum realem ab ipsa re. Hanc opinionem videntur tenere Iavell., V Metaph., quaest. 22; et Sotus, I circa praedicamentum *ad aliquid*, quaest. 2. Illi tamen non appellant hanc distinctionem modalem, sed formalem, sentiunt tamen esse actualiter in rebus ante omnem considerationem intellectus. At vero Fonseca, lib. V Metaph., cap. 15, quaest. 2, sect. 5, affirmat quidem relationem praedicamentalem distingui a fundamento, formali distinctione, ita ut habeat proprium esse essentiae et existentiae distinctum ab esse fundamenti; negat tamen illam distinctionem esse realem, aut esse modalem, aut rationis tantum, sed quamdam aliam mediam, quam significat esse minorem reali distinctione, maiorem modali. Diversitatem autem in hoc constituere videtur, quod in distinctione modali modus non habet proprium esse distinctum ab esse rei, cuius est modus; in hac vero distinctione formali utrumque extremum habet proprium esse. Item in hac utrumque extremum est propria entitas; in distinctione autem modali modus non est entitas. Unde in hoc maxime fundat sententiam suam, quod relatio habet proprium esse distinctum ab esse fundamenti; nam esse fundamenti est absolutum, et in se tantum; esse vero relationis est esse consistens in habitudine ad aliud, ut ex Aristotelis definitione constat.

8. Ego tamen imprimis non percipio distinctionem hanc mediam inter realem et modalem, quae sit vera distinctio actualis in re, et multo maior quam distinctio rationis, cum dicatur etiam esse maior quam modalis. Primo, quia in distinctione modali, sicut modus in re ipsa distinguitur ab ipsa re cuius est modus, ita habet aliquod esse proprium, aequè et proportionaliter distinctum ab esse ipsius rei, ut tractando de existentia declaratum est. Rursus sicut modus est aliquid in rebus existens, ita dici potest habere entitatem aliquam, prout hac voce significatur quidquid non est nihil; quia vero talis entitas eius est naturae et conditionis, ut per se non valeat ens reale primo ac per se constituere, sed necessario debet esse coniuncta et identificata alicui enti, quod afficiat et modificet, ideo non res, sed modus rei appellatur.

9. Hinc ergo constat nullum posse esse medium, in distinctionibus ex natura rei, inter realem, et modalem, ut in genere supra tractatum est in disputatione septima. Et in particulari declaratur in re de qua agimus. Nam relatio realis, ex eo praecise quod habeat proprium esse, et sit aliquid in re distinctum a fundamento, non habet quod sit entitas, aut modus realis; nam illud commune est utrique; ergo praecise ex illo principio non concluditur sufficienter maior distinctio quam modalis, neque aliud genus entitatis, praeter illud quod in modis realibus reperitur. Deinde vel relatio realis talem habet entitatem, quae possit intelligi primo ac per se et essentialiter constituta per solam rationem respectivam, ita ut ex hoc capite non repugnet talem entitatem solam esse sine entitate fundamenti, aut vero talem habet entitatis modum, ut intrinsece postulet esse coniunctum fundamento, et suo modo afficiens illud, ita ut per nullam potentiam aliter esse possit. Si primum dicatur, aperte concluditur esse veram ac propriam rem, omnino realiter distinctam a fundamento, quod haec sententia non admittit. Si vero dicatur secundum, non erit illa distinctio alia quam modalis, supposito quod actu sit in re. Ergo sicut inter illa duo non potest cogitari medium, ita neque inter illas duas

distinctiones ex natura rei potest medium excogitari. Aut enim extrema distinctionis possunt in re mutuo separari, et unum sine alio vicissim conservari, et sic est distinctio realis omnino propria et rigorosa; aut unum tantum extremum potest separari, et manere sine alio, non vero e converso, et hanc distinctionem nos vocamus modalem; praeter hos autem duos modos non est alius, quia si utrumque extremum sit inseparabile in re ab alio, erit distinctio rationis, non vero ex natura rei. Cum ergo in praesenti fundamentum et relatio non sint mutuo separabilia, ut est per se notum apud omnes, quia nullo modo potest intelligi relatio praedicamentalis sine fundamento, non potest maior aut alia distinctio, quae in re actu sit, intervenire inter relationem et fundamentum, praeterquam modalis. Quamvis ergo dicti auctores aliis vocibus utantur, appellantes hanc distinctionem formalem, tamen necesse est ut de modali loquantur, si tamen de actuali distinctione, quae in rebus ipsis existat, suam sententiam intelligant, nam aliqui eorum non satis hoc ipsum explicant, ut inferius dicemus.

Suadetur dicta opinio

10. Praecipuum autem fundamentum huius sententiae sic expositae de modali distinctione est illud, quod ex signo separationis sumitur. Nam fundamentum est ita separabile a relatione, ut possit in re manere sine illa; ergo necesse est ut in re ipsa distinguantur, saltem modaliter, iuxta principia superius posita, disputat. VII. Secundo, hoc satis apparenter confirmat illa ratio, quod relatio habet proprium esse, intrinsece consistens in habitudine ad aliud; ergo oportet ut in re ipsa distinguatur ab esse absoluto. Tertio id declaro in hunc modum, quia quando, existente uno tantum albo, verbi gratia, quod antea nulli erat simile, fit aliud album, vel illud prius habet aliquod esse reale respectivum, quod antea non habebat, vel nihil habet de novo. Hoc secundum dici non potest, alias relatio nihil rei est, quia si antea nihil erat, et postea nullum esse reale recipit, nunquam est aliquid; ergo illud esse respectivum, quod additur, necessario debet esse distinctum ab eo cui additur, saltem modali distinctione. Nam si unum erat, et aliud nondum erat, et postea additur seu consurgit, non possunt esse unum et idem in re.

11. Quarto, nam cum una res dicitur similis alteri, vel unus homo pater alterius, vel istae sunt denominationes mere extrinsecae, aut sunt intrinsecae. Primum dici non potest; ergo necessario dicendum est secundum; ergo necessaria est aliqua forma intrinsece denominans; ergo illa necessario esse debet distincta ex natura rei, saltem modaliter, a re denominata. Minor probatur primo, quia si esset denominatio extrinseca, ut sic non esset respectiva, quia potius esset veluti applicatio formae extrinsecae ad subiectum denominatum, quam habitudo ipsius subiecti ad terminum extrinsecum. Secundo, quia ob hanc causam denominatio vestiti, aut loco circumdati, aut etiam agentis, non est respectiva proprio respectu praedicamentali. Tertio est difficilior, quia alias non minus esset relatio realis creatoris ad creaturam, quam cuiuslibet agentis creati ad suum effectum; nam extrinseca denominatio aequae potest intercedere. Secunda item consequentia clara est, quia denominatio intrinseca dicitur, quae ab intrinseca forma sumitur. Ultima vero consequentia nititur in fundamento saepe repetito, quod haec denominatio amitti potest, et acquiri de novo, conservando omnem formam absolutam; ergo forma intrinseca et respectiva, a qua sumitur, est in re aliquo modo distincta ab omnibus formis absolutis, saltem modali distinctione. Atque haec sententia ita explicata et confirmata est probabilior caeteris, quae in re ponunt distinctionem aliquam actualem inter relationem et fundamentum. Quae si semel asseritur in aliquibus relationibus, consequenti ratione ponenda est in omnibus creatis et praedicamentibus, quia nulla est sufficiens ratio ad utendum aliqua distinctione, ut ex dictis contra Scot. et Durandum intelligi potest.

Quinta opinio negans in re actualem distinctionem relationis a fundamento

12. Nihilominus est alia sententia extreme his opposita, quae negat relationem distingui in re aliqua distinctione actuali a suo fundamento absoluto, sed tantum aliqua distinctione rationis habente in rebus aliquod fundamentum. Hanc sententiam docent multi Theologi, praesertim Nominales, in I, dist. 30; Ocham, quaest. 1, et dist. 31, quaest. 1; Gregorius, dist. 29, quaest. 2, art. 2; et in eadem sententia aperte est Aegidius in I, dist. 26,

quaest. 4, dum ait, relationem nullum esse proprium habere ultra esse fundamenti, neque aliquam compositionem ei adiunctam, quod non potest esse verum, nisi ratione omnimodae identitatis in re ipsa. Eamdem plane tenet Sylvester, in Conflato, quaest. 28, dubio 1, ubi ait, relationem esse eamdem rem cum suo fundamento proximo. Et quamvis addat distingui formaliter, tamen statim satis declarat, eam distinctionem solum esse rationis ex diversitate conceptuum, quatenus eadem res solitarie sumpta absolute concipitur, posita vero alia, concipitur relative, nihil penitus in ea addito vel variato quoad rem ipsam. Expressius vero et melius hanc sententiam docet et tractat Hervaeus, in I, dist. 30, a. 1, et Quodlib. VII, q. 15, et Quodlib. X, q. 1; quia etiam declaravit, has denominationes relativas sumi ex consortio plurium rerum absolutarum, et non ex peculiariibus entitatibus, aut modis ex natura rei distinctis, quos addant ipsis rebus absolutis.

13. Habetque haec sententia fundamentum in D. Thoma, opusculo 48, cap. 2, de *ad aliquid*, ubi sic ait: *Cum autem dico, quod similitudo Socratis habet albedinem eius ut fundamentum, non est intelligendum quod similitudo Socratis sit aliqua res in Socrate, alia ab ipsa albedine, sed solum est ipsa albedo, ut se habet ad albedinem Platonis, ut ad terminum*. Idque statim confirmat ratione supra facta, scilicet, quia alias non posset similitudo alicui advenire sine eius mutatione, quae ratio tam probat de modo reali ex natura rei distincto, quam de propria realitate. Unde etiam fundatur haec sententia in illo dicto Philosophi, V Physic., textu 10, quod relatio advenit rei, ipsa immutata manente. Et simili modo sumitur eadem sententia ex Anselmo, in Monolog., cap. 24, quem locum inferius referemus latius tractando de relationibus non mutuis; et similis fere est apud Augustinum, lib. V de Civitate Dei, cap. 16. Favent denique huic sententiae verba Damasceni in sua Dialectica, cap. 52: *Oportet ea, quae ad aliquid dicuntur, prius ad aliud praedicamentum reduci tanquam separatim considerata, et tunc demum ut habitudinem et affectionem ad alterum habentia, ad ea quae ad aliquid sunt referri; quippe prius aliquid sine habitudine ac relatione esse necesse est, ac tunc habitudinem in ipso considerare*; quam Damasceni sententiam de relationibus non subsistentibus intelligendam existimo; nam alia est de subsistentibus ratio.

14. Rationes pro hac sententia praecipue sunt illa, quibus aliae opiniones, quae distinctionem in re ponunt, improbantur; nam illis seclusis, a sufficienti partium enumeratione haec sententia concluditur. Deinde ex re ipsa, quia haec distinctio rationis, et hic modus denominationis sufficit ad omnia, quae de rebus absolutis relative dicuntur, ut videntur etiam convincere rationes primo loco positae in principio sectionis praecedentis. Si autem hoc sufficit, superfluum est quippiam addere; nam distinctio ac multiplicatio rerum ac modorum realium fingenda aut asserenda non est absque necessitate, vel ratione sufficiente.

15. Tertio, possumus retorquere argumentum illud de separabilitate; nam positus, verbi gratia, duobus albis, impossibile est etiam de potentia absoluta facere, ut non sint similia; ergo haec denominatio non sumitur ex aliqua re, aut modo reali distincto ex natura rei ab utroque albo, simul sumpto. Alioqui cur repugnaret Deum auferre modum illum, si in re ipsa distinctus est, aut cur non posset impedire resultantiam talis modi? Nam si haec est circa rem distinctam, aliqualis efficientia est, quae sine influxu Dei esse non potest; poterit ergo Deus suum influxum suspendere, et illam res resultantiam impedire. Quod aliqui argumento convicti concedunt, ut Mairon., in I, dist. 29, q. 2. At tunc interrogo an illa duo alba maneant similia, necne; hoc posterius non potest mente concipi, cum retineant eamdem unitatem in albedine; si vero dicatur primum, convincitur modum illum distinctum, et resultantiam quae nunc fingitur, esse sine fundamento adinventam, cum sine illis maneat vera similitudo. Signum ergo est hanc denominationem non sumi, nisi ab his absolutis coexistentibus, et eodem modo se habentibus. Unde, ut supra dicebam, quod per ablationem termini cesset illa denominatio, nullum argumentum est, quod similitudo sit aliquis modus realis ex natura rei distinctus ab albedine, sed solum est argumentum quod ipse terminus est in re distinctus a fundamento, et aliquo modo concurrat, vel necessarius est ad complendam talem denominationem; hoc enim sufficit ut illo ablato cesset denominatio, etiamsi nihil rei auferatur a re denominata. Ergo ex inseparabilitate relationis posito fundamento et termino,

potius infertur omnimoda identitas in re, seu (quod idem est) infertur relativam denominationem nihil rei addere supra omnes res absolutas.

16. *Quomodo aliqui negent mutari fundamentum per acquisitionem relationis.*— Quarto urget argumentum illud, quod res fit similis vel aequalis alteri, sine ulla sui mutatione, per positionem alterius; nam sive similitudo sit res omnino distincta, sive modus realis ex natura rei distinctus, non potest de novo advenire alicui absque illius mutatione. Aliqui respondent, modum respectivum non sufficere, ut ratione illius solius res dicatur mutari, quia non est aliquid, sed ad aliquid, et quia totum fundamentum, a quo illa relatio habet suam entitatem, iam praeexistit in re. Hoc vero non satisfacit, quia illa verba, scilicet, relationem non esse aliquid, sed ad aliquid, vel involvunt repugnantiam, vel sunt valde aequivoca, et minime ad rem. Nam si non esse aliquid, absolute et transcenderet sumatur, sequitur plane relationem esse nihil, et esse ad aliquid, nihil rei esse, ut supra argumentabar. Si vero contractius sumatur esse aliquid, ut idem sit quod esse rem vel modum absolutum, petitur principium, et non solvitur, sed eluditur argumentum. Nam quamvis relatio non sit aliquid absolutum, si tamen est aliquid rei, novum, et ex natura rei distinctum ab omni eo quod antea erat, ergo ratione illius vere ac proprie intrinsece aliter se habet res, quam autem se habebat; ergo vere mutata est. Neque etiam sufficit ad vitandam mutationem, quod totum relationis fundamentum praeexistat, quia non diximus rem mutari propter fundamentum, sed propter id quod additur fundamento, quod dicitur esse aliquid rei, et ex natura rei distinctum ab ipso. Unde iuxta hanc sententiam non potest consequenter dici, quod relatio habeat suam propriam seu modalem entitatem ab ipso fundamento formaliter, sed ad summum radicaliter, quatenus ab ipso fundamento pullulat relatio posito termino; hoc autem non excludit veram mutationem, quandoquidem aliquid novum et distinctum fit in re, etiamsi ab intrinseco manet.

17. *Admittentes mutari fundamentum per resultantiam relationis, ut explicent Aristotelem.*— Unde aliqui tandem fatentur, per adventum novae relationis seu denominationis relativae fieri in re ipsa relata veram mutationem realem, non quidem per propriam actionem, sed per intrinsecam emanationem; Aristotelem autem non esse locutum universe de quacunque mutatione communissime sumpta, sed de illa quae per propriam actionem et passionem fit. Verumtamen, quamvis haec responsio consequenter procedat, supposita dicta sententia, possitque facile defendi ad effugiendum testimonium Aristotelis in citato loco 5 Phys., tamen per sese considerata quippiam dicitur creditu difficillimum, et nullo sufficienti signo aut experimento fundatum, nimirum, quoties aliquis de novo fit albus aut calidus, pullulare in omnibus aliis rebus calidis aut albis, quae sunt in mundo, aliquid novum et reale, vere ac proprie unicuique inhaerens. Ut enim in superioribus videtur satis probatum, ad solas illas denominationes, similis, aequalis, et huiusmodi, non est necessaria illa resultantia novi realis modi et entitatis; secluso autem hoc signo, nullum est aliud unde colligi potest; gratis ergo et sine probabilitate fingitur. Accedit quod illa qualiscumque mutatio vel acquisitio illius novi realis modi vel entitatis, non potest esse sine efficientia, saltem per modum resultantiae, quia omnis mutatio, eo modo quo talis est, includit actionem proportionatam. Inquiri ergo an illa efficientia sit ab ipso termino in fundamentum, vel ab ipso fundamento in se ipsum per naturalem resultantiam. Primum a nemine asseritur; neque est probabile; quomodo enim terminus ageret simul in res pene infinitas, et quantumcumque distantes? Item, quia si ita fieret relatio, nihil ei deesset, quominus per propriam actionem et per se fieret ab extrinseco agente. Denique quia relatio intrinsece convenit rei posito fundamento et termino; non ergo pendet ex efficientia extrinseco agentis. Secundum etiam improbari potest, quia talis efficientia, etiamsi sit ab intrinseco principio, erit per propriam actionem, et consequenter per propriam mutationem, quia licet talis resultantia non sit nisi posito termino, id solum erit, quia terminus est aut necessaria conditio ut relatio resultet, aut quasi obiectum specificans, sine quo esse non potest; hoc autem non obstat quominus resultantia, quae fit ex fundamento, sit per propriam actionem, quae in tali subiecto fit absque alia actione, quae tunc in illo interveniat. Sicut descensus deorsum naturaliter resultat ex gravitate lapidis ablato impedimento, et nihilominus fit per propriam actionem et mutationem. Ac denique hic habet locum argumentum saepe tactum, quod talis resultantia, et

qualiscumque efficientia non potest esse sine concursu Dei, quem ipse potest suspendere. Et quamvis ponamus illum suspendere, et consequenter nullam intervenire resultantiam realem, adhuc intelligimus res esse similes, vel aequales, positis talibus extremis; ergo nullum signum est talem resultantiam vel mutationem intervenire.

Tractatur opinio distinguens inter esse in, et esse ad relationis

18. Quapropter alii, ut huic difficultati respondeant, quadam distinctione utuntur; et posset haec referri ut sexta opinio in praesenti quaestione, quam tractamus de distinctione relationis et fundamenti. Distinguunt ergo in relatione *esse in* et *esse ad*, et dicunt relationem, secundum esse in, non resultare proprie, nec pullulare a fundamento, sed resultare tantum secundum esse ad ut ad, et idcirco non mutari fundamentum per talem resultantiam, quia res non mutatur nisi per id quod de novo ei inest, atque adeo secundum esse in. Ex qua distinctione plane efficitur, relationem, secundum esse in, non distingui ex natura rei a fundamento, quia necessario convenit illi, etiam antequam terminus existat, seu independentem a termino; at vero esse ad, distingui ex natura rei, ideoque posse resultare ex fundamento,posito termino.

19. *Quot inconvenientia ex allata opinione oriantur. — Primum.*— Quapropter haec sententia multa involvit impossibilia, et quae non satis intelligi possunt. Primum, quia ex illa sequitur, in una et eadem relatione distinguenda esse actualiter et ex natura rei, esse in, et esse ad; nam esse in, dicitur esse in re idem et indistinctum a fundamento, esse autem ad, dicitur actu distinctum in re a fundamento; ergo esse in, et esse ad, erunt inter se actu distincta, nam quae ita comparantur ad unum tertium, ut unum sit idem cum illo, aliud vero minime, neque etiam inter se possunt esse idem. Consequens autem est impossibile, quia esse in, et esse ad, comparantur tanquam superius et inferius, seu tanquam commune vel transcendens, et modus determinans seu modificans illum, quae impossibile est esse in re distincta, ut in superioribus traditum est.

20. *Secundum.*— Secundum inconveniens est, quia sequitur, esse ad, relationis realis creatae ut sic, non esse accidens alicuius, et consequenter non constituere verum accidens reale, quod est contra rationem huius praedicamenti. Sequela patet, quia illud esse ad, non includit essentialiter esse in, cum ab illo ex natura rei distinguatur et praescindatur. Item, quia si illud esse ad, esset accidens alicuius, illud afficeret, et de novo ei adveniret, et ita redit difficultas quam tractamus, quod, nimirum, ex resultantia ipsius esse ad, mutaretur res seu fundamentum ex quo resultat. Sed aiunt, esse ad ut ad, non esse aliquid reale, et ideo mirum non esse quod neque sit accidens, neque insit, neque immutet relativum quod denominat. Sed hoc neque est vere, neque consequenter dictum, si univoce terminis utamur, et praesertim iuxta dictam sententiam, quae supponit relationem realem esse aliquid in re ipsa, quod in rebus sit, et secundum aliquid sui in re ipsa a fundamento distinguatur. Quamvis enim loquendo de esse ad, ut attribuitur relationibus rationis, illud non sit aliquid reale, tamen, ut infra ostendam, illud solum aequivoce, vel ad summum secundum analogiam quamdam proportionalitatis, appellatur esse ad, de quo nunc non est sermo, sed de vero esse ad, quod reale praedicamentum accidentis constituit; illud autem non potest non esse aliquid reale, alias quomodo posset verum accidens reale constituere? Aut quomodo posset relatio esse intrinseca forma referens suum subiectum ad terminum, si non afficeret illud secundum propriam rationem suam et consequenter etiam secundum ipsum esse ad?

21. Et confirmatur, nam quoad hoc eadem est fere ratio de ipso esse in; potest enim aequivoce vel analogice sumi, ut attribuitur entibus rationis; sic enim dicitur caecitas esse in oculo; ergo ut sic, esse in, non dicit aliquid reale; nihilominus tamen, verum esse in reale est, quod accidens reale constituit. Simili ergo modo philosophandum est de vero esse ad, quod nimirum sit quippiam reale, unde fit ut necessario esse debeat aut intrinsece subsistens, quod dici non potest de relatione accidentali, aut intrinsece inhaerens, quod intendimus. Igitur, si esse ad, relationis realis est quid distinctum ex natura rei a fundamento talis relationis, etiam esse in, proprium et intrinsecum talis relationis, erit distinctum, vel e converso, si nullum esse in relationis distinguitur ex natura rei a fundamento, neque esse ad distinguetur. Unde

tandem argumentor, quia impossibile est ut relatio secundum esse ad, resultet a fundamento, tanquam quid reale ex natura rei distinctum ab ipso, quin illud ipsum reale, quidquid est, alicubi insit; nam vel in se existit, et sic erit subsistens, vel ab aliquo sustentatur, et ita illi inerit; ergo, vel inest in termino, quod dici non potest, ut per se notum est, vel inest in proprio subiecto seu fundamento, et ita ab illo distinguetur tale esse ad, etiam secundum proprium esse in, quod intrinsece includit. Est ergo vana illa distinctio ad praesentem rem explicandam, nec per illam vitatur difficultas tacta, quod per relationem resultantem mutetur aliquo modo res relata, si relatio secundum proprium esse reale est aliquid ex natura rei actualiter distinctum a suo fundamento.

Quinta sententia convenienter exposita approbatur

22. Inter has ergo sententias mihi maxime probatur quinta, quam Hervaeus et nonnulli alii Thomistae docuere, a quorum sensu fere nihil discrepant Nominales, et Aristoteles et D. Thom. multum favent, ut vidimus. Haec tamen sententia ita est interpretanda, ut non intelligatur, rationem formalem relationis nihil esse, aut denominationem relativam esse mere extrinsecam, sumptam ab aliqua forma absoluta; iuxta hunc enim sensum omnino everteretur, et e medio tolleretur reale praedicamentum *ad aliquid*. Sed intelligendum est, relationem quidem dicere formam aliquam realem, et intrinsece dominantem proprium relativum, quod constituit; illam vero non esse rem aliquam aut modum, ex natura rei distinctum ab omni forma absoluta, sed esse in re formam aliquam absolutam, non tamen absolute sumptam, sed ut respicientem aliam, quam denominatio relativa includit seu connotat. Ita ut similitudo, verbi gratia, aliqua forma realis sit existens in re, quae denominatur similis; illa tamen non sit in re distincta ab albedine, quantum ad id, quod ponit in re, quae dicitur similis, sed solum quantum ad terminum quem connotat; et ita similitudo in re non est aliud quam ipsamet albedo, ut respiciens aliam albedinem, tanquam eiusdem seu similis rationis. Atque haec distinctio rationis sufficit, tum ad diversas loquendi formas, tum etiam ad praedicamentorum distinctionem; nam, ut supra diximus, praedicamentalis distinctio interdum est sola distinctio rationis cum aliquo fundamento in re, ut de actione etiam et passione, et de aliis praedicamentis inferius dicemus. Atque haec sententia magis declarabitur, tum ex solutionibus argumentorum, tum etiam ex sequentibus sectionibus.

Fundamentis aliarum opinionum satisfit

23. Fundamenta ergo primae, secundae, tertiae, et sextae opinionis, inter eas referendas et impugnandas tacta sunt et soluta; neque aliquod aliud argumentum occurrit, quod in favorem earum difficultatem aliquam ingerere possit, cui satisfacere necesse sit. Solum ergo supersunt solvenda argumenta quartae opinionis. Et primum quidem de separabilitate relationis a fundamento iam solutum est; negamus enim relationem separari unquam a fundamento secundum aliquid reale quod ei intrinsecum sit. Sed solum contingit, separari aut destitui terminum, quo ablato cessat etiam relativa denominatio, non quia aliquid rei vel realis modi auferatur ab ipso relativo, sed quia denominatio relativa includit aliquo modo terminum, sine quo non manet actualiter, sed fundamentaliter tantum, seu in proxima aptitudine. Ad secundum respondetur, esse relationis in re non esse aliud ab esse fundamenti, ratione tamen distingui, quatenus illudmet esse concipitur ut includens aliquo modo, seu connotans terminum quem respicit. Ad tertium respondeo, quando unum album de novo fit, nihil rei de novo addi altero albo, ut declaratum et probatum est. Neque inde sequitur relationem similitudinis nihil esse, sed solum sequitur non esse aliquid distinctum ab albedine, quae antea inerat tali rei albae. Cum autem instatur, quia prius in tali re alba non erat similitudo, et postea est similitudo; ergo vel similitudo nihil rei est, vel aliquid rei de novo est in illa re alba; respondetur negando consequentiam quoad utramque partem; nam praeter illa duo membra est aliud tertium, nimirum aliquid rei esse de novo, non in re, quae prius erat alba, sed in termino, qui de novo factus est albus, quem terminum aliquo modo includit seu connotat illa res, quae est similitudo, sub ratione et conceptu similitudinis, et non sub ratione albedinis. Ad quartum respondetur, has denominationes respectivas, non esse mere extrinsecas, ut recte ibi probatur. Unde consequenter concedimus, huiusmodi

denominationem esse ab aliqua forma intrinseca, includendo tamen seu connotando aliquam aliam extrinsecam in extrinseco termino. Ac propterea negatur ultima consequentia, nimirum, hanc formam sic denominantem intrinsece cum habitudine ad extrinsecum, debere esse ex natura rei distinctam, saltem modaliter, ab omni forma absoluta; nam supposito termino extrinseco, ipsamet forma absoluta secundum rem sufficit ad talem denominationem tribuendam, quae auferri vel cessare potest per solam ablationem extrinseci termini, ut dictum est.

Satisfit argumentis ex sectione prima relictis

24. *Primo.*— *Secundo.*— *Tertio.*— Ex his etiam quae in hac sectione dicta sunt, soluta manent multa ex argumentis propositis in principio sectionis praecedentis. Nam quod ad primum attinet; iam explicatum est quomodo ipsum esse ad relationis realis et accidentalis, sit aliquid in re ipsa quae referri dicitur. Falsumque est, esse ad, univoce dici de relationibus rationis et realibus. Falsum item est, verum esse ad, posse ita praescindi ab esse in, ut illud intrinsece non includat; ad eum modum quo in superioribus diximus, modos entis non posse ita praescindi ab ente, quin illud in se claudant. De secundo item argumento, nimirum, quod relatio adveniat sine mutatione fundamenti, satis multa dicta sunt; concedimus enim inde recte concludi, relationem non esse aliquid in re distinctum a fundamento, non tamen non esse aliquid rei. Unde ad tertium negatur prima consequentia (scilicet, relatio nihil est praeter absoluta; ergo simpliciter nihil est), si in antecedente, illa particula, praeter, indicet actualem distinctionem ex natura rei. Nam licet relatio non sit aliquid in re distinctum ab absolutis, potest esse aliquid ratione distinctum; et ideo non sequitur, quod sit simpliciter nihil. Neque refert quod relatio ut relatio praescinditur ab absolutis, quia neque praescinditur ut aliquid per rationem confictum, neque etiam ut aliquid in re ipsa praecisum et distinctum, sed ut aliquid verum et reale, ratione sola praecisum; saepe enim distinctio est rationis inter extrema vera et realia, quae ad praedicamenta constituenda sufficiunt; unde probationes omnes, quae in illo tertio argumento afferuntur, utiles sunt ad declarandum quomodo relatio realis non addat rebus absolutis rem, vel realem modum, ex natura rei distinctum ab ipsis, non tamen quicquam valent ad concludendum huiusmodi relationem nihil omnino esse.

25. *Notabile.*— Duo tamen in illis argumentis cavenda sunt. Primum est, cum dicitur denominatio respectiva consurgere ex coexistentia plurium absolutorum absque ulla reali additione, non esse intelligendum, illam denominationem aequae ac simul sumi ex pluribus formis absolutis, una intrinseca, et altera extrinseca. Sed intelligendum est, illam denominationem requirere quidem consortium, seu coexistentiam talium rerum seu formarum; tamen in unoquoque extremo sumi a propria forma ut respiciente aliam, quae ut sic habet rationem relationis, quamvis in re non sit alia ab ipsa forma absoluta. Secundo (propter exemplum quod ibi adducitur de Deo quatenus denominatur dominus, vel creator, etc.), cavendum est ne quis existimet huiusmodi denominationes esse eiusdem modi et rationis in omnibus; id enim verum esse non potest, iuxta communem doctrinam, quae distinguit relationes in mutuas et non mutuas, quae distinctio nulla esset, si praedictae denominationes omnes essent eiusdem modi in omnibus extremis. Quae autem sit haec diversitas, non est facile ad explicandum, iuxta doctrinam ac sententiam quam defendimus. Quapropter de hac re erit inferius specialis sectio instituenda; nunc solum dicimus, quando in re denominata est aliquod proprium et proportionatum fundamentum talis denominationis, tunc provenire ex propria relatione reali; quando vero attribuitur rei sine tali fundamento, tunc denominationem esse extrinsecam seu rationis.

SECTIO III

QUOTUPLEX SIT RELATIO, ET QUAE SIT VERE PRAEDICAMENTALIS

1. Haec dubitatio proponitur propter difficultatem tactam in quarto argumento in prima sectione proposito. Ad quam expediendam nonnullae distinctiones relativorum praemittendae sunt ac declarandae, ut seclusis iis quae ad hoc praedicamentum non pertinent,

concludamus quale possit esse genus accidentis realis ab aliis diversum, et proprium praedicamentum ad aliquid, constituens.

Prima divisio relationis in realem et rationis

2. Primo ergo dividi solet ratio in eam quae realis est, vel tantum rationis, quam aliqui ita interpretantur, ut doceant, genus praedicamenti *ad aliquid*, utramque relationem sub se continere, ac propterea illam divisionem esse univocam, imo et generis in species. Cui sententiae videtur favere divus Thom. I p., quaest. 28, art. 1, ubi sic inquit: *Considerandum est, quod solum in iis quae dicuntur ad aliquid, inveniuntur aliqua secundum rationem tantum, et non secundum rem*. Sentit ergo ea, quae secundum rationem tantum referuntur, vere ac univoce esse ad aliquid; nam si tantum esset sermo de denominatione aequivoca vel analogica, non tantum in his quae sunt ad aliquid, sed etiam in aliis generibus invenirentur aliqua secundum rationem tantum, ut caecitas in qualitate, et sic de aliis. Idem sumi potest ex art. 2 eiusdem quaestionis, et ex quaest. 13, art. 7, et Quodlib. I, art. 2, Quodlib. IX, art. 5, et quaest. 2 de Potent., art. 5, et saepe alibi. Unde Caietanus dictis locis primae partis, aperte sentit ipsum esse ad, univoce dici de relatione reali, vel rationis; quod antea videtur docuisse Capreol., in primo, dist. 33, quaest. 1; et sequi videtur ibi Deca, quaest. 1, notab. 4; et Ferrara, IV contra Gent., c. 14; et expressius Soncin., V Metaph., quaest. 26, concl. 2, qui afferunt alia testimonia D. Thomae. Fundamentum eorum est, quia definitio relativorum, quam Aristoteles tradit, et proprietates omnes quae ad illam consequuntur, aequae conveniunt relationibus rationis, ac realibus. Patet, nam relativa esse dicuntur, quorum totum esse est ad aliud se habere; hoc autem omnino et propriissime convenit respectibus rationis; nam licet esse eorum sit magis imperfectum ac diminutum, quam esse relativorum realium, tamen illud esse quaecumque est, tam proprie consistit totum in habitudine ad aliud, sicut esse relationis realis. Unde fit ut ratio rationis nec cognosci possit, nec definiri sine habitudine ad aliud, aequae ac ratio realis.

Sola ratio realis praedicamentum ad aliquid constituit

3. Nihilominus dicendum est, solas relationes reales pertinere ad constitutionem praedicamenti *ad aliquid*, quod est satis evidens ex iis quae in superioribus tradita sunt de conceptu entis, et de divisione eius in novem genera summa. Ostendimus enim ens non solum non esse univocum ad ens reale et rationis, verum etiam non habere unum conceptum communem illis, etiam analogum, sed vel esse aequivocum, vel ad summum, analogum analogia proportionalitatis. Et hac ratione etiam diximus, obiectum adaequatum et directum metaphysicae non esse ens commune ad reale et rationis, sed ad reale tantum; et hoc etiam ostendimus dividi in decem suprema genera. Cum ergo relationes rationis non sint entia realia, et consequenter nec vera entia, non possunt ad praedicamentum *ad aliquid*, quod reale est, pertinere. Adde praeterea, non posse habere univocam convenientiam cum relationibus realibus, si supponamus illas esse vera entia realia, ut supra ex communi sententia suppositum est, et in discursu huius materiae paulatim declarabitur et probabitur. Ratio autem est, quia cum ens rationis nihil sit, non potest habere veram similitudinem ac convenientiam cum ente reali, in qua convenientia fundari solet univocatio et unitas conceptus; ergo non potest aliquis verus conceptus et essentialis esse communis enti reali et rationis. Et ideo merito Soncin., IV Metaph., q. 5 et 6, approbat dictum Hervaei (quamquam errore typographi tribuatur Henrico), Quodl. III, q. 1, articulo primo, in fine, non magis posse ens esse univocum ad ens reale et rationis, quam sit homo ad hominem vivum et mortuum. Habet autem hoc dictum eandem rationem veritatis in ente in communi, et in tali ente, scilicet, relatione, quia sicut ens rationis non est verum ens, sed fictum, sic ratio rationis non est vera ratio, sed ficta, vel quasi picta¹ per intellectum.

4. *Obiectioni satisfit.*— Dicit fortasse aliquis, hoc verum esse de integro et completo conceptu relationis, de quo procedit ratio facta, quia in huiusmodi conceptu relationis realis includitur, quod sit verum ens, et accidens reale; non tamen ita procedit de praeciso conceptu ipsius modi seu constitutivi relationis, qui per hanc vocem significatur, *esse ad*, quia talis

¹ picta, 1597, 1960; *alit. om.* “Falta en algunas ediciones.” Cf. BHF, t. VI, p. 667.

conceptus per se praescindit a ratione entis et accidentis. Quo sensu videntur locuti citati auctores, cum quibus videtur sentire Henricus, Quodl. IX, q. 3, ubi de hac materia obscurissime disputat; inter alia vero ait: *Esse ad aliud ex se nullam recipit distinctionem, aut diversitatem, sive fuerit in divinis, sive in creaturis, sive in relationibus secundum rem, sive in relationibus secundum rationem.* Verumtamen contra hanc evasionem eandem vim habet ratio facta; nam vel illud esse ad, prout est modus constituens relationem realem, est etiam realis modus, vel est tantum ens rationis; hoc secundum dici non potest, alioqui relatio realis non habebit proprium et formale constitutivum reale, quae est implicatio in adiecto; quomodo enim potest ens reale ut sic, per id quod reale non est, constitui? De qua re diximus multa superius disputatione 2, tractando de modis contrahentibus ens. Si autem illud esse ad, in relatione reali est modus realis, rursus interrogo an in relatione rationis sit etiam verus et realis modus, vel tantum per intellectum confictus. Primum dici non potest, quia repugnat relationi rationis, de cuius essentia est, ut non dicat habitudinem in re existentem, sed in mentis comparatione seu denominatione. Item, quia contradictionem implicat, quod ens fictum existens tantum obiective in intellectu, per modum realem et in re ipsa existentem constituatur; est ergo illud esse ad, in relatione rationis, purum ens rationis. Ergo sicut non potest dari conceptus communis vel univocus ad ens reale et rationis, vel ad relationem realem et rationis, ita neque esse ad, ut sic praecise conceptum, potest dicere unum communem conceptum et univocum ad esse ad relationis realis et rationis, quia non magis potest esse inter haec vera similitudo et convenientia, quam inter quaelibet alia entia realia et rationis. Nec magis potest in his quam in caeteris intelligi qualis sit ille conceptus abstrahens ab ente reali et rationis, aut qualis esse possit contractio vel determinatio talis conceptus ad ens reale per modum realem, et ad ens rationis per modum rationis.

5. *Sola relatio realis est proprie ad aliquid.*— *D. Thomae locus explicatur.*— Dicendum ergo est solam relationem realem esse vere et proprie ad aliquid; relationem autem rationis non esse, sed concipi ac si esset ad aliquid, ideoque solas relationes reales ad proprium praedicamentum *ad aliquid* pertinere; relationes autem rationis non constitui in reali praedicamento, sed per analogiam et proportionem ad veras relationes declarari, ut magis in particulari dicemus in disputatione ultima huius operis. Neque D. Thomas in citatis locis oppositum intendit; nunquam enim dixit aut relationem rationis esse univoce relationem cum reali, aut esse ad aliud non esse aliquid reale in relatione reali, sed solum dixit naturam relationis realis talem esse, ut per similitudinem et proportionem ad illam possint entia rationis per modum relationum ab intellectu confingi cum aliquo fundamento in re, potius quam per modum quantitatis vel qualitatis, etc. Quod ait, ex eo provenire, quod relatio ut relatio solum significat respectum ad aliud. Ubi particula *solum* non excludit concomitantia; unde neque excludere potest transcendentalem rationem entis, vel accidentis, si relatio accidentaliter sit. Quia vero relatio quatenus praecise concipitur aut significatur ut est ad aliud, non concipitur nec significatur expresse ut inhaerens, ideo ait D. Thomas, ut sic solum dicere respectum ad aliud, non quia in re ipsa non sit aliquid in se, vel in subiecto existens, sed quia in tali modo concipiendi et significandi nihil aliud exprimitur. Et inde etiam fit ut facilius possint entia rationis secundum illum modum habitudinis concipi, non quod in tali relatione sit vera habitudo, seu verum esse ad, tale quale est in relatione reali, sed quid ad instar seu proportionem eius concipitur. Unde idem D. Thomas postquam dixit relationem secundum propriam rationem solum significare respectum ad aliud, subdit hunc respectum aliquando esse in ipsa natura rerum, aliquando vero esse solum *in apprehensione rationis conferentis unum alteri*. Ad rationem autem illius sententiae facile respondetur, negando propriam rationem relationis vere reperiri in relatione rationis, quia in tali relatione nec est vera habitudo, nec verum esse ad aliquid, sed solum apprehenditur ac si esset ad aliquid.

Secunda divisio relationis, secundum dici, et secundum esse

6. Secunda divisio relationis est in relationem secundum esse, et secundum dici. Quae divisio fundamentum habet in Aristotele, cap. de *ad aliquid*, ubi prius tradit definitionem communem relativis secundum dici, postea vero tradit propriam definitionem relativorum secundum esse. Relatio ergo secundum dici, definiri solet, quod sit res quae

concipitur et explicatur, seu dicitur per modum respectus, cum in re ipsa verum respectum non habeat; relatio autem secundum esse dicitur, quae revera habet proprium esse cum habitudine ad aliud.

7. *Relatio secundum dici ut explicetur ab aliquibus.*— Ex quo aliqui, et non sine verisimilitudine, opinati sunt, relationem secundum dici, esse eandem cum relatione rationis. Quod significat Henric., Quodl. III, q. 4, ex Avicenna, lib. III suae Metaph., dicente relationem secundum dici, esse illam quae solum habet esse in intellectu, et convenit rebus quae non sunt simpliciter et absolute ad aliquid, sed solum secundum quod ab intellectu concipiuntur. Et videtur hoc consentaneum rationi; nam sicut concipimus, ita loquimur; relationes autem secundum dici, non alia de causa sic appellantur, nisi quia ita a nobis dicuntur aut explicantur, ac si relationes essent, cum tamen non sint; ergo ille modus loquendi de his relationibus supponit modum concipiendi nostrum, ex quo nascitur, nimirum, quod hae res concipiuntur a nobis cum relatione et habitudine, seu per modum relationis et habitudinis, cum vere et in re habitudinem non habeant; sed in hoc consistit ratio et essentia relationis rationis; ergo relatio secundum dici, idem est quod relatio rationis.

8. *Vera essentia relationis secundum dici.*— Sed nihilominus communiter non ita intelligitur haec divisio; nam relatio rationis, eo modo quo est, censetur esse relatio secundum esse sibi proportionatum, ut patet de relatione generis et speciei, et similibus, quia eo modo quo haec cogitantur, non solum dicuntur, sed etiam sunt ad aliquid. Et e converso relatio secundum dici non limitatur ad relationem rationis, sed dicitur de quacunque reali re, cuius esse sit absolutum, et a nobis non nisi per modum habitudinis seu relationis relativae explicatur. Sic enim divinam omnipotentiam dicimus esse relativam secundum dici, non propter relationem rationis quam in illa fingamus, sed quia illam non concipimus, nec explicamus, nisi cum concomitantia alterius, ad quod est potentia, et per modum habentis habitudinem ad illud. Unde, licet verum sit, hunc dicendi modum seu loquendi de relatione secundum dici, supponere modum concipiendi, tamen ille modus concipiendi non est talis, ut ex illo necessario resultet vel apprehendatur relatio rationis, quia non est conceptus reflexivus, aut comparativus, sed est conceptus directus rei absolutae, imperfecte tamen conceptae ad modum earum rerum quae habent habitudinem ad alia; in quo modo concipiendi non attribuitur ipsi obiecto cognito habitudo ulla nec realis, nec rationis, sed solum ex parte concipientis fit conceptus per quamdam imitationem et analogiam ad conceptus rerum respectivarum. Sicut quando a nobis concipitur res spiritualis instar corporeae, non attribuimus obiecto corporeitatem realem, alias falsa esset conceptio, neque etiam fingimus aut cogitamus in illo obiecto aliquod ens rationis; quale enim illud esset? Solum ergo concipimus unam rem per analogiam ad aliam. Sic igitur interdum concipimus rem absolutam instar respectivae, et de illa ita loquimur ac si respectiva esset, et ideo dicitur esse relativa secundum dici tantum. Unde constat, relationes tantum secundum dici, extra genus relationis esse, nec per se posse pertinere ad praedicamentum *ad aliquid*, imo sub ea ratione ad nullum praedicamentum pertinere, nam, ex eo quod res a nobis imperfecte concipiatur aut dicatur, non accipit peculiarem naturam, ratione cuius debeat in peculiari praedicamento collocari. Et ideo Aristoteles, in praedicamento *ad aliquid*, ut ibi Boetius et alii notarunt, exclusa priori definitione relativorum, quae relativis etiam secundum dici communis erat, posteriorem addidit, quae propria est relativorum secundum esse.

9. *Relationes secundum dici diversae sunt a praedicamentalis et transcendentalibus.*— Sunt vere qui existiment divisionem hanc relationis secundum dici et secundum esse coincidere cum alia partitione relationis in transcendentalem et praedicamentalem, ita ut relatio transcendentalis tantum sit relatio secundum dici; omnis vero relatio secundum esse, praedicamentalis sit (de creatis loquimur). Haec vero sententia licet in ore fere omnium circumferri videatur, mihi non probatur. Opinor enim relationes transcendentales includere in re ipsa et in suo esse veras et reales habitudines, quod paulo inferius ostendam; relationes autem quae tantum sunt secundum dici, proprie et in rigore sumptas, distingui ab omnibus relationibus secundum esse, sive transcendentales sint, sive praedicamentales. Non enim requirunt in re sic concepta, seu relative denominata, veram

aliquam habitudinem, quae ratione sui esse illi conveniat, sed tantum denominationem ex modo nostro concipiendi et loquendi, ut a nobis explicata est. Ut in exemplo posito de potentia Dei, probabilius est non includere respectum etiam transcendentalem, etiamsi relativa secundum dici appelletur. Igitur relatio secundum dici tantum, non est idem quod relatio transcendentalis; imo ab illa etiam condistinguitur, si cum praecisione sumatur prout sumi debet. Quod ideo addo, quia etiam relatio transcendentalis potest dici relatio secundum dici, quia etiam de ea loquimur ad modum relativorum; imo et relatio praedicamentalis erit relatio secundum dici, quia etiam ipsa dicitur cum habitudine ad aliud. Ut ergo proprie fiat divisio, sumi debet relatio secundum dici, cum exclusionem et praecisionem, ita ut solum in ipso dici, habitudinem habere videatur, in esse tamen nullam habeat, nec transcendentalem, nec praedicamentalem. Dices: si res sit tam absoluta, ut in esse nullam habeat habitudinem, etiam transcendentalem, cur necesse erit concipi vel dici cum habitudine, cum unaquaeque res possit concipi eo modo quo est, absque omni eo quod est extra essentiam, eius? Respondetur, id saepe provenire ex nostro modo imperfecto concipiendi, quia non valemus concipere res prout ipsae sunt. Addo praeterea interdum contingere, ut res etiam perfecte concepta cognosci non possit sine concomitantia aliarum, etiam si sint extra essentiam eius, non propter habitudinem aut dependentiam, sed propter aliam altiore connexionem in ratione causae eminenter continentis suos effectus, quo modo aiunt Theologi non posse Deum perfecte videri aut comprehendi, quin in eo cognoscantur creaturae; de quo alias.

Tertia divisio inter relationem transcendentalem et praedicamentalem

10. Tertio ac praecipue dividitur relatio realis et secundum esse, in transcendentalem et praedicamentalem, quae divisio maxime necessaria est ad concludendum et declarandum id quod in praesenti sectione intendimus. Hactenus enim solum constat, relationem pertinentem ad hoc praedicamentum, *ad aliquid*, debere esse realem et secundum esse; nunc autem videndum superest an omnis relatio huiusmodi ad hoc praedicamentum pertineat. Ex quarto vero argumento in prima sectione proposito constat, non omnem habitudinem realem et secundum esse, posse ad unum definitum praedicamentum spectare. Et ideo proponitur haec divisio, qua significatur esse certum quemdam modum realis habitudinis habentem particularem ac definitum essendi modum, qui peculiare genus entis constituit, et huiusmodi esse relationes praedicamentales. Praeter has vero esse alias habitudines veras etiam et reales, essentialiter pertinentes ad varia et fere ad omnia genera entium, quae propterea transcendentales dicuntur, et a praedicamentalibus distinguuntur, quia ad certum aliquod praedicamentum non pertinent, sed per omnia vagantur.

11. Imprimis ergo divisio sic explicata quoad singula membra probanda est. Quod enim dentur quaedam relationes praedicamentales, ex recepta divisione praedicamentorum supponimus, et ex communi omnium sententia, ut in prima sectione dictum est; quod vero praeter has dentur relationes transcendentales, quae non sint tantum secundum dici, sed verae et reales habitudines secundum esse, satis probatur inductione et discursu facto in illo quarto argumento sectione prima proposito. Et potest confirmari, nam in genere substantiae materia et forma habent inter se veram et realem habitudinem essentialiter inclusam in proprio esse illarum, et ideo una definitur per habitudinem ad aliam, et inde accipiunt specificationem suam. Eademque ratio est de potentiis accidentalibus per se primo institutis et ordinatis ad suos actus; et de habitibus operativis, de quibus supra ostensum est, natura sua specificari per habitudinem ad actus vel obiecta, quia, nimirum, in suo esse includunt veram habitudinem ad actus, et illis mediantibus ad obiecta; ergo hi respectus transcendentales sunt veri et secundum esse reale earum rerum quibus conveniunt. Quocirca, sicut inductio facta nititur in communioribus, magisque receptis sententiis, ita haec doctrina communiter a Doctoribus approbata censenda est. Praesertim vero in favorem eius notanda sunt verba D. Thomae, I p., quaest. 28, art. 1, ubi sic scribit: *Ea quae dicuntur ad aliquid significant secundum propriam rationem solum respectum ad aliud, qui quidem respectus aliquando est in ipsa natura rei, utpote quando aliquae duae res secundum naturam suam ad invicem ordinatae sunt, et invicem inclinationem habent, et huiusmodi relationes oportet esse reales, sicut in corpore gravi est inclinatio et ordo ad locum medium; unde respectus quidam est in*

ipso gravi respectu loci medii, et similiter est de aliis huiusmodi. Haec enim ratio D. Thomae aequae aut maxime procedit de respectu transcendentali; nam secundum illum praecipue inveniuntur res ad invicem ordinatae. Et quidem exemplum D. Thomae optime intelligitur ac verificatur de respectu transcendentali; nam gravitatis inclinatio et propensio ad locum medium non pertinet ad praedicamentum relationis, sed qualitatis; nam est propria essentia talis qualitatis.

12. *Obiectio.*— *Prima responsio.*— *Verior responsio.*— Dices: nullus realis respectus includitur in conceptu rei absolutae; sed hic respectus transcendentalis includitur in conceptu rei absolutae; ergo non est verus respectus secundum esse, sed tantum secundum modum loquendi et concipiendi nostrum; hoc enim potissimum argumento nituntur, qui ita sentiunt de his respectibus transcendentalibus, ut solum in verbis consistere arbitrentur. Aliqui vero respondent, et sumi potest ex Scoto, in IV, d. 12, q. unica, huiusmodi respectus consequi ad res absolutas, non vero esse de intrinseca ratione illarum. Hac enim de causa negat Scotus, inhaerentiam aptitudinalem esse de essentia accidentis, quia est verus respectus. Iuxta quam responsionem hi respectus non essent extra latitudinem praedicamenti ad aliquid, unde nec possent dici proprie transcendentales, neque a praedicamentalibus condistingui, quia non est contra rationem determinati praedicamenti, ut res in illo contentae consequantur ex rebus aliorum praedicamentorum, si non sunt de essentia earum, sed proprietates consequentes illas. Melius tamen respondetur cum Caietano, de Ente et essent., c. 7, q. 15, non esse contra rationem rei absolutae, ut in sua essentiali ratione includat respectum transcendentalem, suae naturae proportionatum; nam revera inhaerentia aptitudinalis non est proprietas consequens naturam accidentis, sed est intrinseca essentia eius, ut in superioribus ostensum. Quinimo verisimile est, in entibus creatis nullum esse ita absolutum, quin in sua essentia intime includat aliquem transcendentalem respectum, saltem quatenus est ens per participationem, per se essentialiter pendens ab ente per essentiam. Nam, licet ipsa actualis dependentia sit aliquid ex natura rei distinctum ab ipso ente creato, tamen ipsa aptitudo et necessitas dependendi est intrinseca et essentialis illi; non videtur autem posse concipi, aut esse sine transcendentali respectu et habitudine ad illud a quo pendet, in quo respectu maxime consistere videtur potentialitas et imperfectio entis creati ut tale est.

13. Quidquid vero sit de completis entibus, ut sunt integrae substantiae, praesertim simplices et immateriales, quae inter creata entia videntur maxime absoluta, ex reliquis omnibus, quae incompleta dicuntur, nullum est ita absolutum, ut non includat essentialiter aliquem transcendentalem respectum. Et ratio est, quia omnia illa ex natura sua sunt instituta ad aliud, seu propter aliud; nam materia est propter formam, forma vero est ad actuandam materiam et complendum compositum, et accidens est ad substantiam, potentia ad actum, et actus propter obiectum, et sic de reliquis. Unaquaeque autem res accipit modum entitatis accommodatum suo primario fini et institutioni; quia ergo omnes hae res per se primo ordinantur ad alias, ideo talem modum entitatis accipiunt, ut intime includant habitudinem ad aliud, et haec est propria habitudo seu respectus transcendentalis; sunt ergo inter reales habitudines veras et secundum esse, aliquae transcendentales, quae ad speciale praedicamentum revocari non possunt, et ideo a praedicamentalibus distinguuntur.

SECTIO IV

QUOMODO DIFFERAT PRAEDICAMENTALIS RESPECTUS A TRANSCENDENTALI

1. Sed iam occurrit magna difficultas in explicanda differentia inter hos duos ordines respectuum, et consequenter in explicanda ratione ob quam necesse sit praeter transcendentales respectus, praedicamentales admittere.

Proponuntur nonnulla discrimina inter dictos respectus

2. Varias igitur possunt excogitari differentiae inter huiusmodi respectus. Prima, et quae plures includit, est, quia relatio transcendentalis non requirit eas condiciones quas postulat praedicamentalis relatio, quae praecipue sunt tres, ut infra videbimus. Prima, quod

relatio praedicamentalis requirit aliquod fundamentum reale absolutum, ut similitudo albedinem, paternitas vim generandi seu generationem; secunda, quod requirit terminum realem et realiter existentem; tertia, quia petit distinctionem realem, vel saltem ex natura rei, inter fundamentum et terminum. At vero respectus transcendentalis nullam harum conditionum per se requirit. Nam divina scientia, verbi gratia, habitudinem transcendentalem dicit ad divinam essentiam, ut ad proprium obiectum, et divinus amor ad divinam bonitatem, et tamen inter ea nulla est distinctio ex natura rei, sed rationis tantum. Rursum transcendentalis respectus non semper requirit realem terminum, sed interdum esse potest ad ens fictum, seu rationis, vel ad extrinsecam aliquam denominationem; ut conceptus seu cogitatio de ente rationis, seu privatione, ut sic, transcendentalem habitudinem dicit ad illud obiectum, quod tamen ens reale non est. Saepe etiam hic transcendentalis respectus, licet sit ad terminum realem, non tamen requirit realem existentiam eius, ut scientia de futura eclipsi dicit habitudinem realem transcendentalem ad illam, quamvis non existat; et idem est in qualibet scientia de obiecto possibili, et de potentia respectu actus non existentis. Denique hic respectus transcendentalis nullum requirit fundamentum, respectus enim transcendentalis materiae ad formam nullum habet fundamentum, sed intime includitur in ipsa materia. Et idem est de respectu formae ad materiam, scientiae ad obiectum, et similium. Et ratio est manifesta, quia hic transcendentalis respectus non advenit alicui rei iam constitutae in suo esse essentiali, sed est quasi differentia constituens et complens essentiam illius rei, cuius respectus esse dicitur. Et ideo, sicut illa res, cum sit absoluta, non requirit aliud fundamentum ut sit, praeter proprium subiectum, si fortasse sit accidentalis entitas, ita etiam hic respectus transcendentalis non praerequirit fundamentum aliud, sed constituit potius ipsam rem, quae potest esse fundamentum aliarum relationum praedicamentali-um.

3. Atque hinc colligi potest aliud discrimen, nam relatio praedicamentalis est quaedam forma accidentalis, adveniens fundamento plene constituto in suo esse essentiali et absoluto, ad quod comparatur ut completa forma in suo accidentali genere, afficiens ipsum, et referens ad aliud. Respectus vero transcendentalis nec comparatur ut accidens, neque ut completa forma ad illam rem quam proxime actuat, et eius est respectus; sed comparatur ut essentialis differentia, et consequenter ut ens incompletum in illo genere ad quod pertinet illa res quam actuat vel constituit, eamque non proprie refert ad aliud per modum physicae formae, sed illam constituit per modum metaphysicae differentiae, ut ordinatam vel relatam ad aliud.

Obiectiones contra positas differentias

4. Sed hae differentiae partim verae non sunt, partim non videntur satisfacere. Nam quod in prima differentia dicitur inveniri transcendentalem respectum eiusdem rei ad seipsam propter solam distinctionem rationis, verum non est; alias dici etiam posset identitatem rei ad seipsam esse transcendentalem respectum, et ad illum sufficere distinctionem rationis. Quod si dicas requiri distinctionem rationis ratiocinatae, et fundatam in re, saltem sequitur, inter rationem genericam et specificam esse respectum realem transcendentalem actus et potentiae, quia genus et differentia distinguuntur ratione cum fundamento in re. Item exempla adducta falsa sunt; nam scientia vel amor Dei non dicit respectum realem etiam transcendentalem ad ipsum Deum, ut ad primum obiectum, sed potius illa scientia et amor sunt absolutissima ab omni respectu reali, quia per se primo non respiciunt aliquod obiectum extra se. Unde, sicut ibi non distinguuntur actus et obiectum nisi ratione, ita nullus intervenit respectus actus ad obiectum, nisi rationis. Et ratio universalis est, quia cum respectus et habitudo sit veluti tendentia quaedam ad aliud, non potest inveniri verus et realis respectus eiusdem ad seipsum, nulla in re interveniente distinctione, saltem ex natura rei.

5. *Respectus transcendentalis quo modo ad ens rationis possit terminari.*—
Respectus alicui transcendentales requirunt existentiam terminorum.— Quod vero ulterius dicitur, transcendentalem respectum interdum esse posse ad ens rationis, est quidem verum, quando ille respectus est ad aliquid, quod se habet per modum obiecti, in quo sufficit esse obiectivum, ut possit habere rationem termini transcendentalis habitudinis. Et eadem ratione

vera est etiam alia pars, nimirum, posse interdum transcendentalem respectum tendere in rem seu essentiam realem, nondum actu existentem, quia etiam ad rationem obiecti sufficit saepe esse essentiae, absque esse existentiae. Verumtamen non est in univsum verum, quod nullus respectus transcendentalis requirat terminum realem et realiter existentem; nam imprimis actus visionis vel intellectionis creatae intuitivae et naturalis, dicit transcendentalem habitudinem ad rem actu existentem, neque sine illa potest naturaliter esse aut conservari. Deinde, modus actualis unionis dicit transcendentalem respectum ad terminum seu extremum unionis, in quo requirit et realitatem, et actualem existentiam, ita ut neque esse, nec intelligi possit actualis unio realis, nisi actu existat res ad quam sit unio, ut in superioribus saepe tactum est. Actio etiam ut actio, et passio ut passio, dicunt transcendentales respectus ad reale agens, vel patiens actu existens, sine quibus neque esse, neque intelligi possent. Ac denique creatura, praecisa relatione praedicamentali, ex hoc solum quod est ens participatum et dependens, dicit essentialem habitudinem transcendentalem ad primum efficiens, et ad ens per essentiam actu existens. Non est ergo de ratione transcendentalis respectus, ut non requirat in termino realem et actualem existentiam. Ergo ex illo discrimine solum habetur, inter transcendentales respectus quosdam esse qui terminum realem vel actu existentem non requirunt, etiam si sint alii, qui huiusmodi terminum habeant et postulent, in quibus non habet locum illa secunda differentia.

6. Quod si dicas differentiam consistere in hoc, quia respectus transcendentalis ex se non requirit talem terminum, licet ex peculiari aliqua ratione possit illum habere, respectum autem praedicamentalem ex adaequata ratione sua postulare huiusmodi terminum, instari contra hoc potest, quia haec doctrina supponit, inter respectus ad terminos realiter existentes, quosdam esse transcendentales, et alios praedicamentales, qui differunt in ratione ob quam requirunt talem terminum. At vero hoc ipsum est quod inquirimus, quodque non satis videtur explicari, scilicet, quatenam sit haec diversa ratio in his respectibus postulantibus similem terminum, et quatenam sit necessitas multiplicandi illos. Quandoquidem distinctio illa respectuum transcendentalium habentium terminos reales vel non reales, existentes vel non existentes, sufficiens videatur ad quascunque rerum habitudines declarandas.

7. Praeterea quod de fundamento reali asserebatur, non minus obscurum et incertum est. Primo quidem, quia non omnis relatio praedicamentalis requirit fundamentum reale ex natura rei distinctum a suo subiecto, sed solum illa quae medio aliquo accidente substantiae convenit, ut patet de relatione identitatis specificae inter duos homines, vel animas, verbi gratia, quae censetur relatio praedicamentalis, et immediate fundatur in ipsa natura substantiali, de quo infra latius. Deinde relatio praedicamentalis, quae convenit substantiae medio accidente, quamvis comparata ad substantiam dicatur habere aliud fundamentum proximum, nempe illud accidens, quo mediante convenit substantiae, tamen respectu ipsiusmet accidentis immediate et sine alio fundamento illi convenit, ut similitudo albedini; alioqui procedendum esset in infinitum. At vero idem proportionaliter reperitur in relationibus transcendentalibus; nullum ergo est illud discrimen. Declaratur minor, nam si quae sunt relationes transcendentales in ipsismet substantiis inclusae, illae non requirunt aliud fundamentum; tamen multae aliae sunt quae non conveniunt substantiae, nisi mediis accidentibus, et illae respectu substantiae etiam habent fundamentum, quamvis respectu accidentis illud non habeant, sed immediate talibus accidentibus conveniant. Ut relatio scientiae ad scibile convenit scienti mediante scientia, ipsi autem scientiae immediate inest. Ergo in necessitate fundamenti nullum videtur esse discrimen inter respectus transcendentales et praedicamentales.

8. *Contra ultimam allatam differentiam obiectio.*— Ultima denique differentia etiam est difficilis ad explicandum, nam vel respectus comparatur ad formam, vel essentiam proxime constitutam per ipsam, vel ad subiectum talis formae. Si priori modo fiat comparatio, tam respectus praedicamentalis quam transcendentalis, est essentialis formae, vel essentiae per ipsum constitutae, et comparatur ad illam ad modum differentiae constituentis ipsam. Unde etiam loquendo de ipso summo genere relationis praedicamentalis, constitui dicitur per ipsum esse ad, tanquam per essentialem modum determinantem

communem rationem accidentis, et formaliter ac essentialiter constituentem talem essentiam; ergo in hoc non est differentia inter respectum transcendentalem et praedicamentalem. Si vero posteriori modo fiat comparatio, sicut respectus praedicamentalis est accidentalis alicui subiecto, etiam potest esse respectus transcendentalis; ut respectus scientiae ad obiectum, licet sit essentialis scientiae, est tamen accidentalis scienti. Unde, licet ille respectus, metaphysice consideratus, non sit forma physica referens subiectum ad aliud, sed differentia constituens aliquam formam, tamen illa forma, constituta per talem respectum, est forma physica respectiva, referens subiectum ad suum terminum. Neque enim potest forma respectiva informare aliquod subiectum secundum ultimam rationem suam, quin illud referat ad terminum quem ipsa suo modo respicit. Ut in exemplo de gravitate, quod supra ex D. Thoma afferebamus, sicut gravitas est inclinatio ad infimum locum, in quo includit respectum transcendentalem ad illum, ita afficiendo seu informando ipsum grave, inclinat illud, et hoc ipsum est referre illud in centrum. Et idem est de quacumque potentia et scientia, et similibus. Valde ergo obscurum et difficile est, ex his differentiis proprias rationes relationis transcendentalis et praedicamentalis, et earum discrimen, et veram necessitatem admittendi relationes praedicamentales praeter transcendentales colligere.

Alia differentia inter dictos respectus a Caietano tradita expenditur

9. Aliter ergo Caietanus, in opusc. de Ente et essent., cap. 7, quaest. 15, attingens hanc divisionem respectuum realium in transcendentales et praedicamentales, differentiam inter illos declarat ex parte terminorum; nam respectus praedicamentalis (inquit) est, qui respicit terminum pure sub ratione termini; transcendentalis autem respicit aliud, non ut pure terminum, sed sub aliqua alia determinata ratione, vel subiecti, vel obiecti, vel efficientis, aut finis. Quae differentia aptior videtur ad hanc rem declarandam, quia omnis respectus sumit speciem suam a termino, seu ab ea re ad quam tendit; et ideo, si quod est discrimen inter hos duos ordines respectuum, ex terminis desumendum videtur. Non est tamen facile ad explicandum quomodo assignata differentia generalis sit, et in quo proprie consistat, seu quid per eam importetur. Ratio difficultatis circa priorem partem est, quia motus, actio et passio dicunt transcendentalem respectum ad terminum, et tamen non respiciunt illum, nisi sub pura ratione termini. Item unio, verbi gratia, hypostatica dicit transcendentalem habitudinem ad Verbum divinum, et tamen non respicit illud, nisi sub pura ratione termini. Ratio vero difficultatis circa posteriorem partem est, quia omnis respectus, si abstracte et in communi sumatur, solum dicit habitudinem ad aliud sub ratione termini, abstrahendo ab aliis rationibus; si vero sumatur contracte, ut est talis vel talis respectus, sive transcendentalis ille sit, sive praedicamentalis, dicit habitudinem ad talem terminum, qui sit vel causa, vel effectus, vel obiectum, vel aliam particularem rationem termini habeat. Ut respectus paternitatis, etiamsi praedicamentalis dicatur, respicit talem terminum, qui sit effectus vel productus a patre, et sic de aliis.

Positum discrimen defenditur et probatur

10. Respondetur tamen ad priorem rationem, laborare in aequivoco. Nam relatio praedicamentalis dicitur respicere aliud, ut pure terminum, quia circa illud nullum aliud munus exercet, nisi respiciendi tantum. Hoc autem modo non potest dici motus, aut actio, vel passio esse purus respectus ad terminum; nam habitudo motus ad terminum est habitudo viae, per quam ipse terminus in esse constituitur; unde non dicit habitudinem ad terminum, ut respiciendum tantum, sed ut constituendum per ipsum, et ita non respicit ut pure terminum in praedicto sensu; atque idem est proportionaliter de actione et passione; unio vero hypostatica dicitur a Theologis attingere Verbum ut purum terminum, ut per illam particulam, *purum*, excludant omnem causalitatem propriam quam Verbum ut sic habet circa talem unionem; non est tamen Verbum pure terminus illius unionis in eo sensu in quo hic dicitur de termino relationis praedicamentalis, quia illa unio, ut est realis modus humanae naturae, non utcunque respicit Verbum, sed realiter illi coniungit humanam naturam, et realiter attingit Verbum ipsum tanquam alterum extremum illius unionis, a quo intime et realiter pendet, quamvis sine propria causalitate. Sic igitur universaliter convenit formae, vel modo absoluto includenti respectum transcendentalem, aliquod reale munus exercere circa

illum, ad quem dicit respectum, vel causando, vel uniendo, vel repraesentando illum, vel aliquid aliud simile efficiendo, et hac ratione dicitur non respicere illum ut pure terminum. At vero relatio praedicamentalis ita respicit terminum, ut circa illum nullum aliud munus exerceat, nisi pure respicere, ut patet in similitudine unius albi ad aliud; et hoc modo dicitur esse proprium talis relationis respicere aliud ut pure terminum.

11. Unde etiam patet responsio ad alteram rationem, in qua etiam laboratur in aequivoco. Nam respicere aliud ut pure terminum, non est respicere terminum abstracte et in communi, ut videtur in argumento supponi; constat enim praedicamentales relationes specificas et diversarum rationum, tendere etiam in terminos particulares et diversarum rationum. Omnibus tamen illis commune est, ut circa illos terminos, etiam ut tales sunt, nullum aliud munus exerceant, nisi respiciendi illos; et ideo semper eos respiciunt ut pure terminos, etiamsi sub propriis eorum rationibus eos respiciant. Quod secus est in respectu transcendentali, ut declaratum est. Sic ergo explicata illa differentia, vera et universalis esse videtur, recteque explicare proprium munus relationis praedicamentalis, quod est referre formaliter seu respicere aliud, a munere et officio respectus transcendentalis, quod est constituere formam vel naturam, aliquid causantem, vel operantem aliquo modo circa rem ad quam dicitur habitudinem, vel e converso.

Aliud discrimen ex praecedenti colligitur

12. Atque hinc oritur alia differentia communiter recepta, quae licet a posteriori esse videatur, confert tamen ad explicandam naturam horum respectuum. Respectus ergo praedicamentalis talis est, ut a natura non sit per se intentus, et ideo nunquam per se fit ex vi actionis alicuius agentis, sed consequitur posito fundamento et termino, teste Aristotele, V Physicorum, cui in hoc caeteri consentiunt. At vero respectus transcendentalis saepe est per sese maxime intentus a natura, et ideo forma essentialiter includens talem respectum saepe fit formaliter ac per se primo per actionem propriam; per calefactionem, verbi gratia, fit calor, ut inhaerens, in quo intime includitur transcendentalis respectus; et per actionem videndi fit actus includens transcendentalem habitudinem ad obiectum; et per actionem unitivam fit modus unionis, qui includit transcendentalem habitudinem ad unibilia; idemque in multis aliis videre licet. Et hoc ipsum fortasse est quod Scotus distinxit de relationibus extrinsecus et intrinsecus advenientibus, dicens, ad priores posse terminari per se actionem, non vero ad posteriores, quae solae sunt praedicamentales. De qua divisione sub illis vocibus dicemus disputatione sequenti, quae erit prima de sex ultimis praedicamentis, propter quae videtur Scotus potissimum invenisse distinctionem illam. Quae sub illis vocibus non est nobis necessaria, et res ipsa non limitatur ad sex ultima praedicamenta, sed in aliis etiam invenitur, ut ibi videbimus.

13. Ratio ergo huius discriminis inter relationes praedicamentales et transcendentales est, quia relatio praedicamentalis non est in rerum natura instituta ad aliquod peculiare munus obeundum, sed ad hoc solum res alias comitari dicitur, ut aliquae res sese respiciant ex vi alicuius rationis, seu fundamenti realis, quod in ipsis supponitur, et ideo talis relatio nihil aliud est quam respectus consurgens posito fundamento et termino, nunquam autem per se fit. Respectus autem transcendentalis convenit alicui formae vel entitati, aut modo entis, quatenus a natura per se est institutus et ordinatus ad aliquod peculiare munus, quod potest per se intendi per aliquam actionem; et ideo ille etiam respectus potest per se fieri per actionem, ut inclusus in forma dicente talem respectum. Cum enim talis forma in proprio et specifico conceptu illum respectum includat, non potest ille respectus minus esse per se intentus, aut minus per se fieri, quam ipsa forma, cum actio et intentio agentis per se tendat ad totam formam, usque ad specificam rationem eius.

Aliud discrimen inter dictos respectus

14. Et hinc etiam fit ut relatio pura et praedicamentalis nunquam sit principium agendi, tum quia sicut nunquam per se fit, ita etiam nunquam per se agit; tum etiam quia, ut diximus, non est instituta a natura ob aliquod peculiare munus per se necessarium ad esse, vel fieri rei, sed solum est quidam respectus ex consequenti resultans; principia autem agendi

sunt per se instituta, et ad peculiare munus ordinata. At vero forma dicens respectum transcendentalem, secundum propriam etiam rationem respectivam, saepe est principium per se agendi, ut patet de scientia, potentia, et similibus.

Quarta differentia, et aliarum explicatio

15. Tandem ex his intelligitur respectum praedicamentalem concipiendum esse tanquam formam quamdam minimam et accidentalem, quae non dat subiecto aliquod esse, nisi respicere aliud, neque ad aliquid aliud in natura deservit. Respectus autem transcendentalis non est concipiendus tanquam integra forma, cuius munus sit tantum referre, sed est essentialis modus, seu differentia alicuius formae seu entitatis, quatenus ad causandum aliquo modo, vel operandum circa alia, per se primo instituta est, vel e converso, quatenus ab alia essentialiter pendet. Et iuxta hanc rationem explicandi hos respectus, potest ad eundem sensum reduci differentia superius tacta, quod respectus transcendentalis semper est intrinsecus et essentialis alicui entitati, sub entitate modos etiam reales comprehendendo; relatio autem praedicamentalis habet propriam et peculiarem rationem accidentis. Et ita etiam possunt ad convenientem sensum reduci duae aliae differentiae sumptae ex parte fundamenti, et realitatis, seu existentiae termini.

Quae relationes sint praedicamenti ad aliquid

16. Tandem ex his differentiis concluditur, respectus transcendentales, etiamsi vere sint in rebus secundum proprium esse eorum non pertinere ad unum aliquod speciale praedicamentum, quia res illae, seu naturae, vel essentiae quibus conveniunt, ad varia munera, et interdum primo diversa ordinantur, ideoque ad varia praedicamenta revocantur, iuxta diversas eorum conditiones et naturas. Et ideo praedicamentum *ad aliquid* solas illas relationes complectitur, quae proprie ac peculiariter praedicamentales appellantur, nam omnes illae inter se conveniunt, et ab aliis distinguuntur in peculiari modo pure referendi rem quam afficiunt. Et ideo generatim etiam conveniunt in modo quo esse incipiunt per coexistentiam extremorum, seu fundamenti et termini, et in aliis conditionibus quas requirunt, ut ex discursu sequentis sectionis magis constabit.

Responsio ad quartam difficultatem, ex sectione prima relictam.

17. *Scientia, an secundum Aristotelem sit de genere relationis.*— *Singulas scientias ad singula obiecta referri oportet.*— Ex his etiam soluta relinquatur difficultas tacta in argumento quarto primae sectionis. Nam respectus illi, in quibus ibi fit inductio, omnes sunt transcendentales, et ut sic fatemur non pertinere ad speciale praedicamentum. Unde in illo speciali exemplo, quod ibi tangitur de scientia, quatenus dicit respectum ad scibile, fateor responsiones ibi tactas ex Aristotele, capit. *de qualitate*, magnam habere difficultatem. Nam prima videtur satis improbata obiectionibus ibi factis, quae confirmari possunt testimoniis eiusdem Aristotelis, IV Topicorum, cap. 1, loco 4, ubi generatim ait², genus et speciem in eadem divisione, scilicet praedicamentali, esse oportere, et in particulari adhibet exemplum de Ad aliquid: *Nam genera (inquit) eorum quae sunt ad aliquid, oportet habere species quae sint etiam ad aliquid, et e converso*; et idem ait de qualitate; idemque repetit V Topicorum, cap. 4, loco 39, ubi sic ait: *Amplius in his quae ad aliquid sunt, considerandum, si ad quod genus assignatur, et species ad illud quoddam assignatur, ut si opinio et opinatum, et quaedam opinio ad quoddam opinatum; si autem non sic assignatur, manifestum, quoniam peccatur.* Idemque patet ex regulis positae ab Aristotele in Antepaedicament., c. 3, praesertim illa: *Genera non subalternatim posita, non habent easdem differentias.* Et in praesenti satis constat ex re ipsa; nam quaelibet scientia secundum propriam et specificam rationem suam dicit propriam habitudinem ad suum proprium obiectum. Quod enim Soto ait in praedicamento qualitatis, exponens illum locum Aristotelis, licet scientia ut sic dicat habitudinem ad scibile, ut mensurabile ad mensuram, tamen scientias particulares non dicere proprias relationes mensurabilis ad propria obiecta, hoc (inquam) falsum est, et contra expressa verba Aristotelis in dicto loco sexto Topicorum, et contra manifestam rationem.

² ait, 1960; agit *alut*. Cf. BHF, t. VI, p. 687.

Nam, sicut veritas scientiae in communi mensuratur ex obiecto scibili in communi, ita veritas huius scientiae ex hoc obiecto scibili. Item, quia determinata scientia sumit suam speciem ex habitudine ad suum obiectum; ergo non solum ut scientia, sed etiam ut talis scientia, dicit respectum ad tale scibile.

18. Quare dicendum est, Aristotelem non approbasse illam primam responsionem, et ideo addidisse secundam, nimirum, eandem rem quae est scientia, in diversis praedicamentis collocari, scilicet, qualitatis, et *ad aliquid*, utique sub diversis rationibus, nam sub una et eadem non potest una res in diversis praedicamentis constitui. Sed contra hanc etiam responsionem non parum urgent obiectiones superius appositae, et ideo aliqui sentiunt Aristotelem ibi non ex propria sententia esse locutum, sed iuxta opinionem eorum qui amplectebantur primam definitionem relativorum, quam in cap. de *ad aliquid*, tradiderat, scilicet omnia, quae ad aliquid aliquo modo dicuntur, esse de praedicamento *ad aliquid*. Nam iuxta illam ibidem subiunxerat, habitum, dispositionem et scientiam esse ad aliquid; postea vero illam definitionem non approbat, et ideo neque censendus est approbare omnia quae ex illa consequuntur, quamvis insinuet quomodo iuxta illam consequenter loquendum sit. Nec vero satisfacit alia responsio, quod haec sint tantum relativa secundum dici, nam sufficienter ostenditur, in proprio esse harum rerum includi respectum. Vera ergo responsio est illa quae ultimo loco, in eodem argumento quarto, proposita est, nimirum, scientiam, et alia huiusmodi entia secundum essentialem suam rationem non dicere respectum praedicamentalem, sed transcendentalem tantum, et ideo ut sic non pertinere ad praedicamentum *ad aliquid*. Quatenus vero scientiae adiungi potest aliquis purus respectus accidentalis, et extra essentialiam eius, ut sic non pertinere ad praedicamentum qualitatis, sed *ad aliquid*. Iuxta quem sensum posset etiam explicari secunda Aristotelis responsio.

19. *Quae sit ratio asserendi relationes praedicamentales.*— Erat vero ultima replica, quae per interrogationem fiebat in illo quarto argumento, scilicet, quid necesse sit huiusmodi respectus accidentales et praedicamentales adiungere et admittere, praeter transcendentales. Si enim attente considerentur rationes quibus a doctoribus probari solet, dari relationes reales, illae certe maxime probant dari in rebus huiusmodi respectus reales secundum esse, ut maxime videre licet apud D. Thomam, in I p., quaest. 13, art. 7, et quaestione vigesima octava, articulo 1, et 2; et Scotum, in 2, dist. 1, et alios supra citatos. Quod vero praeter relationes transcendentales dentur praedicamentales ab illis distinctae, non videtur posse demonstrari. Nihilominus tamen sufficit communis philosophorum consensus, ut ab ea sententia nullo modo recedendum sit. Ratio autem introducendi et admittendi huiusmodi respectus fuit, quia invenimus multas praedicationes respectivas accidentales, quae non desumuntur ex solis transcendentalibus respectibus, ut esse patrem, similem, aequalem, etc.; neque etiam ortae sunt ex aliqua apprehensione aut fictione intellectus, sed ex rebus ipsis, in quibus existunt formae, a quibus tales denominationes et praedicationes oriuntur. Neque etiam tales denominationes sunt extrinsecae, id est ab extrinsecis rebus aut formis desumptae, nam res non dicitur similis alteri per quod in altera est, sed per id quod in se habet, et sic de caeteris. Hinc ergo intellectum est, huiusmodi denominationes desumi a quibusdam respectibus resultantibus ex coexistentia plurium rerum habentium ad id sufficiens fundamentum, quorum munus solum est referre et ordinare unam rem ad aliam, ita ut una alteram respiciat ratione alicuius fundamenti quod in ea supponitur. Et hi respectus, quoniam peculiarem modum habent efficiendi, in proprio praedicamento collocati sunt.

20. Addo vero, hanc communem sententiam, et rationem eius, faciliorem et verisimiliorem fieri, si dicamus has relationes praedicamentales non esse novas res, aut modos reales ex natura rei distinctos ab illis rebus in quibus fundari dicuntur, sed illasmet res duplicem habere modum denominandi: unum per se, et (ut ita dicam) ex primaria institutione sua; alium quasi resultantem ex coexistentia unius rei cum alia. Prior modus denominationis vel est omnino absolutus, vel, si includat respectum, erit transcendentalis, qui saepissime non postulat coexistentiam alterius extremi ad quem tendit, et quando illum requirit, non ideo est quia talis respectus consurgat quasi per accidens ex coexistentia talium extremorum, sed quia talis res est per se instituta ad actualiter exercendum aliquod munus circa aliam, quod

exercere non potest nisi circa rem existentem, et hoc modo explicata, quaedam differentia relationum transcendentalium supra tacta, optima est. Posterior vero denominatio est peculiari modo respectiva, et ex suo genere accidentalis, quia quod una res coexistat alteri, praecise spectando conceptum et rationem coexistentiae, est extra rationem uniuscuiusque rei, et ideo denominatio etiam quae requirit hanc coexistentiam, non ob aliam causam, nisi ut ex ea resultet talis denominatio, accidentaria est. Et ideo, licet in re sumatur ab eadem entitate, tamen quia accidentaria est, habet sufficiens fundamentum distinctionis, ut intellectus concipiat illam entitatem ad modum duarum formarum. Ac denique quia denominatio illa ex rebus ipsis sumitur, sufficit etiam ut ratione illius speciale praedicamentum accidentis realis et respectivi constituatur. Hoc ergo modo videtur sufficiens ratio reddi et praedictae divisionis, et constitutionis praedicamenti *ad aliquid*.

21. *Relationes in divinis quales*.— Hic vero occurrebat difficultas theologica de relationibus divinis, quomodo ad illas applicari possit doctrina data, et ad quod membrum dictae divisionis revocandae sint. Sed haec disputatio ad nos non spectat, neque oportet ut praedicta omnia in illis relationibus locum habeant, quia illae relationes non sunt accidentales, sed substantiales. Certum est tamen non esse relationes tantum secundum dici, sed secundum esse, neque esse proprie in rigore relationes praedicamentales, quia substantiae sunt infinitae, et altioris ordinis, ideoque in nullo praedicamento collocantur; unde neque etiam habent illam imperfectionem seu modum essendi per resultantiam ex fundamento et termino, sed sunt, vel ex se, ut relatio producentis, verbi gratia, paternitas, vel per se producuntur per propriam productionem, aut (ut iuxta nostrum modum concipiendi loquamur) comproducuntur, et, formaliter loquendo, per se attinguntur per ipsas origines, ut filiatio, et processio passiva. Sunt ergo illae relationes altioris ordinis, eminenter complectentes quidquid perfectionis et proprietatis necessariae ad verum respectum realem reperitur in respectu transcendentali, et praedicamentali, seclusis imperfectionibus.

SECTIO V

QUAENAM SIT ESSENTIA PROPRIAQUE DEFINITIO IPSIUS AD ALIQUID, SEU
RELATIONIS PRAEDICAMENTALIS

1. Quae hactenus disputavimus, fere pertinent ad explicandam et definiendam quaestionem, an sit relatio realis praedicamentalis, de qua hic agimus; obiter tamen multa attigimus, ex quibus facilius nobis erit essentiam huius relationis, et definitionem quam Aristoteles in hac re approbat, explicare.

Relationis praedicamentalis definitio

2. Dicendum ergo est, relationem (de sola praedicamentali iam est sermo) esse accidens, cuius totum esse est ad aliud esse, seu ad aliud se habere, seu aliud respicere. Haec definitio sumitur ex Aristotele, in lib. Praedicamentor., c. de *ad aliquid*, ubi duas designat definitiones eorum quae sunt ad aliquid, quae solum in uno verbo differunt. Prior est, *ea esse ad aliquid, quae id quod sunt, aliorum esse aut ad aliquid aliquo alio modo dicuntur*. Posterior est, *ea esse ad aliquid, quorum esse est ad aliquid sese habere*. Tota ergo differentia est in verbo illo, *dicuntur*. Quod quidem praesertim in usu philosophorum frequenter usurpari solet pro verbo essendi, ut ipsemet Aristoteles dixit, *qualitatem esse, qua quales quidam dicuntur*, et ideo multi volunt non esse admodum curandum de discrimine aut diversitate inter illas descriptiones. Nihilominus tamen iuxta mentem Aristotelis constat illas esse diversas, et in priori verbum, *dicuntur*, sumptum esse cum rigore et proprietate, ac praeterea sub disiunctione in illa definitione positum esse, *ea esse ad aliquid, quae id quod sunt aliorum sunt, vel aliquo modo aliorum esse dicuntur*, ut indicetur non esse de ratione relationis ut sit ad aliud, sed ut sit vel dicatur; et hoc voluit Aristoteles in secunda definitione, corrigere, ut in propria definitione praedicamenti *ad aliquid* solum relationes secundum esse, et non relativa secundum dici comprehendantur. Ex illa ergo posteriori definitione, nostra desumpta est, vel potius eadem est cum illa; solum enim maioris claritatis gratia per quamdam proportionem generis et differentiae constituta et composita est.

3. *Quod genus in definitione relationis.*— Accidens ergo positum est in illa definitione loco generis. Per quod imprimis excluduntur divinae relationes, quae non sunt accidentia, sed substantiae. Excluduntur deinde omnes substantiae creatae, quae relationes praedicamentales esse non possunt, ut ex dictis in praecedenti sectione constat. Excluduntur praeterea relationes rationis, quae proprie et simpliciter non possunt dici accidentia, cum accidens simpliciter dictum sub ente reali contineatur. Nec probo quod Caietanus, I p., 13, a. 7, significat, definitionem relativorum datam in praedicamentis communem esse relativis rationis et realibus, *quia data est (inquit) de eis secundum quod important ad, et ita ut abstrahunt ab ente reali*. Repugnat enim hoc Aristoteli, qui prius divisit ens reale, et unum eius membrum posuit *ad aliquid*, et postea hoc definivit. Deinde ex illa sententia sequitur, aut relationes rationis constitui in praedicamento *ad aliquid*, aut definitionem illam latius patere quam suum definitum. Quamvis ergo Aristoteles non posuerit expresse in illa definitione nomen accidentis, illud tamen tacite subintelligit ex priori divisione entis in novem genera. Eo vel maxime quod etiam illa posterior particula, scilicet *esse ad*, proprie et in rigore sumpta, non convenit relationibus rationis, sed tantum per quamdam analogam imitationem seu proportionem, ut superius declaratum est. Et ideo per illam etiam particulam cum proprietate sumptam possent relationes rationis excludi, quae non tam sunt quam apprehenduntur esse ad aliquid.

4. *Differentia in definitione relationis quae.*— Altera pars illius definitionis, quae locum differentiae habet, separat praedicamentum hoc a reliquis praedicamentis accidentium, nam illa cum sint absoluta, habent suum esse in alio, non vero ad aliud; quod proprium relationis. Statim vero insurgunt duae difficultates.

Prima difficultas circa definitionem

5. Prima est, quia tota illa definitio competit relativis transcendentalibus, nam etiam scientia habet totum suum esse ad aliud. Ad quam difficultatem communiter responderi solet, huiusmodi entia exclusa esse ab Aristotele in secunda definitione, auferendo verbum illud *dicuntur*, quod erat in prima. Sed haec responsio non est consentanea doctrinae a nobis traditae in superiori sectione, nam huiusmodi entia, concepta etiam prout in se sunt, includunt in suis rationibus essentialibus habitudinem ad aliud; non ergo tantum dicuntur, sed vere sunt ad aliud; ergo etiam ablato a definitione verbo illo, *dicuntur*, vere illis competit definitio. Denique illud verbum solum est ablatum ad excludenda relativa secundum dici; ostendimus autem haec non esse relativa tantum secundum dici, sed etiam secundum suum esse; ergo non satis exclusa sunt. Existimo ergo huiusmodi transcendentales respectus excludendos esse per illam particulam, *cuius totum esse est esse ad aliud*, si in ea proprietate intelligatur, quam in fine praecedentis sectionis declaravimus. Nam illa entia, quae transcendentalem respectum includunt, non sunt ita ad aliud, ut totum suum esse positum habeant in puro respectu ad aliud, et ideo non respiciunt aliud sub pura ratione termini, sed sub aliqua alia ratione, et exercendo circa illud aliquod munus, ad quod huiusmodi res sunt per se institutae. At vero relatio quae hic definitur, habet totam suam essentiam in puro respectu ad aliud, et ideo illi specialiter convenit, ut totum illius esse ad aliud sit, tanquam ad purum terminum talis respectus, seu habitudinis.

Si relatio habet esse in, quomodo sit tota ad aliud

6. Sed tunc insurgit secunda difficultas, quae praecedentem auget, nam haec posterior definitionis pars videtur repugnare priori; nam si relatio est accidens, ergo non potest totum esse illius consistere in habitudine ad aliud; necesse est enim ut aliquid eius in subiecto sit, ut ea ratione accidens esse possit, cum accidentis esse sit inesse. Ad quam difficultatem respondent aliqui, cum dicitur relatio habere totum suum esse ad aliud, intelligendum esse de esse proprio relationis, ut sic, quod est esse ad, non de esse, quod habet commune cum caeteris accidentibus, quod est esse in. Et hinc ortum habuit opinio supra tractata de distinctione inter esse ad, et esse in relationis, et sic, quod esse ad, ut sic, abstrahat ab omni esse reali, et de se commune sit univoce relationibus rationis, et realibus. Verumtamen haec responsio ex superius dictis contra praedictam sententiam satis refutata

est. Primo, quia de ratione accidentis, prout in re ipsa existit, non solum est quod insit secundum aliquam rationem genericam vel communem, sed etiam secundum propriam, et prout est talis forma in rerum natura; imo impossibile est quod forma informet vel afficiat secundum communem rationem, et non secundum aliquam propriam, cum hae rationes a parte rei non distinguantur. Secundo, quia alias relatio non tribueret subiecto proprium effectum formalem relativum, quia accidens non dat effectum formalem, nisi inhaerendo et afficiendo; si ergo relatio non inest secundum propriam rationem, non confert proprium et specificum effectum formalem. Tertio, quia si illud esse proprium relationis, quod dicitur esse ad, non inesset, nihil reale esset in rerum natura, et consequenter relatio praedicamentalis secundum proprium constitutivum eius non esset reale quid. Unde merito D. Thomas, in I, dist. 25, quaest. 1, art. 4, ad tertium, dicit, quod relatio realis secundum propriam quidditativam rationem ponit aliquid in eo cuius est relatio, quamvis illud quod ponit, non sit absolutum. Quod latius docuit in alio opere super primum Sentent. Ad Annibaldum, dist. 25, art. 4, ad 3, dicens: *Quamvis relatio non ponat ex illo respectu aliquid absolutum, ponit tamen aliquid relativum, et ideo relatio est quaedam res; si enim secundum rationem relationis sive respectus non poneret aliquid, cum secundum suum esse, ratione cuius ponit aliquid inhaerens, non cadat in genere relationis, non esse aliquod genus entis.*

7. Igitur ad difficultatem positam concedendum est, relationem secundum se totam esse accidens; haec enim ratio, ut in superioribus diximus, est quasi transcendentalis respectu novem praedicamentorum. Unde, cum dicitur totum esse relationis esse ad aliud, particula exclusiva ibi virtualiter contenta non excludit concomitantia, seu extrinsecas et transcendentales rationes; quare, sicut non excludit rationem entis realis, ita nec rationem accidentis et inhaerentis. Solum ergo excludit esse absolutum, et indicat, esse relationis ut sic non sistere in subiecto, quod suo modo afficit seu denominat, sed illud ordinare ad terminum, et in hoc positam esse totam formalem rationem relationis. Itaque, licet similitudo, verbi gratia, secundum totam rationem suam etiam relativam concipienda sit ut forma afficiens rem quam denominat similem, tamen tota illius affectio in hoc posita est, quod illam rem ordinat seu refert ad aliam, et in hoc sensu dicitur totum esse relationis esse ad aliud se habere.

8. *Obiectio.*— *Dissolvitur.*— Dices, hoc commune esse formis illis seu modis realibus et absolutis includentibus respectum transcendentalem; scientia enim ita inest et afficit scientem, ut illum suo proprio modo ordinet ad obiectum scibile, neque aliter possit suum formalem effectum exercere; et idem est de potentia, unione, et similibus. Respondetur concedendo in hoc esse aliquam similitudinem et proportionem, propter quam hae formae dicuntur includere aliquem respectum secundum esse, licet transcendentalem. Differentia vero est illa eadem saepe tacta, quod relationes praedicamentales consistunt in puro respectu; aliae vero formae vel qualitates dant proprium aliquod esse absolutum, exercendo aliquod munus, ad quod natura sua ordinantur, in quo propterea includunt aliquam habitudinem, et ideo non ita habent totum suum esse ad aliud, sicut relationes praedicamentales.

Essentia relationis sitne apta actu vel aptitudine referre

9. Ultimo vero obiici potest, quia si relatio in abstracto consideretur, ut est forma quaedam referens subiectum vel fundamentum ad terminum, sic non est de ratione eius ut actu referat, sed ut sit apta referre; ergo non consistit totum esse eius in esse ad terminum. Patet consequentia, quia esse ad terminum importat actuale exercitium (ut sic dicam) talis habitudinis ad terminum. Antecedens vero patet, tum quia communis ratio accidentis non est actu efficere, sed aptitudine; tum etiam quia potest mens concipere relationem integram, ut afficientem subiectum, et ut nondum referentem. Quomodo etiam Theologi aiunt, in divinis concipi paternitatem ut constituentem primam personam et quasi adhaerentem illi, prius quam referentem; ergo non consistit ratio relationis in actuali respectu.

10. Respondetur falsum esse antecedens, nam res non constituitur apta referri per relationem ut sic, sed per fundamentum proximum relationis; proprius autem effectus formalis relationis est actu referre. Alias nec distingueretur, etiam secundum rationem

formalem, a fundamento, nec requireret coexistentiam termini, nec vere diceretur totum esse eius positum esse in respectu ad aliud.

11. Ad primam ergo probationem antecedentis respondetur primo, aliud esse considerare an effectus formalis accidentis sit constituere actu tale, aliud vero an de essentia accidentis sit actu exercere suum effectum formalem; haec enim duo distincta sunt. Vere enim dicimus, effectum formalem albedinis esse constituere actu album, et non tantum aptitudine, quanquam absolute non sit de essentiali ratione albedinis, ut actu conferat talem effectum formalem. Unde etiam dici potest quod, licet de ratione albedinis, simpliciter loquendo, non sit constituere actu album, tamen de ratione albedinis ut afficientis et informantis subiectum, est constituere actu album. Sic igitur in praesenti in hoc posteriori sensu dicimus, formalem effectum relationis esse actu referre, quia hoc est quod ipsa per se primo confert formaliter subiecto, quod suo modo afficit.

12. *Relationis essentia sita est in actuali affectione subiecti.*— Addo vero deinde, non omni accidenti commune esse aptitudine tantum afficere, sed quaedam esse de quorum essentiali conceptu est, ut non possint in rerum natura esse quin afficiant, ut de modis accidentalibus in superioribus diximus. Relationes ergo in hoc posteriori ordine continentur, quia non possunt esse in rerum natura, quin actu referant, eo quod non possint ab omni subiecto separatae conservari, quia in re non distinguuntur a suis proximis subiectis, ut ostensum est. Quanquam non desint qui contrarium doceant, ut Maior, in IV, dist. 12, quaest. 3; Ledesm., I p. quarti, quaest. 28, a. 2, dub. 4; qui aiunt posse Deum conservare paternitatem, verbi gratia, creatam sine proprio subiecto, vel per se separatam, vel in alio subiecto. Putant enim paternitatem esse rem omnino distinctam a caeteris, et ideo consequenter loquuntur, praesertim quoad priorem partem. Nam quoad posteriorem impossibile apparet quod haec paternitas ponatur in eo qui non genuit hunc filium; alias vel constitueret patrem eum qui non genuit, vel inhaereret alicui cui non daret suum effectum formalem; utrumque autem impossibile est. Sicut autem verius est, relationem non esse rem distinctam a fundamento, ita etiam verius esse non posse ab illo separatam, vel per se conservari. Quod si interdum distinguitur realiter relatio a subiecto remoto, eatenus id est, quatenus fundamentum proximum relationis est aliqua res distincta a subiecto remoto. Unde eatenus etiam potest talis relatio conservari separata a tali subiecto, quatenus illa res, quae est fundamentum eius, potest sine illo subiecto conservari. Tunc autem relatio sic conservata afficit suum fundamentum per modum subiecti, et illud actu refert, quo modo quantitas consecrata est aequalis alteri, et albedo separata, esset similis alteri, et ita nunquam potest esse actu relatio, quin actu referat ad aliud.

13. Ad alteram probationem respondetur, impossibile esse concipere relationem cum suo effectu formali plene ac proprie concepto, quin concipiatur ut actu referens; sicut impossibile est concipere albedinem cum suo effectu formali integre concepto, quin concipiatur ut constituens actu album, quia non potest res integre concipi sine eo quod est de essentiali ratione eius. Contingit tamen aliquando ut intellectus noster, concipiens aliquam formam ut afficientem, non concipiat distincte, proprie ac integre effectum formalem eius, sed tantum confuse, sistendo in hac communi ratione afficiendi, vel inhaerendi; nam quia haec ratio est quasi transcendens, et inclusa in quolibet modo seu differentia formae, ideo potest tota forma, ut afficiens, confuse tantum concipi quoad effectum suum; ut si quis concipiat albedinem secundum se totam esse formam adhaerentem subiecto, et informantem illud, non quidem concipiet illam ut constituentem actu album, non quia ille non sit effectus formalis albedinis, sed quia diminute et confuse concipit effectum eius. Ad hunc ergo modum potest concipi relatio secundum se totam ut afficiens vel adhaerens, aut constituens quidpiam, etiamsi non intelligatur ut actu referens, non quia effectus formalis relationis non sit actu referre, sed quia tunc non concipitur effectus formalis relationis proprio et adaequato conceptu, sed confuso et communi. Atque ita nobis contingit, quando in divinis concipimus paternitatem ut priorem actu referendi ad Filium; de qua re latius Theologi disputant.

SECTIO VI

DE SUBIECTO, FUNDAMENTO AC TERMINO AD PRAEDICAMENTALEM
RELATIONEM REQUISITIS

1. *An sit aliqua causa finalis relationis.— An habeat causam efficientem.— Quae sit relationis causa materialis.*— Explicuimus an sit, et quid sit praedicamentalis relatio; nunc oportet exponere causas vel principia eius, qualiacunque sint, et quatenus ei convenire possunt. Cum enim haec relatio non sit per se intenta in rebus, non habet proprie causam finalem, quamvis eo modo quo est, dici possit esse propter suum formalem effectum, vel propter suum terminum. Et simili ratione, cum per se non fiat, sed resultet, vel formaliter consequatur positis fundamento et termino, nullam habet vel requirit efficientem causam, praeter eas quae fundamentum et terminum efficiunt. Nisi quis velit ipsi fundamento aut termino efficientiam aliquam circa relationem tribuere, saltem per resultantiam naturalem, quod esset probabile respectu fundamenti, si relatio esset modus ex natura rei distinctus ab illo; tamen, quia contrarium ut verum supponimus, ideo non putamus ibi intervenire resultantiam effectivam, sed quasi formalem. Rursus, cum ipsa relatio sit forma quaedam, non habet aliam causam formalem propriam et physicam, sed habet suam quidditatem, et rationem formalem metaphysicam, quam iam explicuimus. Habet etiam terminum, qui, quatenus specificans est, rationem quamdam formae participat. Fundamentum vero et subiectum causam materiale complere videntur, et ideo in his tribus, subiecto, fundamento et termino, omnia principia et causae relationum positae sunt; ideoque de illis sigillatim dicendum est, et inde postea constabit quomodo ex horum varietate diversa genera aut species relationum distinguere possint.

De subiecto relationum accidentalium

2. Primo igitur dicendum est, omnem relationem praedicamentalem requirere aliquod subiectum reale. Haec assertio in communi sumpta clara est, nam relatio est accidens, ut dictum est; omne autem accidens requirit aliquod subiectum; ergo. Item, relatio est quaedam forma; omnis autem forma aliquid informat; id autem quod informat, dicitur subiectum eius, praesertim si ei inhaereat, et ab eo pendeat, quod de relatione, etiam ut relatio est, ostendimus. Oportet autem advertere, posse nos loqui de relatione in abstracto, vel in concreto, sicut de aliis accidentibus; ut in communi hoc ipsum nomen relationis abstractum est, et in particulari nomen paternitatis, similitudinis, etc; et similiter relativum in communi est quoddam concretum, in particulari vero pater, simile, et similia. Cum ergo dicimus relationem requirere subiectum, de relatione in abstracto id intelligere oportet, nam relativum in concreto non habet proprie subiectum, sed potius ipsum est quid constans ex subiecto et relatione, si formaliter sumatur ut relativum est, seu ut compositum quoddam ex relatione et subiecto eius. Nam interdum ipsum subiectum relationis dici solet relativum, denominative potius quam formaliter, id est, tanquam affectum, non tanquam constitutum relatione, et ideo proprius ac formaliter dicitur de ipso constituto. Nam id quod relatione afficitur, non dicitur proprie ipsum relativum, sed subiectum relationis, et saepe etiam vocatur extremum relationis, quia habitudo relativa veluti clauditur inter duo subiecta relationum, ut inter duo extrema.

Unam relationem, etiam secundum esse ad, in uno tantum subiecto esse posse, contra Henricum ostenditur

3. Quaeri vero hic potest an una relatio unum habeat subiectum, et quodnam illud sit. Quod praecipue interrogo propter Henricum, qui Quodlib. IX, q. 3, sentit relationem secundum proprium esse ad, unam et eandem esse inter duo extrema quae referuntur. Nam relatio secundum propriam rationem est veluti medium quoddam inter extrema relata, et ideo, sicut Aristoteles dixit eandem esse viam ab Athenis ad Thebas et a Thebis ad Athenas, ita dicit Henricus unam et eandem esse habitudinem quorumcumque duorum extremorum ad invicem se habentium, scilicet, patris ad filium, et filii ad patrem, vel duorum fratrum, aut similibus inter se. Quod si obiicias, quia relatio patris, verbi gratia, est paternitas, et filii filiatio, et quod in universum necesse est distinguere ex fundamentis, quia non potest unum et

idem accidens esse in diversis subiectis, respondet, relationes consideratas ut existentes in fundamentis, et ut inseparabiles ab illis, multiplicari secundum distinctionem et pluralitatem eorum; nihilominus tamen, quatenus relatio est quoddam medium et quasi intervallum duorum habentium inter se habitudinem, sic esse unam et eamdem utriusque.

4. Verumtamen aut haec distinctio et tota opinio in solis verbis consistit, aut intelligibilis non est. Quomodo enim fieri potest, ut unum et idem numero accidens sit in subiectis reipsa distinctis, et inter se non unitis, sed omnino disiunctis, et loco etiam separatis? Nam vel relatio haec dicitur una, vera et propria unitate, tanquam simplex forma, et in hoc sensu procedit ratio facta, quae convincit non posse unam et eamdem relationem simul esse in utroque extremo; vel dicitur illa relatio una, solum collectione quadam, quia nimirum ex utraque relatione existente in utroque extremo coalescit integra habitudo et veluti connexio in utroque extremo, et hoc modo solo nomine vocatur illa relatio una, qui est inusitatus modus loquendi, et ideo vitandus est. Et praeterea iuxta illum, consequenter loquendo, dicendum esset talem habitudinem, eo modo quo una est, habere unum subiectum, non simpliciter, sed collectione utriusque extremi invicem ordinati. Quod si quis dicat illam mutuam habitudinem esse unam simpliciter utriusque extremi, non tamen esse in illis ut in subiectis, sed tantum esse inter illa, quod magis significat Henricus, hoc sane evidentius falsum est, minusque intelligibile; nam vel intervallum illud seu mutua habitudo est aliquid rationis tantum, et sic est impertinens ad relationem realem, ut recte contra Aureolum ostendit. Gregor., in I, dist. 28, q. 1; vel est aliquid rei, et sic vel est aliquid in se subsistens, quod dici non potest; vel necesse est ut sit in aliquo subiecto; non potest autem esse nisi in extremis inter se relatis, vel in aliquo eorum. Vel denique est aliquid abstrahens ab ente reali et rationis, ut indicat Henricus, et hoc et simpliciter falsum est, ut supra est ostensum; et licet daremus, ut est in conceptu nostro, posse abstrahi, nihilominus in singulis relationibus non posset abstrahere; ergo necesse est ut in relationibus realibus et accidentalibus sit aliquid reale et accidentale, et ita redit argumentum factum, quod debet esse in uno aliquo subiecto.

Quomodo unius relationis possint esse plura subiecta subordinata

5. *Relationes in denominatione subiecti quem ordinem servant.*— Aliter ergo dicendum est, et distinguendum de subiectis. Possunt enim esse plura subiecta diversarum rationum, et subordinata inter se, vel eiusdem rationis, et aequae immediate affecta relatione. Hoc igitur posteriori modo, fieri non potest ut una relatio sit in pluribus subiectis, ut probat ratio contra Henricum facta, quae universalis est de quolibet accidenti habente in re veram ac propriam unitatem. Priori³ autem modo distingui possunt plura subiecta unius relationis, unum proximum, et aliud remotum; ut relatio aequalitatis proxime est in quantitate, remote vero in substantia, et relatio similitudinis proxime est in qualitate, et remote in quantitate, et adhuc remotius in substantia. Verumtamen huiusmodi relatio per se ac proprie solum afficit proximum subiectum, in quo suo modo inest; ad subiectum autem remotum solum comparatur medio proximo, in quantum hoc in illo inest et sustentatur. Iam enim in superioribus, disputat. XIV, ostendimus posse unum accidens proxime inesse alteri, et non attingere substantiam in se, sed solum quatenus illud accidens, cui aliud inest, in substantia sustentatur. Sic igitur potest una relatio immediate esse in aliquo subiecto accidentali, et remote in alio, vel in substantia. An vero hoc sit universale in omnibus relationibus, statim videbimus.

6. Est tamen quoad denominationem relationis consideranda quaedam varietas inter relationes, nam interdum relatio aequae vel in eodem modo denominat subiectum proximum et remotum, ut quantitas dicitur aequalis, et similiter substantia materialis; et albedo dicitur similis, et ipsum album, vel etiam subiectum, ut homo, vel paries. Aliquando vero relatio denominat subiectum proximum, et non remotum, ut intellectus dicitur referri relatione potentiae ad suum actum, anima vero non item, et sic de aliis. Aliquando vero, e converso, relatio denominat subiectum remotum, vel suppositum ipsum, et non proximum, ut filiatio

³ priori, 1960; posteriori *alit.* “La sustitución de *priori* por *posteriori* en algunas ediciones la creemos inaceptable.” Cf. BHF, t. VI, p. 703.

denominat suppositum filium, non vero humanitatem, quamvis probabile sit proxime inesse humanitati; et paternitas proxime dicitur esse in potentia, et tamen non denominat patrem, nisi ipsum suppositum. Ratio autem huius varietatis provenit ex diversitate fundamentorum, quae aliquando secundum eandem proportionem comparantur ad terminos relationum, aliquando vero secundum diversam, ut inferius magis constabit explicando diversa genera relationum. Aliquando etiam provenit ex eo quod relatio consequitur suum proximum fundamentum, et illud denominat, non prout afficit vel denominat aliud subiectum, sed secundum suam praecisam et abstractam rationem, quomodo accidenti convenit relatio inhaerendi; interdum vero relatio consequitur fundamentum, solum prout afficit vel denominat tale subiectum aut suppositum, interdum vero indifferenter sub utraque ratione. Et haec de subiecto relationis.

SECTIO VII

DE FUNDAMENTO RELATIONIS PRAEDICAMENTALIS

1. *Relatio realis eget reali fundamento.*— Circa fundamentum autem relationis principio statuendum in communi est, omnem relationem realem indigere aliquo reali fundamento. Ita supponitur fere sine probatione aut disputatione ab omnibus scribentibus in hac materia. Et ratio esse videtur, quia relatio ex se non habet propriam entitatem, cum ostensum sit non esse rem distinctam ab absolutis; ergo necesse est ut habeat illam saltem identice et secundum rem ab aliquo alio; non habet autem illam a termino, nam terminus est quid extrinsecum et distinctum, entitas vero rei est intrinseca; ergo habet relatio realis suam entitatem a fundamento reali; ergo semper illud requirit. Et confirmatur ac declaratur amplius, nam relatio talis est naturae, ut nec per se fiat, nec sit per se intenta in natura; ergo consequitur et quasi resultat in subiecto, posito termino; ergo requirit in subiecto aliquam realem rationem vel causam ob quam in illo resultat talis relatio, posito tali termino; illa ergo causa vocatur fundamentum reale relationis.

De distinctione fundamenti a subiecto relationis

2. Sed ut haec assertio amplius explicetur, inquiri potest imprimis, an oporteat hoc fundamentum esse in re ipsa distinctum a subiecto relationis. Potest autem hoc intelligi aut de proximo subiecto inhaesionis, aut de remoto et quasi fundamentali subiecto, quod est ipsa substantia. Et quidem de priori subiecto certum est non oportere ut praeter illud sit aliud fundamentum relationis ex natura rei ab illo distinctum, alioqui esse abeundum in infinitum. Unde certum est relationem aequalitatis, quae inest quantitati, etiam separatae a substantia, non habere aliud fundamentum praeter ipsam quantitatem, quia nec fingi potest quale illud sit, nec sisteretur in illo alio fundamento, nam illud etiam esset subiectum proximum, et ita respectu illius quaerendum esset aliud fundamentum; vel si in eo sistitur, maiori ratione sistendum erit in ipsa quantitate. Difficultas ergo est de subiecto principali et fundamentali, quod est quaerere an respectu substantiae, omnis relatio realis requirat aliquod fundamentum accidentale distinctum in re ipsa, saltem ex natura rei, ab ipsa substantia. Multi enim ita sentire videntur. Et ratio esse potest, quia relatio est accidens; ergo debet convenire substantiae medio accidente in quo fundetur. Patet consequentia, quia relatio, ut supra dictum est, non distinguitur a parte rei a suo fundamento proximo; ergo ut sit accidens, oportet ut proxime fundetur in accidente; nam si immediate conveniret substantiae, esset in re idem cum illa, et ita non esset accidens, sed substantia.

3. Et ideo D. Thomas, quaest. VIII de Potent., art. 2, ad primum, ait, nullam relationem posse esse idem cum substantia, quae est in genere, id est, cum substantia creata; et in 4 cont. Gent., c. 14, versus finem, ait, in creaturis relationes habere esse dependens, quia earum esse est aliud ab esse substantiae, et inferius ait: *Relatio realiter substantiae adveniens, et postremum, et imperfectissimum esse habet; postremum quidem, quia non solum praeexistit esse substantiae, sed etiam esse aliorum accidentium, ex quibus causatur relatio.* Ergo ex D. Thomae sententia, semper relatio supponit in substantia aliud accidens in quo fundetur. Unde I p., q. 28, art. 2, ad 2, ait, in creaturis semper relationi supponi aliquid absolutum, quod est alia res ab ipsa relatione. Quod iuxta superius dicta non potest verificari

ratione solius fundamenti proximi; ergo saltem ratione substantiae, quod ibi praecipue D. Thomas intendit; ergo inter substantiam et relationem semper intercedit aliquod aliud fundamentum, ratione cuius possit esse relatio alia res ab ipsa substantia. Et confirmatur ex Aristotele, 5 Metaph., ubi enumerans fundamenta relationum, semper ponit aliquid a substantia distinctum, nempe qualitatem, actionem, vel aliquid huiusmodi. Confirmatur secundo, quia alias in sola materia possent fundari et inniti relationes, quod esse falsum constat, praecipue iuxta communem sententiam, negantem posse in sola materia prima esse aliquod accidens.

Aliquae relationes possunt immediate in substantia fundari in re ipsa

4. Nihilominus dicendum est, necessarium non esse ut fundamentum proximum relationis sit aliquod accidens, vel res aliqua, aut modus realis, ex natura rei distinctus a primo subiecto relationis. Haec est communis sententia, ut statim referam. Eam vero probo primo, quia nulla est causa aut ratio huius necessitatis. Rationes enim quibus supra probatum est, relationem realem requirere fundamentum reale, non probant necessarium esse ut illud fundamentum sit in re distinctum a subiecto. Quia, licet in subiecto requiratur realis causa, vel ratio ob quam, posito termino, consequatur relatio, tamen illa ratio vel causa esse potest ipsa intrinseca natura talis subiecti, et non res aliqua, vel modus ei superadditus. Cur enim, sicut quantitas ex sua naturali conditione et natura habet sufficientem rationem ob quam ad illam consequantur quaedam relationes, et similiter qualitas, non poterit etiam substantia simile quippiam habere per seipsam?

5. Unde argumentor secundo inductione, nam, sicut duae quantitates aut albedines referuntur realiter relatione similitudinis vel aequalitatis, ita duae substantiae, relatione identitatis specificae; ergo haec relatio inest substantiae absque accidentali fundamento, ex natura rei ab illa distincto. Patet consequentia, tum quia una substantia non est eiusdem speciei cum alia, ratione alicuius accidentis, sed ratione suaemet entitatis et propriae naturae; tum etiam quia sicut inter albedinem et similitudinem nihil mediat, ita neque inter substantialem naturam et relationem identitatis specificae. Antecedens vero sumitur ex D. Thoma, I p., quaest. 28, a. 1, ad 2; et est expresse Aristotelis, V Metaph., text. 15, ubi eodem modo censet de identitate in substantia, quo de similitudine in qualitate, et aequalitate in quantitate. Ex quo etiam sumitur argumentum a paritate rationis; nam tanta est convenientia inter duas substantias, sicut inter duas albedines vel quantitates; item tanta est proportio, quia aequae sunt eiusdem ordinis; ergo tam est relatio realis identitatis specifica in substantia, sicut similitudo et aequalitas in quantitate et qualitate. Et ita docent frequenter Thomistae, Sonci., V Metaphys., q. 35; Iavell.; V Metaph., q. 21.

6. *Relatio creaturae in quo fundetur.*— Aliud exemplum est de relatione creationis, nam haec (ex sententia omnium) realis est, et praedicamentalis, et tamen immediate fundatur in substantia. Quod docet expresse D. Thomas, quaest. 7 de Potent., art. 9, ad quartum, ubi sic ait: *Creatura refertur ad Deum secundum suam substantiam, sicut secundum causam relationis; secundum vero relationem ipsam formaliter; sicut aliquid dicitur simile secundum qualitatem causaliter, secundum similitudinem formaliter.* Et idem sumitur ex quaest. 3 de Potent., art. 3; et ex Caiet., I part., q. 45, art. 3; Ferrar., IV cont. Gent., cap. 14; Soncin., V Metaphys., q. 31; et Iavell., q. 21. Et patet ratione, quia substantia secundum seipsam immediate terminat creationem Dei; ergo per seipsam immediate refertur ad Deum relatione creaturae. Dices, creationem passivam esse modum quemdam ex natura rei distinctum a termino, in quo potest proxime fundari illa relatio, et non immediate in substantia. Respondeo primum, licet totum concedatur, nihilominus non dari aliquod accidens quod sit fundamentum illius relationis, quia illa dependentia creativa non est accidens, ut supra diximus. Deinde, licet verum sit in illa dependentia posse fundari propriam quamdam relationem, tamen ideo non excluditur quin ipsamet substantia per seipsam referatur causaliter seu fundamentaliter in Deum, quatenus illa ipsa, ratione sui esse, essentialiter postulat illam dependentiam, et illam per seipsam terminat.

7. Et confirmatur in relatione filiationis, quae non potest ita fundari in generatione activa vel passiva, ut illi proxime insit, nam transacta actuali generatione permanet relatio filiationis. Nec potest fundari in alio accidente, quia nullum est quod sit causa eius; fundatur ergo in ipsamet substantia. Ratio autem est, quia substantia ipsa creaturae, quatenus creabilis est, vel generabilis ab alia causa, est sufficiens ut in ea possit fundari relatio, si a tali causa, creata vel genita sit.

8. *Quodnam accidens possit esse idem cum substantia.*— Ad argumenta in contrarium respondetur, ex superius dictis de divisione entis in substantiam et accidens, proprium et physicum accidens non posse esse in re omnino idem cum substantia; accidens vero praedicamentale interdum posse sola ratione ratiocinata distingui, ut patet de duratione. Sic ergo dicendum est, relationes, quae proxime in substantia fundantur, non esse accidentia physica, et quoad entitatem suam, sed solum esse accidentia praedicamentalia, quoad figuram et modum praedicationis, quia secundum rationem formalem suam sunt extra rationem substantiae, et ideo non est inconueniens quod tales relationes non distinguantur in re a substantia.

9. Testimonia vero ibi citata ex D. Thom. probabiliter suadent, illum sensisse relationem realem distingui aliquo modo ex natura rei a fundamento, quae est probabilis sententia. Quia vero, in quarto contra Gentes, dicit talem relationem convenire substantiae, medio alio accidente, quod non potest universaliter esse verum, etiam supposita illa sententia, ideo probabile mihi est ipsum loqui de relationibus, quae physice et realiter accidentia sunt, et ideo fortasse eam vocat, *relationem, quae realiter substantiae advenit*; sic enim ibi loquitur, et ideo etiam exempla ponit in similitudine et aequalitate, non in aliis. Aliter Ferrar. exponit, cum D. Thomas ait relationem praeexigere in substantia esse aliorum accidentium, intelligi vel secundum rem, vel secundum modum. Sed hoc violentum est, et non potest omnibus his relationibus accommodari, ut patet de relatione actus et potentiae inter materiam et formam, de relatione unionis substantialis, et similibus. Ad testimonium Aristotelis respondetur, potius esse in contrarium; quomodo autem intelligenda sit divisio fundamentorum relationis ab ipso tradita, in sequenti sectione declarabimus. Ad ultimam vero confirmationem concedimus plures relationes posse esse proxime in materia, ut relatio potentiae, relatio causae materialis, relatio unionis, creaturae, et similes. Et quidquid sit de accidentibus physicis, de his praedicamentalibus, et sola ratione distinctis, nullum est inconueniens esse proxime in materia, ut per se notum videtur.

De ratione fundandi, et comparatione illius ad fundamentum

10. *Rationes probantes fundamentum et rationem fundandi idem esse.*— Ulterius vero inquiri potest circa relationis fundamentum, an idem sit cum ratione fundandi, vel si haec sint diversa, quae sit utriusque ratio et necessitas. Est autem causa dubitandi, quia fundamentum relationis nihil aliud esse videtur quam id quo mediante relatio convenit subiecto; sed hoc ipsum fundamentum est ratio fundandi seu recipiendi relationem; ergo haec non distinguuntur. Item quia si praeter fundamentum oporteret aliam rationem fundandi intervenire, nullus esset terminus in his fundamentis vel rationibus assignandis; nulla est enim ratio cur magis sit duplex quam triplex, vel quadruplex; ergo sistendum est in unico fundamento, quod ipsum sit ratio fundandi. Imo, ut diximus, neque fundamentum hoc oportet semper esse re distinctum a subiecto relationis, sed ratione sufficit aliquando, nam subiectum dicitur quatenus est id cui inest relatio; fundamentum vero in quantum habet talem rationem, ad quam relatio consequitur posito termino, vel in quantum ab illo habet relatio entitatem suam.

11. *Rationes oppositum suadentes.*— In contrarium vero est, quia saepissime auctores de his ut de distinctis loquuntur, et indicant rationem fundandi esse aliquid requisitum in ipso fundamento, vel ultra fundamentum et terminum, ut relatio resultet. Ut ad relationem paternitatis necessaria est actio generandi, quae non est fundamentum, quia paternitas non habet ab illa entitatem suam, cum actio generandi sit in filio genito, paternitas vero sit in patre; est ergo ratio fundandi. Similiter, licet inter duo alba albedo sit

fundamentum similitudinis, proxima tamen ratio fundandi dicitur esse unitas formalis utriusque albedinis. Unde, cum fundamenta relationum possint esse innumera, rationes tamen fundandi ad tria capita ab Aristotele revocantur, ut sequenti sectione videbimus; est ergo ratio fundandi aliquid aliud a fundamento.

12. *Mens auctoris.*— In hac re potest nonnulla diversitas in usu vocum, nam apud auctores interdum hae voces confundi videntur, et pro eadem sumi, interdum diversis rebus tribuuntur; explicabimus ergo prius quo modo res se habeat, et deinde usum vocum accommodabimus. In omni ergo relatione reali requiritur ex parte subiecti res aliqua, natura sua apta et accommodata ut fundare possit respectum ad aliud, ut ab illa proxime habeat relatio realitatem suam, eo modo quo declaravimus. Huiusmodi ergo res proprie appellatur fundamentum relationis in quocunque relationum genere. Contingit vero in aliquibus relationibus, ut praeter totam entitatem subiecti et fundamenti requiratur aliqua alia conditio medians inter fundamentum et terminum, et in re ipsa aliquo modo distincta ab ipsis, ut possit inter ea consurgere relatio. Atque hoc modo est necessaria actio vel generatio, ad relationem agentis, seu patris, et fortasse eodem modo materia supponit modum unionis ac relationem unionis. Quod enim huiusmodi conditio sit simpliciter necessaria, explicari facile potest in actione, nam si Petrus et Paulus (qui nunc sunt pater et filius) essent immediate creati a Deo cum omnibus proprietatibus absolutis quas nunc habent, si inter eos non intervenisset actio generationis et processio unius ab alio, non fuisset inter eos exorta relatio, nec de potentia absoluta fieri posset ut oriretur; nunc vero, adiuncta sola illa conditione, statim resultat relatio; ergo est illa conditio simpliciter necessaria. Et tamen non est fundamentum, per hanc vocem intelligendo illud in quo, et a quo relatio proxime habet entitatem suam. Unde factum est ut talis conditio, ratio fundandi appellata sit, vel quia non est aliud speciale nomen quo nominetur, praeter illud commune quo vocatur conditio necessaria, vel quia illa conditio est quasi ultimo seu proxime requisita, ut relatio pullulet. Re tamen vera non tam proprie dicitur ratio fundandi quam conditio necessaria, quia ratio alicuius rei proprie dicitur, quae habet aliquem influxum per se in talem rem, praesertim formalem, aut effectivum secundum rem vel rationem; haec vero conditio in praesenti non habet talem influxum in relationem paternitatis, cum sit extra ipsum patrem, et nullam habeat in illum propriam causalitatem; est ergo magis proprie necessaria conditio.

13. Non est autem hoc generale in omnibus relationibus, ut requirant similes conditiones ex natura rei distinctas a fundamentis, et terminis actu existentibus, ut consurgant. Nam inter duo alba statim consurgit relatio similitudinis, a quocunque facta sint, et ubicunque existant, aut quascunque alias conditiones habeant, et idem est de relatione scientiae ad scibile, et similibus. Et ita huiusmodi ratio fundandi, etiamsi hac voce illam conditionem appellemus, non est necessaria in omnibus relationibus. Omnibus autem fundamentis relationis commune est ut habeant aliquam naturalem proprietatem, vel conditionem, ratione cuius apta sint ad fundandam relationem, quae proprietas respectu talis fundamenti potest appellari ratio fundandi relationem. Ut, verbi gratia, scientiae creatae naturale est ut sit mensurabilis ab obiecto scibili, ratione cuius potest fundare relationem ad illud. Similiter tali formae, verbi gratia, albedini, naturale est ut habeat talem unitatem formalem, qualem habere etiam potest alia forma eiusdem speciei; haec ergo est ratio ob quam talis forma potest fundare relationem similitudinis. Atque hoc modo etiam in relatione paternitatis, vel cuiuslibet agentis creati, praeter actionem ipsam, consideranda necessario, est aliqua ratio fundandi per se conveniens ipsi fundamento. Ponamus enim tale fundamentum esse ipsum principium efficiendi, sive proximum, sive principale; in hoc ipso principio aliqua ratio consideranda est, ob quam esse possit relationis fundamentum, nam in divina actione ad extra, quamvis in Deo sit verum principium efficiendi, non tamen resultat in ipso Deo relatio realis, quia illud principium non est aptum fundamentum illius relationis, ut infra dicemus. Ergo, si principium efficiens creatum est aptum fundamentum, oportet ut in eo assignetur aliqua ratio intrinseca connaturalis, ob quam est natura sua aptum fundamentum relationis realis, ut, verbi gratia, quod est principium per se ordinatum ad actionem, vel aliquid huiusmodi, de quo infra videbimus.

14. Sic igitur, quantum ad rem ipsam constat in omni fundamento intervenire rationem fundandi per se et intrinsecam; constat item haec duo physice et in re ipsa non esse distincta, metaphysice vero seu ratione distingui ad explicandas rerum rationes, et hoc modo posse etiam diversis vocibus denominari. Nos vero ne videamur res multiplicare, rationes has fundandi in fundamentis includimus. Unde quidam ita loquuntur, ut dicant fundamentum, formaliter loquendo, non esse, verbi gratia, qualitatem absolute, sed qualitatem ut unam. Vide Hispalens., in I, dist. 13, q. 1, art. 3, notab. 4. At vero conditionem necessariam (quando intercedit), hoc communi nomine appellamus. Iam vero, occurrebat hic quaestio de distinctione fundamentorum, aut rationum fundandi, ab Aristotele tradita in V Metaph., c. 15; tamen, quia prolixior sermone postulat, de illa instituemus propriam sectionem, post sequentem.

SECTIO VIII

DE TERMINO PRAEDICAMENTALIS RELATIONIS

1. *Relatio realis terminum exigit realem.*— Dicendum imprimis est, ad relationem praedicamentalem necessarium esse aliquem terminum realem. Haec assertio in communi sumpta fere est communis omnium, et facile colligi potest ex intrinseca ratione relationis. Cum enim essentia eius sit ad aliud se habere secundum suum esse essentiale, in hoc ipso includitur terminus; cumque relatio haec praedicamentalis et realis sit, terminum eius realem esse necesse est. Sed in explicandis conditionibus requisitis ex parte termini ad esse relationis, et quomodo huiusmodi terminus ad essentiam relationis concurrat, multa tractari solent, quae a nobis breviter indicanda et expedienda sunt.

An requiratur terminus actu existens

2. *Dubitandi ratio.*— Primum est, an terminus relationis realis praedicamentalis requirat terminum realem actu existentem. Et ratio difficultatis est, quia ordo realis transcendentalis potest esse ad rem quae non existit, imo et ad id quod non est verum ens, sed ens rationis, ut supra dictum est; quid ergo habet relatio praedicamentalis, cur non possit similem terminum respicere? Et confirmatur ac declaratur, nam scientia perinde respicit scibile, quando illud non existit, ac quando existit, quia scientia abstrahit a singularibus et ab existentia. Item productivum refertur ad producibile, teste Aristotele, V Metaph; producibile autem ut sic non requirit existentiam. Item imago, et phantasma, et similia, aequae repraesentant rem existentem, et non existentem, et albedo existens tam est similis in essentia alteri albedini possibili, sicut existenti, nam eandem convenientiam habet cum illa, in natura et essentia. Similiter effectus causae finalis aequae pendet a fine existente et non existente. Ratio denique a priori esse potest, quia nec ex parte relationis, nec ex parte termini, seu ex munere terminandi, videtur necessaria haec actualis existentia termini. Primum patet, quia relatio habet entitatem suam a fundamento; ergo ex parte eius illud sufficit ad existentiam relationis. Secundum patet, quia terminare actu, solum dicit denominationem extrinsecam ex habitudine alterius ad rem quae terminare dicitur; ergo talis denominatio potest cadere in rem non existentem, quantum est ex parte eius.

3. *Aliquorum opinio.*— Atque hanc opinionem sequitur Gregor., in I, dist. 28, quaest. 23, qui etiam addit, etiam e converso non ens posse referri realiter ad ens; putat enim relativa realia semper esse mutua, quod fundamentum falsum est, ut infra videbimus. Et ipsum consequens, quod infert, valde est improbabile; qui enim intelligi potest, ut quod nihil est actu, referatur relatione reali, aut quomodo potest accidens existere sine subiecto reali? Denique nihil est reale actu, nisi actu existat; ergo nec relatio potest esse realis actu, nisi sit rei actu existentis, quia non potest aliter existere, nisi etiam subsistat. Itaque de correlativo reali, quod possit esse non ens, improbabilis est illa opinio, ut patet etiam ex duabus sectionibus praecedentibus; de termino vero minus improbabilis est.

Terminum actu existentem requiri ostenditur

4. Nihilominus dicendum est ad relationem praedicamentalem necessarium esse terminum realem et realiter existentem. Haec est sententia communis, tam philosophorum, et

interpretum Aristotelis in Praedicamentis, c. *ad aliquid*, et in V Metaph., c. 15, quam Theologorum, ut patet ex D. Thoma, I p., quaest. 13., art. 1, ubi ait, relationes omnes, quae sunt inter ens et non ens, esse rationis, quia eas format ratio apprehendens non ens tanquam quoddam extremum. Idem q. 28, art. 1, ad 2, et II contra Gent., c. 42, rat. 3, et quaest. 3 de Potentia, art. 3, ad 5, ubi adducit Avicennam, III suae Metaph., cap. ult. Et idem sentiunt omnes Thomistae, Caiet. et Ferrar., citatis locis; Soncin., V Metaph., q. 27; Capreol., in IV, d. 7, quaest. 2, et latius d. 13 et 20; Scot. et alii, in I d. 13; et Mairon., d. 29, q. 6, et 8, qui tamen quadam distinctione utitur; ait enim relationem fundamentalem posse esse ad non ens, non vero relationem formalem. Per hanc vero posteriorem intelligit relationem praedicamentalem, atque ita ipse se explicat, in quo aperte consentit assertioni positae. Quid vero per relationem fundamentalem intelligat, non declarat; si autem (ut apparet) respectum aliquem transcendentalem intelligit, mihi non displicet eius sententia. Iam enim supra ostendimus, relationes reales transcendentales, esse posse ad terminos non solum non existentes, verum etiam qui non sint entia realia secundum essentiam. Et hoc etiam satis probant argumenta Gregorii, nam potentia, quae per se primo ordinata est ad actum, sine dubio habet transcendentalem ordinem ad illum, etiam possibilem et nondum existentem. Scientia etiam habet relationem ad scibile, quod, per se loquendo, non solum non necessario existit, verum etiam est quid universale abstrahens a singularibus, quod eo modo existere non potest.

5. *Nonnullae rationes, quibus probari solet assertio, expenduntur.*— Quapropter non est facile rationes convincentes adducere, quae assertionem positam probent in relationibus praedicamentibus; nam quae communiter afferri solent, videntur aequae procedere de transcendentalibus, ut, videlicet, quod nullum ens reale potest esse ordinatum ad non ens. Item quia alias etiam posset esse ordinatum ad ens rationis, quod repugnat, cum ens rationis pendeat ex fictione intellectus. Item quia relatio est quasi nexus inter extrema; ergo non potest esse realis nisi inter extrema realia. Quae rationes, et similes, si efficaces sunt, locum habent in respectibus transcendentalibus. Constat autem in eis non habere vim, quia non repugnat ens reale habere transcendentalem ordinem ad non ens actu. Primum, quia potentia potest habere ordinem ad ens possibile, quamvis non respiciat illud secundum solam possibilitatem eius, sed in ordine ad actum, ita tamen ut habitudo ipsa potentiae prior sit et independens ab actuali existentia actus vel obiecti. Similiter non ens, quatenus cogitari potest, terminare etiam potest habitudinem transcendentalem cogitationis, vel scientiae ad ipsum; atque ita non ens, quamvis ex se videatur ineptum, ut sit terminus realis habitudinis, tamen quatenus aliqua actio circa illum exerceri potest, etiam actio ipsa, vel habitus aut potentia, quae sunt principia ordinata ad illam actionem, possunt dicere habitudinem transcendentalem ad rem quae non est. Atque ob similem rationem potest actus aliquis intellectus respectum transcendentalem dicere ad aliquod ens rationis, quia, nimirum, illud potest esse sufficiens obiectum talis actus. Et ideo ad huiusmodi habitudinem non solum non obstat quod ens rationis sit quid fictum ab intellectu, verum etiam in hoc ipso fundatur illa transcendentalis habitudo.

6. Recte vero probatur illa ratione, nullas alias res posse habere transcendentales habitudines ad entia rationis, praeter ipsosmet actus mentis, quibus ipsa entia rationis cogitantur aut finguntur, sub quibus comprehendo actus aliquos imaginationis quatenus per illos fingi possunt et repraesentari entia imaginaria et impossibilia. Et idem erit de actibus voluntatis, quatenus versari possunt circa entia rationis; aut, si vera est opinio Scoti, quod per eos fieri possunt entia rationis. Denique id etiam suo modo extendi potest ad habitus proportionatos his actibus quatenus dicunt per se ordinem ad eadem obiecta. In his ergo omnibus reperitur haec habitudo, propter transcendentalem ordinem ad obiectum; aliae vero res, quae non possunt habere pro obiectis entia rationis, non possunt habere habitudinem realem et transcendentalem ad illa. Quia, ut supra ostendimus, habitudo transcendentalis semper est secundum aliquod munus reale, quod active vel passive ad aliquod genus causae reducatur; circa ens autem rationis nullum munus reale exerceri potest, nisi in quantum sumitur in ratione obiecti. Denique relatio praedicamentalis non est proprie nexus aut unio, sed solum velut tendentia quaedam, quae potest solum extrinsece terminari ad aliud, et ideo

ex hac parte non repugnat esse entis ad non ens. Sicut ergo hae rationes solvantur in relationibus transcendentalibus, ita videntur solvi posse in praedicamentalibus.

7. *Ratio assertionem convincens.*— Quaerenda est ergo aliqua propria ratio, quae specialiter procedat de relationibus praedicamentalibus. Et primo quidem argumentari possumus ex principiis receptis de his relationibus, nimirum, quod relatio et terminus sunt simul tempore, et quod ablato correlativo seu termino aufertur relatio, et quod posito termino, si iam supponitur fundamentum, consurgit relatio; haec enim omnia sumpta sunt ex Aristotele et communi sententia; omnia vero illa supponunt realem existentiam termini, nam includunt coexistentiam extremorum, quae supponit utriusque existentiam. Ratio vero propria sumenda est ex iis quae superius dicta sunt de esse, et essentia huius relationis, nimirum, quod consistit in puro respectu, neque aliud munus habet in natura, et ideo non est per se intenta, sed mere resultans, tanquam quid accidens rebus praeter omne id quod ex se⁴, et ex intentione naturae illis convenit. Ex natura enim huius relationis sic explicata, plane colligitur illum ut sic non esse, nisi supponatur fundamenti et termini coexistentia, ex qua ipsa resultat; tum quia non habet rerum naturalium modum productionis; tum etiam quia solum hac ratione potest habere rationem accidentis, nam alii respectus qui possunt esse ad non entia, sunt essentialia, et pertinent ad praedicamenta earum rerum quarum sunt essentialia differentiae. Quae ratio habet aliquam efficaciam, etiam in eorum sententia, qui putant hanc relationem esse aliquem modum in re distinctum a fundamento et termino; hi enim facile sibi accommodant hanc discursum factum; solum illis difficile est rationem talis entitatis aut modi distincti reddere. In nostra vero sententia magis urgeri potest, quia si relatio praedicamentalis in re non est aliud nisi ipsummet fundamentum, ut accidentaliter dans denominationem relativam, ergo non potest in re ipsa dare illam, nisi coexistente termino; nam omnis alia denominatio aut erit omnino absoluta et essentialis, et consequenter ad summum erit respectiva transcendentaliter, aut non erit denominatio ex solis ipsis rebus sumpta, sed ex comparatione nostrae rationis. Ob hanc ergo causam, ad relationem praedicamentalem necessarius semper est terminus realis, et realiter existens.

Rationes contrariae sententiae dissolvuntur

8. Argumenta vero oppositae sententiae, si attente considerentur, solum procedunt de respectu transcendentali; iam vero est sufficienter declarata differentia inter illum et relationem praedicamentalem. Unde ad ultimam rationem respondetur, terminum realem requiri ad relationem praedicamentalem ex natura et modo talis relationis, quae solum consistit in puro respectu orto ex coexistentia extremorum. Unde, licet verum sit ipsam actualem terminationem nihil ponere in termino, tamen necessario supponet entitatem in illo, accommodatam ut ex positione eius cum termino possit insurgere relatio, et ut ipsa relatio habeat quasi obiectum in quod possit respicere. Unde, sicut de fundamento diximus posse in eo secundum rationem distinguere rem quae fundat relationem et rationem seu aptitudinem fundandi, ita ex parte termini distinguere potest res seu forma termini, et ratio terminandi, quae est in tali forma. Iam vero sese hoc loco insinuabat quaestio, qualisnam esse debet haec forma et ratio terminandi, et praesertim an sit absoluta vel respectiva. Sed quia haec quaestio prolixior est, et multa supponit tractanda sectione sequenti, ideo post illam disputabitur.

Quomodo terminus sit de essentia relationis, ex dictis educitur

9. *Aliquorum opinio.*— *Aliorum sententia.*— Ex praedicta vero resolutione et eius ratione intelligi potest primo, huiusmodi terminum realem esse aliquo modo de essentia relationis, quanquam in hoc sit nonnulla diversitas inter auctores, quae magis est in modo loquendi, quam in re. Quidam enim absolute negant terminum esse de essentia relationis, ut Francisc. Maironis, in I, dist. 49, q. 5; quod ex parte etiam sentit Soncin., V Metaph., q. 33; et Caiet., in Praedicabil., c. de Specie. Et ratio esse potest, quia terminus est omnino extra ipsam relationem, et res ab illa condistincta; ergo non potest esse de essentia eius, nam quod est de essentia, est omnino intrinsecum, et idem cum re, de cuius essentia existit. Alii vero

⁴ ex se et, 1960; ex se est et *add. alit.* “En algunas ediciones se encuentra un *est* entre *se* y *et*, que creemos estorba el sentido de la frase.” Cf. BHF, t. VI, p. 718.

dicunt terminum esse de essentia relationis. Quae est communis Peripateticorum sententia, ut supra Caietanus refert, et Niphus, lib. V Metaph., disputat. 16. Et ratio est, quia totum esse relationis est esse ad terminum; ergo terminus est de essentia relationis.

10. *Sententia auctoris.*— Verumtamen vix potest esse dissensio in re, ut dixi, nam terminus non est intrinseca pars, nec genus aut differentia intrinseca relationis; unde non potest esse de essentia eius in dicto sensu, et in hoc omnes conveniunt. Certum deinde est relationem praedicamentalem, ut talis est, non esse nisi respiciendo et tendendo ad terminum, et in hoc consistere essentiam eius. Unde sub ea ratione dici potest includere aliquo modo terminum in sua essentia, quia non potest absolvi ab illo, neque secundum propriam rationem concipi, quin in tali conceptu terminus includatur. Et hoc sensu locuti sunt omnes antiqui, qui propterea non tam dicunt terminum esse de essentia, quam esse de conceptu quidditativo relationis; quod etiam admittunt Caietanus et Soncinas.

11. *Relativum praedicamentale nequit nisi per ordinem ad terminum definiri.*— Qui merito inferunt relationem secundum propriam rationem definiri non posse, quin terminus relationis in definitione ponatur, nam res sicut esse essentialiter, ita definiri debet; sed essentia relationis talis est ut non possit absolvi a termino; ergo nec definitio potest a termino absolvi; ergo debet necessario includere in se terminum. Et in hoc non recte sentit Maironis supra, nam videtur dicere posse relationem definiri sine additione termini, in quo etiam ab Scoto dissentit, ut patet ex eodem, in primo, distinctione trigesima. Sed est attente observandum, semper nos esse locutos de termino relationis, non de correlativo, ut abstrahamus ab illa quaestione, an ipsum correlativum sit terminus, quam infra tractabimus, et ibi etiam videbimus an hoc possit etiam extendi ad correlativum, ut sic, etiamsi non sit formalis terminus; et ibi etiam solvemus difficultatem hic occurrentem, an terminus sit prius cognitione quam relatio, et quomodo correlativa possint esse simul cognitione et definitione non committendo circulum.

12. *Transcendentales respectus, ut respiciant terminum.*— Ultimo observandum est, doctrinam hanc aliquo modo generalem esse ad respectus etiam transcendentales; nam etiam illi, et formae vel entitates de quarum essentia sunt, non possunt adaequate et essentialiter definiri absque additione illius rei, quam respiciunt, quae sub ea ratione terminus dici potest. Differentia vero est, quod relatio praedicamentalis ex peculiari et propria ratione sua requirit terminum actu existentem, tum ut ex illo in suo genere resultet, tum ut illum respiciat sub praecisa ratione termini; relatio vero transcendentalis nec resultat ex termino, proprie loquendo, nec illum respicit sub praecisa ratione termini, sed adiuncta semper aliqua alia ratione obiecti, aut causae, vel alterius similis. Atque ita est aliquo modo magis intrinseca et formalis habitudo ad terminum, praesertim existentem, in relatione praedicamentali quam in respectu transcendentali.

Etiam de potentia absoluta non posse relationem manere sine termino

13. Secundo resolvitur quaestio, an tanta sit dependentia relationis ab existentia sui termini, ut non solum ex natura rei illam requirat, verum etiam de potentia absoluta non possit conservari sine illa. Videtur enim hoc creditu difficile, nam cum illae sint res distinctae, ut supponimus, et fundamentum non componat intrinsece relationem, neque habeat realem influxum in illam, nulla reddi potest sufficiens ratio ob quam non possit Deus sine termino relationem conservare. Nihilominus tamen dicendum est non posse per ullam potentiam conservari relationem praedicamentalem ut sic sine suo actuali termino. Ita docent fere omnes scriptores. Ratio autem est, quia in ipso effectu formali relationis involvitur aliquo modo terminus realis et actualis. Ostensum est autem supra, non posse relationem conservari in rerum natura, quin actu exercent suum effectum formalem; ergo non potest relatio actu conservari sine suo termino actuali. Patet consequentia, quia non potest effectus formalis conservari sine omnibus per se et essentialiter requisitis ad illum. Maior vero patet, quia formalis effectus relationis est actu referre ad terminum; in hoc autem effectu includitur ipse terminus. Sicut motus aut actio non potest esse sine termino proprio, eo quod sit actualis via ad illum.

14. Estque hoc longe facilius ad intelligendum in nostra sententia, scilicet, quod relatio non sit res, aut modus realis distinctus a fundamento, et ei additus, sed sit ipsamet entitas fundamenti, ut sic denominans subiectum. Nam cum illa denominatio sit pure respectiva, tantum consistit in quadam habitudine orta ex coexistentia termini; ideo mirum non est quod talis entitas fundamenti conferre nullo modo possit denominationem illam, nisi posita coexistentia termini. Et ita facile solvitur ratio dubitandi in contrarium. Nulla enim hic intervenit entitas, quam Deus non possit conservare sine alia realiter distincta; nam totam entitatem fundamenti potest conservare sine termino; non tamen potest conservare illam entitatem sub tali ratione et denominatione quia secundum illam involvit ipsum terminum; non tamen potest conservare illam entitatem sub tali ratione et denominatione quia secundum illam involvit ipsum terminum; imo in re ipsa nihil distinctum addit praeter coexistentiam termini.

SECTIO IX

QUAE DISTINCTIO NECESSARIA SIT INTER FUNDAMENTUM ET TERMINUM

1. Haec quaestio etiam expeditur facile ex hactenus dictis. Quidam enim existimant necessariam esse inter illa distinctionem realem, ut Soncin., V Metaph., q. 29, et significat debere esse omnimodam distinctionem, ita ut non sufficiat distinguere tanquam totum et partem. Fundatur praecipue, quia alias totum continuum referretur infinitis relationibus realibus diversarum proportionum maioris inaequalitatis ad infinitas partes proportionales, quod est inconveniens. Unde simili argumento probat D. Thomas, II cont. Gent. c. 12, rat. 3, non posse unam quantitatem referri relatione reali ad quantitatem maiorem possibilem, quia alias haberet simul relationes infinitas, cum numeri vel quantitates maiores possint in infinitum multiplicari.

2. Alii vero putant nullam distinctionem in re esse necessariam, quod maxime videri potest in relatione identitatis eiusdem ad seipsum. Quia tam proprie et a parte rei sine fictione intellectus est aliquod ens idem sibi sicut est diversum ab alio, vel simile alteri; ergo tam est illa relatio realis, sicut alia. Atque hoc maxime opinantur aliqui, si contingat idem fundamentum esse in diversis subiectis; ut, verbi gratia, si eadem albedo esset in duobus hominibus, aiunt referri inter se similitudine reali, quia fundamentum distinguitur a termino qui terminat, etiamsi non distinguatur ab ipsa ratione terminandi. Et hoc sentit Scot., in 1, dist. 31, et in Quodl., quaest. 6.

Resolutio

3. Dicendum vero est ad relationem realem necessariam esse ut fundamentum et terminus, formaliter sumptus, in re ipsa distinguantur. Haec est sententia D. Thomae, I part., quaest. 42, art. 4, ad 3, ubi propter hanc causam negat aequalitatem inter divinas personas esse relationem realem; negat etiam idem referri ad seipsum relatione reali. Et hoc sequuntur omnes Thomistae. Et quod requiratur aliqua distinctio in re inter correlativa realia est fere principium per se notum in metaphysica. Nam correlativa censentur realiter opposita; non opponitur autem idem sibi ipsi; oportet ergo ut correlativa in re aliquo modo distinguantur. Unde necesse etiam est relationes reales oppositas, esse in re aliquo modo distinctas, tum propter oppositionem, tum etiam quia unaquaeque relatio in re est idem cum suo extremo, ut supra ostensum est; ergo si extrema sint distincta, etiam relationes. Quocirca si relationis terminus est relatio opposita, hinc satis concluditur relationem et terminum debere in re esse distincta. Si vero formalis terminus relationis est aliqua forma absoluta, etiam concluditur debere in re distinguere. Quia talis formalis terminus non potest esse nisi fundamentum oppositae relationis, ut infra dicam; sed non minus necesse est fundamentum unius relationis distinguere a relatione opposita, quam relationes ipsas oppositas; ergo. Probat minor, quia relatio et fundamentum sunt in re idem; ergo quantum relatio distinguitur a relatione opposita, tantum in re distinguitur fundamentum unius relationis ab eius opposita; ergo aequae etiam, distinguitur a fundamento relationis oppositae. Item, quia non solum relationes, sed etiam extrema seu subiecta relationum debent esse in re distincta, quia non potest intelligi realis et vera habitudo inter ea quae in re non distinguuntur, quia omnis habitudo, ut ex

termino ipso constat, postulat extrema; extrema vero includunt pluralitatem, et consequenter aliquam distinctionem rei. Denique in ipsa definitione relativorum hoc continetur, quia debent esse ad aliud. Si autem, subiecta relationum oppositarum debent esse inter se distincta, maxime. id verum habet de subiectis, seu fundamentis proximis, quibus relationes proxime insunt; nam illis proxime per se conferunt suas proprias et formales habitudines; ergo distinctio haec maxime requiritur inter ipsa fundamenta oppositarum relationum, et consequenter etiam inter relationes ipsas, ac denique relationem et terminum.

Quantum oporteat esse distinctionem praedictam

4. Quanta vero debeat esse haec distinctio dubitari potest. Breviter tamen censeo non esse necessariam aequalem in omnibus, sed iuxta naturam fundamentorum et modum relationum pensandum id esse. Saepe enim haec distinctio debet esse realis et suppositalis, ut in relatione patris et filii; nam quia tales relationes fundantur in reali processione unius suppositi, et non potest unum suppositum realiter procedere, nisi ab alio supposito, ideo talis relatio requirit distinctionem realium suppositorum. Et similiter relatio specificae identitatis requirit realem distinctionem naturarum substantialium, et consequenter etiam suppositorum, seclusis miraculis. Et idem est, proportionem servata, de relatione aequalitatis vel similitudinis; requirunt enim distinctionem realem talium formarum, et consequenter etiam subiectorum, ex natura rei. Ad aliquas vero relationes existimo sufficere distinctionem modalem; nam, sicut est vera efficientia aut emanatio inter rem et modum, ita etiam potest esse vera relatio. Item quia distinctio modalis, vera distinctio est, et sufficit ad oppositionem vel habitudinem, propter quam necessaria est distinctio inter relationem et terminum.

5. An vero sufficiat distinctio inter totum et partes, dubitari potest, propter argumentum Soncinatis de infinitate relationum. Unde dici posset quod, licet distinctio inter totum et partem, quatenus aliquo modo realis est, sit maior quam modalis distinctio, tamen quatenus extrema non sunt ita condistincta, sed in uno aliud includitur, minus sufficere ad fundandam relationem realem. Sed difficile hoc creditu est, primo, quia simpliciter illa distinctio est vere in re, et est maior quam modalis. Item quia causa materialis vel formalis videntur realiter referri ad suum effectum, qui est compositum ipsum, a quo tamen non distinguuntur, nisi sicut pars a toto. Item quia duae medietates eiusdem continui videntur inter se referri relatione reali aequalitatis; nam in re vere distinguuntur, et non ut includens et inclusum, sed ut condistinctae, et si essent contiguae tantum, referrentur relatione reali; unio autem, per continuationem non potest hanc relationem impedire; maior enim est unio inter rem et modum, aut inter materiam et formam, quia unio non tollit omnem distinctionem. Quod si illae medietates inter se referuntur relatione reali, idem erit de earum medietatibus inter se comparatis, et ita etiam sequitur infinitas relationum. Neque videtur esse ullum inconueniens, quod in continuo ita sint infinitae relationes, sicut sunt infinita puncta vel partes, cum relationes nihil rei addant ipsis fundamentis.

Solutio argumentorum

6. *Idem ad seipsum rationis tantum relatione refertur.— Duo alba eadem albedine, an relativa per relationem realem similitudinis.*— Per haec ergo satis responsum est priori sententiae. Ad posteriorem vero negatur identitatem eiusdem ad seipsum esse relationem realem, sed rationis tantum. Quod autem res dicatur eadem sibi sine relatione rationis, vel falsum est, quia necessaria est comparatio intellectus, qua eadem ad seipsam ita comparatur, ac si essent duo extrema; vel certe si secludatur haec comparatio, in re solum est res ipsa, et negatio distinctionis, quam solam potest addere haec identitas ipsa rei, ut supra, disput. VIII, visum est. Atque idem censeo de propria similitudine inter duo subiecta alba, si eandem numero haberent albedinem, quia convenientia illa, quam in albedine haberent, potius esset identitas in eadem numerica forma. Quod ut magis intelligatur, distinguere ibi possumus convenientiam in forma albedinis, vel in unione ad eandem formam; prior convenientia est identitas quaedam, et ideo non est relatio realis; posterior vero potest esse similitudo et relatio, quia, licet forma sit eadem, unio ad diversa subiecta necessario est diversa, et ideo quantum ad illam est sufficiens distinctio, ut similitudo vel relatio realis fundari possit. Ut si

duae humanitates essent unita Verbo divino, non videtur dubium quin essent vere similes in unione hypostatica, quae non esset in eis eadem numero, sed distincta, ideoque possent sub ea ratione referri relatione reali. Non potest vero hinc argumentum sumi ad relationes divinas prout terminantes (ut nostro modo loquamur) eandem essentiam Dei, quia non terminant per unionem, sed per simplicissimam identitatem.

SECTIO X

AN TRIA RELATIONUM GENERA TRIPLICI FUNDAMENTO RECTE FUERINT AB ARISTOTELE DISTINCTA

1. In hac sectione examinanda est doctrina Aristotelis, lib. 5 Metaph., c. 15, ubi agens de Ad aliquid, ad tria genera relativorum omnia refert, quas distinguit ex triplici fundamento seu ratione fundandi relationem.

Partitio et doctrina Aristotelis proponitur

2. *Quas relationes in primo genere collocet Aristoteles.*— In primo genere constituit eas relationes quas dicit fundari in unitate vel multitudine, quod postea subdividit in varias species; nam in unitate ait fundari aequalitatem, similitudinem, et in universum identitatem eorum quorum una est substantia. Nam similia dicuntur, quae habent unam qualitatem; aequalia, quae habent unam quantitatem; eadem vero, quae habent unam substantiam, quod potest intelligi vel proprie et in rigore de substantia, vel generatim de essentia, quod infra videbimus. In numero vero ait fundari omnes relationes quae aliquo modo secundum quantitatem dicantur, et ab unitate recedunt, ut sunt omnes proportionem inter numeros inaequales, sive illae indefinite seu generatim significantur, ut *excedens*, *multiplex*, etc.; sive definite, ut *duplum*, *triplum*, etc. Unde, licet hae relationes inveniri etiam possint inter quantitates continuas, tamen dicuntur fundari in numero, quatenus requirunt diversitatem in quantitate. Atque eadem ratione ad idem fundamentum pertinent relationes omnes dissimilitudinis, distinctionis, et similes, quia in numero aliquo modo fundantur; hic enim non sumuntur in rigore unitas et numerus pro quantitate, sed generalius. Illud enim est considerandum, Aristotelem semper loqui de his relativis in plurali, quia, propriissime loquendo, ambae relationes oppositae huius generis sunt quae requirunt in fundamento, aut numerum aut aliquam unitatem plurium (ita enim est haec unitas intelligenda). Unde si de singulis relationibus loquamur, unaquaeque requirit fundamentum, non quod simpliciter sit numerus, sed quod cum alio componat numerum, vel habeat unitatem.

3. *Quae relationes sint in secundo genere.*— In secundo genere ponit Aristoteles ea relativa quae fundantur in potentia agendi et patiendi, vel in actionibus earum, quod subinde distinguit in varias species, quas partim sumit, vel ex eo quod relationes fundantur in sola potentia abstrahendo ab actione, vel ut subest actioni. Et adhibet exempla, ut calefactivum et calefactibile, calefaciens et calefactum. In quibus oportet duo advertere: unum est, cum Aristoteles ponit relationem realem inter potentiam et possibile, nunquam loqui de effectu possibili objective sumpto, ut videtur intellexisse Gregorius in superioribus citatus, qui ex hoc exemplo Aristotelis colligebat dari relationes reales ad terminos non existentes, sed possibiles; Aristoteles autem aperte loquitur de potentia passiva seu subiecto calefactibili, ut declarat his verbis: *Et uno nomine, activum ad passivum*; et infra: *Activa autem et passiva, ex potentia activa et passiva potentialiumque actionibus dicuntur, ut calefactivum ad calefactibile*. Hinc secundo considerandum est alium esse terminum realem relationis potentiae activae ut sic abstrahendo ab actione, a termino potentiae activae, ut subest actioni, seu ut facientis; nam prior terminus est potentia passiva, et alioqui non potest esse terminus realis; posterior vero est ipse effectus, ut iam fluens a potentia agente. Rursus vero addit Aristoteles, hanc relationem, quae fundatur in potentia sub actione, variari iuxta varias temporis differentias; alia enim fundatur in praesenti actione, ut relatio aedificantis, calefacientis, etc.; alia in actione praeterita, ut relatio patris; et alia in actione futura, *ut quod facturum est* (inquit) *ad id quod faciendum*, quod habet difficultatem infra tractandam.

4. *Quae relationes sint in tertio genere.* — In tertio genere ponit Aristoteles relationes quas vocat mensurabilis ad mensuram, ut sunt (inquit) relatio scientiae ad scibile,

intellectus ad intelligibile, aspectus ad spectabile. Assignat autem notandum discrimen (quod gravibus quaestionibus occasionem praebet) inter hoc genus et duo priora, quia in prioribus (inquit) utrumque relativum dicitur ad aliquid, *quia idipsum, quod unumquodque est, ad aliud dicitur, et non quia aliud ad ipsum*⁵; at vero in tertio genere, licet unum relativorum dicatur ad aliquid, quia vere est ad aliud, alterum vero, quod illi correspondet, non dicitur ad aliud quia vere sit ad aliud, sed quia aliud est ad ipsum. Ut scientia et scibile, quamvis ad aliud dicantur, tamen diverso modo; nam scientia sic dicitur, quia vere est ad aliud; scibile vero minime, sed solum quia scientia est ad ipsum; idemque est de intellectu, intelligibili et similibus. Quam differentiam nulla ratione probat Aristoteles, sed ut manifestam tradit.

Sitne divisio convenienter data

5. *Quae rationes ingerunt difficultatem.*— *Prima.*— Haec est Aristotelis divisio et doctrina. Circa quam duo praecipue declaranda occurrunt, in quibus variae difficultates attingentur. Primum, an singula membra illius divisionis convenienter assignata sint. Secundum, an illa divisio sit adaequata relationi praedicamentali, ita ut sufficienter totam eius latitudinem comprehendat. Ratio dubitandi circa priorem partem est primo, quia relationes primi generis non videntur reales; ergo. Probatur antecedens primo quoad relationes unitatis, quia unitas illa in qua fundantur, non est realis, sed rationis tantum; ergo nec relatio in ea fundata potest esse realis. Antecedens patet, quia illa non est unitas numeralis; nam haec fundat identitatem eiusdem ad seipsum, quae est relatio rationis, ut supra diximus; ergo est unitas specifica, vel alia superior; omnis autem alia unitas praeter numeralem est unitas rationis. Nec refert si quis dicat unitatem formalem esse realem, nam haec etiam non est realis, nisi in quantum in re est eadem cum numerica, licet ratione distinguantur; unde ita multiplicatur in rebus, sicut ipsa unitas numerica, ut in superioribus visum est; ergo non magis potest esse fundamentum relationis realis, quam unitas numerica. Et confirmatur ac declaratur; nam unitas quae sit fundamentum relationis, debet esse unitas plurium; nam unitas uniuscuiusque ut sic non fundat relationem ad aliud; debet ergo esse unitas plurium; sed omnis unitas plurium re distinctorum est unitas rationis; ergo. Dices hoc esse verum de unitate quasi positiva et universalis, tamen unitatem negativam, qua una res non se habet aliter quam alia in aliqua forma vel proprietate, in rebus ipsis esse; ita enim respondent aliqui Thomistae, Capreolus, in IV, dist. 30, quaest. 1; Soncin., V Metaphys., q. 34; et Caietan., q. 7 de Ente et essentia. Sed contra, quia non magis potest negatio aut privatio fundare relationem realem, quam ens rationis, quia etiam privatio secundum se sumpta ens rationis est, nihilque reale in rebus ponit; ergo non potest fundare relationem realem. Atque haec ratio videtur etiam probare, relationem fundatam in numero non posse esse realem, quia proxima ratio fundandi eius est aliqua negatio, nam numerus vel multitudo distinctione constituitur; distinctio autem seu divisio in negatione formaliter consistit, ut in superioribus visum est. Et declaratur exemplis, nam inaequalitas, verbi gratia, in hoc proxime fundatur, quod haec quantitas aliquid non habet quod habet alia; haec autem negatio est; similiter dissimilitudo proxime fundatur in hoc, quod haec qualitas non habet essentiam quam alia, et e converso.

6. *Secunda.*— Secundo principaliter argumentor, nam si unitas specifica est sufficiens fundamentum relationis, sequuntur multa absurda. Primum est, inter res singulorum praedicamentorum, quatenus sunt eiusdem speciei, consurgere relationem identitatis seu similitudinis; quod ipsemet Aristoteles concessisse videtur, cum dixit, *eadem esse, quorum una est substantia*, id est, essentia, et illa omnia collocat in hoc genere. Nec refert si quis nomine substantiae, non essentiam, sed propriam substantiam intelligat, quod est probabile, quia saltem a paritate rationis sumitur sufficiens argumentum, quia tam similes sunt duae actiones, vel duo *ubi*, sicut duae albedines. Falsitas autem consequentis probatur, quia inde fieret, etiam duas relationes eiusdem speciei, ut duas paternitates, referri relatione reali similitudinis; est enim omnino eadem ratio. Consequens autem est falsum, quia relatio

⁵ quia... ad ipsum, 1597, 1960. "El presente texto aparece en otras ediciones, entre ellas la Vivès, como sigue: *quia id ipsum, at quod unumquodque est, aliud dicitur, et non quia*... Nos parece mejor lectura la que aceptamos." Cf. BHF, t. VI, p. 729.

non potest fundari in relatione; alioquin in qualibet relatione essent infinitae relationes, nam sicut prima fundat secundam, ita et secunda poterit fundare tertiam; nam erit similis, vel dissimilis, seu distincta ab aliis, et idem erit de tertia respectu quartae, et sic in infinitum. Secundo sequitur, inter duas quantitates bipedales esse duas relationes reales, alteram identitatis, quatenus sunt eiusdem essentiae, alteram aequalitatis, quatenus sunt eiusdem magnitudinis; poteritque amitti prior manente posteriore, nam inter quantitatem bipedalem et tripedalem est similitudo essentiae, quanquam non sit aequalitas. Similiter dicendum erit, calorem intensum et remissum referri una relatione reali identitatis in essentia, et altera dissimilitudinis intensione, et similia, quae videntur absurda.

7. Tertio sequitur non tantum similitudinem specificam, sed etiam genericam vel analogam fundare propriam relationem realem; est enim proportionalis ratio; nam, licet similitudo generica non sit tanta quanta specifica, tamen est vera similitudo et unitas; ergo fundabit relationem realem, quamvis non eiusdem rationis, nec fortasse tam perfectam. Item, quia si unitas generica non sufficiat ad hanc relationem, propter varias differentias specificas, neque unitas specifica sufficeret, propter varias differentias individuales; nam eandem proportionem servant in identitate reali et distinctione rationis; est ergo eadem ratio; ergo, sicut specifica unitas fundat relationem rationis, ita generica. Consequens est falsum, tum quia res specie distinctae, quamvis convenient in genere, simpliciter sunt dissimiles, potius quam similes, ut albedo et nigredo; tum etiam quia alias, cum rerum convenientiae et differentiae possint in infinitum, multiplicari per intellectus abstractiones, etiam relationes similitudinis vel dissimilitudinis infinitae essent in una re, vel respectu alterius, cum qua convenit in differentia specifica, et in omnibus superioribus praedicatis, vel respectu diversarum, quatenus uni est similis in specie, alteri in genere proximo vel remoto. Eademque difficultas, proportionem servata, invenitur in relationibus quae dicuntur fundatae in numero vel disconvenientia; nam una relatio erit ad rem distinctam in specie ultima, aliae ad varias res in uno vel alio genere diversas, quae fere in infinitum multiplicari possunt. Adde etiam, incredibile videri, quod proportionem omnes, quas arithmetici inter numeros speculantur, sint reales, tum quia non potest assignari unum subiectum adaequatum talis relationis, cum totus numerus non habeat in re veram et realem unitatem; tum etiam quia illae potius videntur comparationes et considerationes intellectus, quam reales habitudines; at vero Aristoteles aequae numerat omnes illas ut species sub hoc genere contentas.

8. *Tertia difficultas contra primum genus relationum.*— Tertia principalis difficultas est circa idem genus, quia vel huiusmodi relationes sunt aliquae res vel modi reales additi ipsis formis absolutis, vel non. Primum dici non potest, ut superius de toto hoc praedicamento generaliter dictum est, et specialiter de hoc genere videntur satis probare duae primae difficultates hic propositae, quia multiplicantur in eadem re infiniti modi, qui non solum necessarii non sunt, verum nec intelligi possunt, nec ad certam aliquam rationem reduci. Item, quia unitas inter huiusmodi res non est aliquid aliud ab ipsis rebus; cur ergo erit ratio ut aliquid distinctum inde resultet? Si vero non sunt modi in re distincti, non possunt esse habitudines reales, sed mera coexistentia plurium rerum absolutarum talium conditionum. Probatur, quia habitudo realis non potest rei convenire, nisi vel sit ei intrinseca, et ex se, vel sit ei addita; in praesenti autem, quando una albedo fit similis alteri, non additur ei intrinseca habitudo realis, nam, si adderetur, esset ex natura rei distincta; neque enim potest intelligi additio in re sine distinctione inter id quod additur, et id cui additur. Rursus neque illa habitudo est intrinseca et essentialis albedini, tum quia simpliciter potest esse sine illa, tum etiam quia omnis habitudo intrinseca et essentialis rei absolutae est transcendentalis; una autem albedo nullam habet habitudinem transcendentalem ad aliam. Ac propterea est maior ratio dubitandi in his formis absolutis, quam in his quae includunt transcendentalem respectum; nam in his posterioribus intelligi aliquo modo potest, ut sine additione reali idem respectus sub diversis rationibus sit transcendentalis et praedicamentalis; tamen in prioribus rebus absolutis nullo modo videtur posse intelligi habitudo realis, si eis nihil intrinsecum additur, ut revera non additur. Hoc igitur primum genus relationum videtur saltem magis continere relationes rationis, aut denominationes extrinsecas, et modos loquendi ortos ex comparationibus variis nostri intellectus inter res diversas, quam veras et reales habitudines.

9. *Quarta.*— Quarta difficultas est circa secundum genus, in quo, ut a difficilioribus inchoemus, falsum plane videtur quod Aristoteles ait, relationem causae effecturae ad effectum futurum, esse sub hoc genere; nam illa non potest esse relatio realis, tum quia terminus non est actu existens; nam quod futurum est, nondum est; imo nondum fit; alias non esset relatio causae operaturae, sed operantis. Tum etiam quia ratio fundandi, vel conditio necessaria, scilicet actio, nondum est; quod autem illa conditio necessaria sit, patet, quia alias nullo modo esset relatio agentis, seu acturi, sed solum potentis agere. Deinde, est etiam difficile, quo modo relatio fundata in actione praeterita, sit realis, tum quia illa actio iam non est; ergo nec potest esse fundamentum aut ratio alicuius relationis; tum etiam quia Petrum, verbi gratia, genuisse Paulum, est solum denominatio extrinseca ab actione praeterita; quomodo ergo potest in eo fundari intrinsecus respectus realis? Maxime quia ea denominatio aequae dicitur, sive filius genitus vivat, sive non; semper enim verum est dicere, Petrum genuisse Paulum; imo, si modum loquendi attendamus, eodem modo dicitur pater eius. Atque hinc rursus etiam est difficile, quod relatio agentis, etiam de praesenti, sit realis in ipso agente, cum ipsa actio non sit in agente, et consequenter extrinsece denominet agens. Et confirmatur, nam Aristoteles ait in tertio genere, relationem scibilis non esse realem, eo quod res dicatur scibilis per habitudinem scientiae ad ipsam; at vero etiam agens sic denominatur per habitudinem actionis quae est in passo ad ipsum principium agendi; ergo, pari ratione, non resultabit in ipso principio agendi aliqua relatio intrinseca ipsi agenti. Ultimo de relatione agentis in potentia, ut sic, etiam dubitari potest, saltem quando principium agendi non est per se institutum ad illud munus; tunc enim non habet habitudinem transcendentalem ad rem in potentia, vel effectum possibilem; ergo neque habebit praedicamentalem. Consequentia fundatur in tertia difficultate supra proposita.

10. *Quinta.*— Quinta difficultas est circa tertium genus. In quo primum dubitari potest de discrimine assignato ab Aristotele inter hoc genus et alia; sed hoc peculiarem sectionem requirit, quam infra tractabimus. Nunc propriam difficultatem habet, quomodo ratio mensurae possit esse fundamentum relationis realis, cum ipsa ratio mensurae realis non sit, sed rationis tantum, ut supra ostensum est, tractando de quantitate. Quod si dicas ibi fuisse sermonem de mensura quantitatis, hic autem de mensura veritatis, hoc potius auget difficultatem, quia multo minus potest haec ratio mensurae esse realis, ut patet, quia scientia vel iudicium intellectus aequae mensuratur ab obiecto existente vel non existente. Item illa mensuratio non est actio aliqua, nec est aliquid rei, ut patebit discurrendo per singula praedicamenta.

Sitne sufficiens dicta divisio

11. *Sexta.*— Sexta et ultima difficultas est, quia non videntur sub his tribus membris sufficienter comprehensae omnes relationes; sunt enim aliae, quae non minus reales videntur, quam quae in praedictis generibus continentur. Assumptum patet primo de relatione appetitus ad appetibile, et omnium quae sub hoc genere continentur, ut amoris ad amabile, desiderii ad desiderabile, etc. Hae namque relationes non fundantur in unitate, vel actione, ut constat; neque etiam in ratione mensurae, quia in amore non est veritas, quae mensuratur per obiectum amabile. Quod si dicas, non veritatem, sed perfectionem vel honestatem amoris mensurari ex obiecto amabili, certe hoc modo, intercedet relatio mensurae inter omnem effectum et causam, vel formalem, quae est mensura intrinseca perfectionis rei, vel efficientem, exemplarem, aut finalem, quae possunt esse mensurae extrinsecae. Et imperfectiores species unius generis referuntur relatione mensurati ad supremam speciem, tanquam ad mensuram earum. Praeterea relatio unionis ad nullum genus ex praedictis videtur pertinere, quia maxime ad primum (nam de aliis non videtur posse esse dubium); sed neque ad illud pertinet, quia aliud est convenientia et unitas, de qua ibi est sermo, aliud vero unio, seu coniunctio, quae potest esse rerum omnino distinctarum, ut est relatio unionis, verbi gratia, humanitatis ad Verbum, et aliae similes. Similis fere est difficultas de relatione contactus, propinquitatis et distantiae, ac denique de relatione causae finalis, formalis et materialis; nam hae omnes non habent illa fundamenta.

Defenditur divisio ab Aristotele tradita

12. Hae sunt potissimae difficultates quae circa dictam divisionem occurrunt, quibus non obstantibus, amplectenda est et convenienter explicanda Aristotelis doctrina aut divisio, quam omnes eius interpretes, et scriptores metaphysicarum quaestionum sequuntur, et Theologi etiam, ut patet ex D. Thoma, I part., quaest. 13, art. 7, et quaest. 28, a. 1, et II cont. Gent., cap. 11 et 12; quibus locis Caietan. et Ferrariens. de his relationibus multa disputant; Capreol. et Hispalens., in I, partim d. 19, quaest. 2, et 3, partim d. 30 et 31, ubi etiam Scot. et alii Theologi, et aliis locis supra citatis. Fundamentum praeter auctoritatem Aristotelis est, quia relationes pertinentes ad singula ex his generibus sunt reales, ut patet ex communi omnium philosophorum consensu, et ex dictis supra de entitate harum relationum. Nam si quae sunt relationes reales, maxime similitudo aut paternitas, aut relatio scientiae ad scibile, quae sunt relationes ad tria genera dicta pertinentes, quia si hae relationes non sunt reales et praedicamentales, quaenam esse possent, quae rationabiliter possint tales existimari? Hoc ergo satis est ut illa tria genera in praedicamento *ad aliud* constituentur, sive sint aliquae relationes rationis, quae habeant proportionem cum his generibus, sive non. Nam si non sunt, satis constabit esse haec genera omnino realia; si vero sunt, non pertinebunt directe ad haec genera, ut dividunt praedicamentum *ad aliquid*, sed habebunt in illis analogiam quamdam seu proportionalitatem.

13. Quod autem haec genera inter se distincta sint in ratione⁶ relativa, primum videtur satis notum ex ipsis denominationibus quas tribuunt, sunt enim valde diversae. Deinde optime explicatur res ipsa ab Aristotele ex ipsis fundamentis, seu rationibus fundandi; nam cum una ex potissimis causis relationis sit fundamentum eius, imo cum ab eo habeat entitatem suam, nullum potest esse maius indicium distinctionis relationum, quam distinctio fundamentorum formalium ac proximorum, de his enim sermo esse debet. Nam fundamentum remotum vel potius subiectum non ita per se concurrat ad relationem, et ideo distinctio eius non est ita sufficiens fundamentum ad distinguendas relationes. Quod vero fundamenta illorum trium generum sint omnino distincta, etiam per se manifestum est; recte ergo ex eorum distinctione distinctio illa relationum sumpta est.

14. Dices potius fuisse sumendam distinctionem relationum ex terminis; nam quae dicunt essentialem habitudinem ad aliud, ab illo sumunt specificationem, et consequenter distinctionem, ut motus a terminis, potentiae et habitus ab obiectis. Respondetur, primo, id esse verum de distinctione specifica et ultima; distinctionem vero genericam, seu subalternam, posse interdum aliunde sumi. Secundo respondetur, in illa distinctione non esse praetermissos terminos formales, sed vel expresse, vel saltem implicite significatos esse in illis tribus generibus. Nam cum relatio primi generis dicitur fundari in unitate, ibi includitur, quod terminatur etiam ad aliud, quatenus aliquo modo unum est; nam, ut infra ostendam, quod in uno relativo est fundamentum relationis ad aliud, est etiam ratio terminandi relationem alterius. Et simili ratione, cum in secundo genere dicitur relationem fundari in potentia, hoc ipso indicatur terminari etiam ad potentiam vel effectum, si relatio non in nuda potentia, sed ut est sub actione fundetur; sic enim relatio potentiae activae terminatur ad passivam, et e converso; relatio vero potentiae agentis terminatur ad suum effectum. In tertio autem genere clarius constat, relationem mensurabilis ad mensuram terminari. Non est ergo illa distinctio ita sumpta ex fundamentis, quin termini etiam includantur. Cum enim haec sint duo principia suo modo intrinseca relationum, neutrum potest excludi ab earum constitutione et distinctione; sed fundamentum est quasi materiale, terminus vero quasi formale, quia est ultimum in quod tendit relatio.

De sufficientia dictae divisionis

15. *Prima ratio sufficientiae.*— *Quot subiecta sit difficultatibus ratio sufficientiae allata.*— Tandem, quod illa divisio sufficiens sit, et complectens omnes relationum species quae ad praedicamentum *ad aliquid*, pertinere possunt, omnes citati auctores docent. Rationem autem sufficientiae eius tradit D. Thomas, V Metaph., lect. 17, quia tribus tantum modis contingit unam rem ordinari ad aliam, scilicet, *vel secundum esse, secundum quod una*

⁶ ratione, 1960; *alit.* relatione. Cf. BHF, t. VI, p. 736.

res pendet in esse ab alia, et sic est tertius modus, vel secundum unitatem activam et passivam, secundum quod una res ab alia recipit, vel alteri confert aliquid, et sic est secundus modus, vel secundum quod quantitas unius rei potest mensurari per aliam, et sic est primus modus. Difficilis vero est haec ratio, nam habitudo ad aliud secundum dependentiam in esse, si generatim sumatur, magis videtur pertinere ad secundum genus, cum effectus pendeat in esse a sua causa; si vero sumatur secundum peculiarem modum dependentiae, quae est scientiae vel potentiae ab obiecto, sic tot essent distinguendi modi relativorum, quot sunt modi dependentiarum. Cur enim potius ille modus dependentiae constituit peculiare genus relativorum, quam alii? Item falsum videtur quod quantitas, ut habet rationem mensurae, fundet primum modum, tum quia Aristoteles non assignat ibi rationem mensurae, sed unitatis vel numeri, quae est longe diversa ratio; nam quando duae quantitates dicuntur aequales, non est una mensura alterius, nec e converso, nec inter eas hoc attenditur, sed ratio unitatis, et idem a fortiori est de similitudine, vel identitate, et ideo, ut diximus, unitas ibi non sumitur quantitative, sed generalius. Tum etiam quia ratio mensurae quantitativae non est per se apta ad fundandam relationem realem, cum solum sit extrinseca denominatio rationis, ut supra tactum est.

16. *Secunda ratio sufficientiae.— Quot in ea difficultates.—* Aliam rationem huius differentiae indicat eodem loco Alexander Alensis, dicens illam divisionem sumptam esse ex tribus modis universalibus entis, qui sunt, idem et diversum, quoad primum; potentia vel actus, quoad secundum; *et perfectum (inquit) vel imperfectum, quoad tertium, eo modo quo imperfectum a perfecto mensuratur, et diminutum a completo; et quia isti modi sufficienter variant naturam fundamentorum, ideo sunt tres species relationis.* Sed difficile est quod ait, tertium membrum sumi ex modo entis secundum perfectum vel imperfectum; nam, licet sensus referatur ad sensibile secundum illud genus, non mensuratur ab illo ut imperfectum a perfecto, sed solum dicitur mensurari tanquam a termino specificante, qui interdum potest esse perfectior, interdum aequalis, interdum minus perfectus, ut videre etiam est in intellectu et intelligibili. Deinde, quamvis asserat illos tres modos sufficienter dividere fundamenta relationum, non tamen rationem sufficientiae reddit, neque ex vi illius explicationis declarat distinctionem eorum inter se. Nam etiam potentia et actus comparantur ut perfectum et imperfectum, et potentia dici potest mensurari per actum, quatenus illi proportionatur et commensuratur, propter quod etiam dicuntur potentiae per actus specificari. Existimo ergo nullam aliam rationem sufficientiae Aristotelem habuisse, praeter inductionem quamdam, qua intellexit nullam inveniri relationem, quae ad aliquod ex dictis capitibus revocari non possit, quod non potest melius constare, quam respondendo difficultatibus tactis. Nam si nullam invenimus relationem quae non habeat aliquod ex his fundamentis, sufficiens signum nobis erit, divisionem illam sufficientem esse.

SECTIO XI

DE PRIMO GENERE RELATIONUM, IN NUMERO VEL UNITATE FUNDATO

1. Ad singulas difficultates sectione superiori propositas, maioris claritatis gratia fere singulis sectionibus respondebimus.

2. Ad primam igitur respondetur, aliud esse loqui de duabus relationibus duorum extremorum, quae dicuntur in unitate fundari, aliud vero de singulis earum. Unaquaeque enim duarum relationum similitudinis, verbi gratia, fundatur in una qualitate in quantum in se est una unitate formali, non quidem quantum ad id quod addit unitas supra ens, nam illud est negatio, et ideo non potest fundare relationem realem, ut recte argumentum probat, sed quantum ad illam positivam rationem entis, quae substernitur illi negationi. At vero loquendo de ambabus relationibus duorum extremorum, illae dicuntur fundari in unitate eorum, quia ratio cur simul consurgant illae duae relationes, positis illis duobus extremis, non est solum quia singula extrema habent inter se talem unitatem, sed etiam quia illa unitas est eiusdem rationis in utroque, quod idem est ac si diceretur, ideo illa referri inter se, quia habent convenientiam realem. Et quamvis haec convenientia non sit aliqua unitas realis illorum duorum extremorum inter se, ut bene etiam in argumento sumitur, loquendo de propria et

formali unitate, datur tamen in re fundamentum illius unitatis, sive quoad negationem, sive quoad unitatem rationis, et illud fundamentum sufficit ut in illis extremis tales relationes consurgant.

3. Et simili modo respondendum est ad alteram partem de relationibus fundatis in multitudine, distinctione vel diversitate. Nam, licet multis propter illud argumentum probabiliter visum sit, illas relationes non esse reales, sed rationis, quia non habent reale fundamentum proximum, vel formalem terminum, nihilominus, loquendo cum communi sententia et consequenter, verius dicitur eandem esse rationem de his relationibus, et de illis quae fundantur in unitate. Nam, sicut distinctio includit negationem, ita etiam unitas; et e converso, sicut negatio, quam dicit unitas, supponit entitatem, quae potest esse fundamentum relationis, ita etiam distinctio realis est inter extrema realia, in quibus fundatur negatio ibi inclusa; in eis ergo ut talia sunt, poterit etiam fundari relatio realis. Unde in exemplis ibi adductis, quamvis verum sit in relatione inaequalitatis alterum extremum carere parte aliqua magnitudinis alterius extremi, tamen relatio non fundatur formaliter in ea carentia, sed in hoc quod haec quantitas tanta est, illa vero tanta. Et idem est de dissimilitudine; supponit enim duas essentias, quarum una non est alia, non tamen fundatur proxime in illa negatione, sed in ipsismet essentiis, quatenus secundum unitates formales plures essentialiter sunt. Quod declaratur exemplo; nam lucidum et tenebrosum etiam habent dissimilitudinem quoad illam negationem, quia in uno non est forma lucis quae est in alio, et tamen non est inter ea relatio realis dissimilitudinis, quia ex parte alterius extremi, nec est fundamentum, nec formalis terminus positivus talis relationis.

Relatio unitatis in rebus omnium praedicamentorum fundari potest

4. In secunda difficultate multa tanguntur, quae singulas possent quaestiones postulare; ea tamen breviter transigemus, ne in explicandis minutissimis entibus nimium morosi simus. Primo itaque petitur an relatio similitudinis et aliae huius generis fundari possint in sola quantitate, et qualitate, vel etiam in rebus aliorum praedicamentorum. Et quidem de substantia iam vidimus, sectione praecedenti, eandem esse rationem, quoad hanc partem, de quantitate et qualitate. Et ratio ibi facta videtur mihi concludere de quacumque re vel modo seu entitate, praesertim absoluta, ut interim relationes omittamus; cur enim duo calores sunt realiter similes, et ut sic realiter referuntur, et non duae calefactiones, vel, duo Ubi, et quaecumque alia similia? Item inter duas actiones est vera et positiva contrarietas; haec est autem relatio, quae ad hoc genus pertinet; fundatur enim in peculiari quodam modo distinctionis. Itaque quantum ad caetera praedicamenta, extra *ad aliquid*, facile concedimus illationem ibi factam. Neque contra hoc consequens, quantum ad hanc partem, aliquid ibi obiicitur. Verum est, D. Thomam, V Met., lect. 17, omnino excludere quatuor ultima praedicamenta, ut non possint esse fundamenta relationum, *quia magis* (inquit) *consequuntur relationem, quam possint relationem causare*. Sed exponi potest, ut intelligatur de his praedicamentis secundum proprias rationes eorum, non vero secundum quod habent proportionem aut convenientiam cum aliis in ratione unitatis vel distinctionis.

Una relatio quomodo aliam fundare possit.

5. *Prima sententia.*— Maior vero difficultas est de ipsismet relationibus, in qua insinuat secunda et generalis difficultas, an relatio possit fundari in relatione. Est enim multorum sententia, relationem nunquam posse in relatione fundari. Ita sentit D. Thomas, I p., quaest. 42, art. 4, et II cont. Gent., c. 13, et q. 7 de Potent., art. 11, et in I, d. 3, q. 1, art. 1, idque sequuntur frequentius Thomistae, Sonc., V Met, q. 29, ad 1; Ferrar., IV cont. Gent., c. 11. Fundamentum praecipuum est illud de processu in infinitum, qui inde sequeretur. Sicut ob rationem similem, ad actionem non potest esse actio, nec ad motum motus, et in universum procedendo ab effectu formali ad formam, si forma ipsa aliquo modo participat effectum vel denominationem eius, sistendum est in illa, ut per seipsam talis sit, quod aliter dici solet, procedendo a quod in quo, sistendum esse in quo. Ergo cum relatio sit, qua relativum refertur, sistendum est in illa, ut non per aliam relationem referatur. Et confirmari potest haec sententia Theologico argumento, quia alias inter divinas relationes

plures essent relationes reales, nimirum realis distinctionis et dissimilitudinis quasi specificae in ratione relativa, et similitudinis genericae in eadem, et aliae huiusmodi, quod est contra communem Theologorum doctrinam, qui tantum quatuor relationes reales in divinis agnoscunt.

6. *Secunda sententia.*— Contrariam sententiam tenet Scot., in II, d. 4, quaest. 4 et 5, et in IV, d. 6, quaest. 10, quem sequuntur Lychet. et Mairon. his locis; item Mairon., in 4, dist. 29, quaest. 6; Ant. Andr., V Met., quaest. 13, et lib. de Sex princip., quaest. 10. Fundamentum est tactum a nobis in praedicta difficultate, quia non apparet sufficiens ratio ob quam similitudo inter duas paternitates non sit tam vera relatio, sicut inter duas albedines, cum in re ipsa habeant eundem modum convenientiae et unitatis formalis, et eodem etiam modo a parte rei denominentur similes. Nam si quis velit dicere duas paternitates denominari similes tantum fundamentaliter, vel negative, scilicet, quia non habent diversam rationem, qui sic respondet, occasionem praebet ut de quibuscumque rebus similibus idem dici possit, vel oportet ut sufficientem rationem differentiae reddat, quae nulla certe apparet. Idem argumentum est de relatione dissimilitudinis quae esse potest inter paternitatem, et relationem scientiae, verbi gratia. Item arithmetici ponunt proportionalitatem fundatam in duobus proportionibus, quia sicut quatuor ad octo, ita tria ad sex; proportio autem non est nisi relatio; proportionalitas ergo nihil aliud esse videtur quam similitudo proportionum, quae est relatio relationis. Atque haec argumenta videntur sane convincere, consequenter loquendo, quod una relatio possit referri realiter ad aliam per relationes spectantes ad hoc primum genus. Quocirca, sicut unum et multa transcendunt omnia praedicamenta, ita et relationes huius primi modi in rebus omnium praedicamentorum inveniri possunt, non ut de essentia illorum, sed ut fundatae in ipsis.

7. *Tertia sententia utrumque praecedentem concilians.*— Nonnulli vero conantur has sententias in concordiam redigere, tum propter auctoritatem D. Thomae, tum propter vim rationum. Aiunt enim unam relationem posse referri realiter ad aliam, non tamen alia relatione, sed seipsa, ut vitetur processus in infinitum, et eadem sit simul quo et quod. Atque ita proprie relatio non fundat relationem, cum non sit alia relatio quae refertur, et qua refertur; secundum rationem, autem potest dici fundare, in quantum ipsa secundum rationem distinguitur in id quod refertur, et quo refertur. Cui sententiae favet Caiet., I p., quaest. 42, art. 1, fundatus in verbis D. Thomae, in solution. ad 4, quae sunt haec: Una relatio non refertur ad aliam per aliquam aliam relationem. Circa quae Caietanus addit, ex hac conditione relationis, scilicet, ut non fundetur supra aliam relationem, non sequi relationes relationum non esse reales, sed eas non esse alias a fundamentis. Unde subdit, quod si relationes divinae alioqui non haberent identitatem in natura, referri possent relatione reali aequalitatis; tunc vero aequalitas Filii ad Patrem esset ipsa filiatio, et Patris ad Filium, ipsa paternitas.

8. *Sententia auctoris.*— Verumtamen haec sententia non videtur posse in universam sustineri; nam, ut forma quoad aliquam denominationem suscipiendam per se ipsam sufficiens sit, vel (sicut aiunt) ut se habeat ut quo et quod, necesse est quod illa denominatio sit et eiusdem rationis cum tali forma, et intrinseca et inseparabilis ab ipsa, ut patet in actione quae seipsa fit, quia ratio actionis est ut fiat, cum per eam fit aliquid, et in quantitate qua seipsa est quanta intrinsece. At vero si una relatio refertur realiter ad aliam, saepe ille respectus est longe diversae rationis a propria ratione et effectu formali talis relationis, et est illi extrinsecus et accidentalis; ergo non potest illa relatio per seipsam ita referri, sed per aliam relationem. Probat minor, quia formalis ratio, et effectus paternitatis est referre ad filium; cum vero ipsa dicitur similis alteri paternitati, si ad illam refertur realiter, ille est effectus formalis valde diversae rationis, cum tendat ad terminum, diversae rationis, et habeat rationem fundandi diversae etiam rationis. Rursus haec denominatio, *similis*, est accidentaria paternitati; nam si in mundo non esset alia paternitas, non denominaretur similis, nec referretur illo modo; ergo quando sic refertur, non per seipsam, sed per aliam relationem refertur.

9. Et confirmatur, nam quando dicitur una relatio referri ad aliam realiter, non vero per aliam relationem, aut intelligitur non per aliam, nec re, nec ratione distinctam, et hoc manifeste probatur esse falsum argumento facto, nam quae potest esse maior distinctio rationis, quam quae est ex terminis diversarum rationum, et quae satis est ut una relatio sit accidentaria alteri? Aut est sensus quod non refertur per aliam relationem re distinctam, sed ratione tantum, et hoc non est peculiare in relatione; nam supra etiam a nobis dictum est, relationes, quibus referuntur res absolutae non distingui nisi ratione a fundamentis absolutis. Vel si quis contendat fundamentum absolutum referri relatione reali et in re distincta, unam vero relationem posse referri relatione reali, non tamen in re distincta, primo, supponit falsum, deinde oportet ut aliquam rationem huius discriminis reddat, quam hactenus nullus reddidit. Nam, quod quidam aiunt, relationem esse minutissimam entitatem, et ideo non posse fundare aliam in re distinctam, non satisfacit, tum quia etiam relatio, quae fundatur, est minutissimae entitatis, tum etiam quia iam supponitur prima relatio fundata in absoluto, et ideo mirum non est quod possit fundare aliam proportionatam, sicut etiam motus vel tempus est satis diminutae entitatis, et tamen potest fundare relationem.

10. Distinguendum ergo videtur; nam quidam sunt respectus intime inclusi in ipsis relationibus, et inseparabiles ab ipsis secundum proprias rationes earum; alii vero sunt accidentarii. Priores tantum sunt ad proprios terminos vel ad relationes oppositas; posteriores vero sunt ad alios terminos, qui simpliciter sunt per accidens ad esse talis relationis. Exemplum sit in paternitate, quae, hoc ipso quod refert patrem ad filium, includit intrinsece et inseparabiliter oppositionem cum filiatione, et consequenter etiam distinctionem; est enim distinctio veluti quid superius inclusum in oppositione; oppositio autem est quid inclusum in correlatione. At vero respectus unius paternitatis ad aliam in ratione similis, non est ita inclusus in propria ratione paternitatis, et alia paternitas est terminus accidentarius et extrinsecus respectu alterius paternitatis.

11. De prioribus ergo respectibus, satis consentaneum est quod Caietanus ait, etsi secundum omnes illos eadem relatio referatur, non tamen alia relatione, sed seipsa referri, cum in sua adaequata ratione omnes illos includat. At vero in respectibus posterioris generis non video quomodo possit consequenter negari, quin una relatio possit per aliam referri, et ita aliam in se fundare, quia nec videtur posse negari quin illo etiam modo relatio realiter referatur, ut argumenta facta probant; nec etiam potest dici quod illo modo referatur per seipsam, ut persuadent ea quae contra ultimam sententiam diximus. Hinc vero ulterius addo, sicut supra exponebam D. Thomam negantem relationes fundari in quatuor ultimis praedicamentis, ita etiam exponi posse de relationibus; nam relationes secundum propriam et intrinsecam rationem non referuntur relatione a se distincta, nec fundant illam; at vero prout aliquo modo participant vel conveniunt cum quantitate in unitate vel multitudine, sic non repugnat referri relatione similitudinis, et aliis similibus, et hoc solum videntur probare fundamenta secundae sententiae.

12. *Si fundet una relatio aliam, an in infinitum necessario abeundum sit.*—
Ad argumentum autem de processu in infinitum, primo responderi potest non esse magnum inconveniens illum admittere in relationibus, ut supra dicebamus de relationibus partium vel punctorum. Quanquam hic videatur habere nonnullam maiorem difficultatem, quia inter fundamentum et relationem est ordo per se; at in per se ordinatis non videtur posse procedi in infinitum, ut in lib. II ab Aristotele traditur. Responderi vero potest id esse verum in iis quae in re distincta sunt, non vero in iis quae ratione distinguuntur. Secundo responderi potest negando processum in infinitum, quia sistendum est in ea relatione quae eandem denominationem suscipit, quam praebet fundamentum, et necessario ac intrinsece illam secum affert. Ut, verbi gratia, quamvis paternitas referatur similitudine, et illa similitudo sit similis alteri eiusdem speciei, non oportet ut sit similis per aliam relationem, sed se ipsa, quia illa denominatio est eiusdem rationis, et intrinsece illam secum affert, quia non potest referre unam paternitatem ad aliam similem, quin illi respondeat alia relatio cui ipsa sit similis; et hoc ad summum probant exempla de actione et motu et similibus.

13. Quod si instetur, quia quaelibet relatio est capax alterius denominationis relativae diversae rationis, nam relatio similitudinis potest esse dissimilis alteri, et e converso, respondeo, relationes fundatas in eodem fundamento absoluto, cum sola ratione distinguantur, posse mutuo sese ita referre et denominare; unde, cum illae denominationes diversarum rationum finitae sint, necessarium non est propter illas admittere infinitas relationes, vel processum in infinitum. De relationibus autem divinis alia est ratio, quia seclusa identitate essentiae, in qua non fundatur relatio realis, sed rationis, non habent inter se veram et realem similitudinem, sed potius distinctionem et dissimilitudinem, quam in propriis relationibus includant; ideo non referuntur inter se alia relatione, sed seipsis; sed haec disputatio alterius est loci.

De relationibus identitatis, similitudinis et aequalitatis

14. Tertio petitur in illa difficultate, quae sit propria relatio identitatis, similitudinis et aequalitatis, et an possint eidem rei convenire diversis respectibus. Ad quod breviter dicendum est, relationem identitatis proprie esse identitatem essentialem, minorem numerica, ut abstrahamus nunc ab specifica, et superioribus omnibus, de quibus statim. Hoc patet ex Aristotele dicente illa esse eadem, quorum substantia, id est, essentia, est una. Quocirca ad argumentum ibi factum concedendum est duas qualitates, ut sunt eiusdem speciei essentialis, proprie referri relatione identitatis; nam est eadem ratio in eis quae in caeteris entibus eiusdem speciei. Unde consequenter etiam dicendum est, propriam relationem similitudinis (ad rem ipsam attendendo, quidquid sit de usu vocum) esse illam quae convenit qualitatibus ratione intensionis; relationem vero aequalitatis esse illam quae convenit quantitibus ratione actualis extensionis. Denique (quod rem ipsam magis explicat) admittendum est, in eadem qualitate aliam esse relationem identitatis, seu fundatam in essentia eius, ut sic; aliam vero, relationem similitudinis, fundatam in unitate intensionis, adeo ut haec sit separabilis ab illa, quia potest manere unitas essentiae sine intensione. Imo, et e converso, quamvis respectu alterius albedinis non possit alia albedo esse similis in intensione, quin sit etiam una in essentia, tamen respectu nigredinis possunt albedo et nigredo ut octo dici similes in modo seu gradu intensionis, etiamsi sint dissimiles, vel potius diversae in essentia. Neque est inconveniens huiusmodi relationes multiplicari, praesertim si verum est non propterea multiplicari res aut modos reales ex natura rei distinctos.

15. Atque eodem modo sentiendum est de relationibus aequalitatis et identitatis specificae in quantitate continua; est enim eadem proportionalis ratio, ut in dicto argumento satis declaratur. Dico autem in quantitate continua, quia in numeris non videtur esse diversa relatio aequalitatis et identitatis specificae, quia duo binarii, verbi gratia, ex propriis rationibus essentialibus habent aequalitatem, nec potest, non solum in re, verum etiam ratione separari inter eos relatio specificae identitatis a relatione aequalitatis. Et ratio esse videtur, quia quantitas discreta non habet aliam propriam essentiam vel speciem, praeter talem actualem extensionem, seu numerabilitatem, neque ibi est separabilis talis species a tali multitudine, quod secus est in quantitate continua; nam, retinendo propriam extensionem essentialem, potest esse in maiori vel minori magnitudine.

An unitas generica fundet relationem realem

16. *Affirmative respondetur.*— Quarto quaeritur in illo argumento an relationes huius primi modi pertinentes ad unitatem fundentur in sola unitate specifica, vel etiam in generica. Et quamvis utraque pars possit facile disputari, ut ibi insinuat est, et possent facile coniecturae in utramque partem multiplicari, nihilominus breviter dicendum censeo non solum unitatem specificam, sed etiam genericam sufficere ad aliquam relationem similitudinis. Quae est expressa sententia D. Thomae, I p., q. 26, art. 1, ad 2, ubi ait: *Relatio, quae importatur per hoc nomen, idem, est relatio rationis tantum, si accipiatur simpliciter idem; secus autem est cum dicuntur aliqua eadem esse non in numero, sed in natura generis sive speciei.* Hoc etiam sequitur Ant. Andreas, lib. V Metaph., quaest. 13, ad 3. Et rationes inter argumentandum tactae satis probabiliter hoc persuadent. Neque obstat quod res differentes specie potius dicantur dissimiles simpliciter, quam similes; nam hinc

solum sequitur relationem similitudinis genericae praecise sumptae non esse (ut ita dicam) tam potentem ad denominandum, sicut relationem similitudinis vel dissimilitudinis specifica; nihilominus suam confert denominationem, nempe talis similitudinis, scilicet, genericae.

17. Videtur autem satis probabile, has relationes similitudinis in specie vel genere non esse proprie diversas nisi respectu diversorum, seu quando unaquaqueque est adaequata suo termino, et proprio ac formali fundamento. Ut, verbi gratia, licet duo homines sint similes in specie et genere, non est necessarium ut duplici relatione reali referantur, quia in una relatione adaequata uterque respectus includitur⁷, scilicet, in relatione specifica similitudinis, quia illa relatio prout est in re, non fundatur in sola differentia ultima, sed fundatur in tali forma dante tale esse specificum. Relatio tamen qua homo est similis equo in ratione animalis, diversa est in specie ab illa qua unus homo est similis alteri; tamen illa etiam includit omnem aliam relationem similitudinis, quae inter hominem et equum excogitari potest in gradibus superioribus inclusis in ratione animalis, et sic est proportionaliter philosophandum in caeteris. Atque ita evitatur facile non solum infinitas, sed etiam nimia multitudo relationum; solum enim multiplicantur iuxta multitudinem et formalem distinctionem terminorum seu unitatum.

18. *Unitas analogica an fundet relationem praedicamentalem.*— Quaeri vero non immerito potest an huiusmodi relatio possit interdum fundari in unitate analogica, in ea praesertim quae dicit unum conceptum obiectivum, intrinsece convenientem utrique analogatorum. Nam de aliis modis analogiae certum est non sufficere ad relationem realem, quia non fundatur in aliqua propria similitudine, aut convenientia reali, sed in metaphorica, quae praecipue fit per comparisonem intellectus nostri. In priori vero genere analogiae, non est improbable posse inter analogata intervenire relationem realem fundatam in tali unitate, quia inter illa extrema est aliqua realis convenientia. Unde interdum D. Thomas significat effectus Dei referri ad Deum aliqua relatione realis similitudinis vel imaginis, ut sumi potest ex I p., quaest. 4, art. 3, ad 4, cum his quae ibi acute notat Caietan.; item ex eodem D. Thoma, I part., quaest. 93, art. 1, ad ult., et de Potent., quaest. 7, art. 6, ubi ait esse in creaturis relationes varias ad Deum, prout ipse illas producit a seipso diversas, aequaliter tamen sibi adsimilatas. Idem sentit Ant. Andr. supra.

19. Ultimo petitur in illa difficultate, an hae relationes, ut fundantur proprie in multitudine, et inter varios numeros versantur, sint reales relationes vel solum denominationes ex comparisonibus quas noster intellectus facit. Et quidem si attendamus communem modum loquendi Aristotelis et aliorum philosophorum, non est dubium quin ita censeant de his relationibus, sicut de aliis realibus quae ad hoc primum genus spectant; nam denominationes aequalitatis vel inaequalitatis eodem modo ex rebus ipsis sumuntur. Si autem relatio est res vel modus ex natura rei distinctus a fundamento, difficile est explicare talem relationem realem in binario vel ternario fundatam, quia non potest esse vere una et simplex in toto binario; in quo enim subiecto esset? Neque enim potest esse in una unitate potius quam in alia, cum nulla sit disparitatis ratio, neque in omnibus simul, quia non potest unum accidens esse simul totum in multis subiectis, et in singulis eorum, ut per se constat. Maxime quia nulla unitas est dupla aut tripla, ut possit in sola illa esse tota relatio dupli aut tripli. Nec vero potest esse partim in uno subiecto, partim in alio, alias non esset vere una et simplex, sed composita, eodem modo quo numerus. Non potest autem esse illo modo composita, si relatio est res aut modus distinctus; alias in qualibet unitate⁸ consurgeret specialis entitas, aut modus, qui, per se sumptus, esset una relatio, et cum aliis componeret unam tantum secundum quid, ad eum modum quo numerus est unus. Id autem esse non potest, quia in nulla unitate per se sumpta est ratio aut fundamentum unde talis modus resultet. At vero si relatio non est aliquis modus realiter additus suo fundamento, facile intelligitur, numerum, eo modo quo in rebus est, et secundam illam imperfectam unitatem quam habet, posse per modum unius extremi comparari et referri ad alium numerum ut

⁷ includitur, 1960; inducitur *alit.* Cf. BHF, t. VI, p. 750.

⁸ unitate, 1960; entitate *alit.* Cf. BHF, t. VI, p. 751,

aequalem aut duplum, vel alio simili modo. Quia fundamentum illius relationis in singulis numeris nihil aliud est, quam ipsamet quantitas discreta, ut habet talem unitatem, vel diversitatem ab alia, et illamet quantitas in re est ipsa relatio, quatenus potest illam, denominationem tribuere subiecto in ordine ad similem vel dissimilem terminum.

Quales sint relationes ad primum fundamentum pertinentes

20. Ad tertiam difficultatem dicendum est, non esse necessariam ut relatio huius primi modi sit aut realiter addita ipsi fundamento, tanquam ex natura rei distincta ab ipso, aut mera denominatio extrinseca ex coexistentia alterius extremi; nam inter haec duo potest medium inveniri, nimirum, quod sit denominatio intrinseca includens coexistentiam alterius extremi ad quod dicitur habitudinem. Cum autem quaeritur de hac habitudine, an praesupponatur intrinsece in fundamento, etiam quando terminus non existit, licet tunc non habeat rationem praedicamentalis relationis, sed transcendentalis, an vero de novo addatur posito termino, dicendum est non praesupponi proprie sub ratione habitudinis vel relationis, vel praedicamentalis, vel transcendentalis; nam, ut recte in tertia illa difficultate probatur, fundamentum huius primi generis per se non includit habitudinem transcendentalem; nulla ergo formalis habitudo praesupponitur intrinsece in tali fundamento, neque etiam realiter et intrinsece additur, posito termino.

21. Dicendum ergo est habitudinem illam fundamentaliter et quasi inchoative praesupponi ex vi fundamenti, compleri autem per positionem termini; compleri (inquam) non per extrinsecam additionem, sed solum per extrinsecam positionem termini. Nam fundamentum ipsum aptum est de se ad tribuendam huiusmodi denominationem relativam, et hac ratione dicitur continere habitudinem relativam quasi inchoatam; ut tamen actu tribuat illam denominationem, requirit terminum actu existentem, et ideo posito termino completur statim illa denominatio absque alia additione intrinseca et reali. Habitudo autem relativa in praesenti non est aliud quam haec eadem denominatio relativa, seu forma ipsa quatenus actu tribuens illam. Quae autem conditio sit in fundamento necessaria, ut ex parte sua sit aptum tribuere hanc denominationem, dicemus commodius in sectione sequenti; et hactenus de primo membro illius divisionis.

SECTIO XII

*DE SECUNDO GENERE RELATIONUM IN POTENTIA VEL ACTIONE
FUNDATO*

1. Circa secundum genus relationum multa attinguntur in quarta difficultate superius posita. De quibus relationibus in communi loquendo, certum est esse reales et praedicamentales; ita enim sentiunt Doctores omnes, et ita exponunt Aristotelem. Nam si inter aliqua extrema concurrunt omnia necessaria ad huiusmodi relationem, maxime inter haec, ut ex dictis constare potest, et magis patebit ex dicendis. In particulari vero duo sunt quae hic habent difficultatem. Primum est, an omnes relationes, quas Aristoteles gratia exempli numerat in illo genere, sint vere reales et praedicamentales. Secundum est, quodnam sit proprium fundamentum talium relationum.

An omnes relationes secundi generis sint reales

2. Circa priorem partem difficilis sane est prima obiectio, quae in quarta difficultate fit contra membrum illud de relationibus fundatis in futura actione, quae dicuntur esse, *inter id quod facturum est, et illud quod faciendum est*; haec enim sunt Aristotelis verba; obiectio tamen facta, ut existimo, concludit talem relationem non posse esse realem, ex defectu termini, et proximae conditionis requisitae. Unde dicendum existimo, non omnia exempla, quae Aristoteles ibi posuit, esse in rigore de relationibus realibus et praedicamentalibus. Ipse enim non intendit illo loco tradere propriam et rigorosam coordinationem praedicamenti Ad aliquid, sed explicare omnes modos relativorum, et ad certa quaedam capita eos revocare, sive sint propria relativa realia, sive solum ea imitentur secundum nostrum loquendi modum. Et potest hoc confirmari; nam ibidem ait, ad hoc secundum genus pertinere quaedam relativa, quae dicuntur secundum privationem potentiae, ut impossibile, et similia; constat

autem haec non esse vera relativa realia, cum privatio potentiae non sit reale fundamentum. Solum ergo ponuntur in hoc genere per quamdam reductionem; idem ergo dicendum censeo de relationibus quae dicuntur fundari in actione futura.

3. At vero de relatione exorta ex praeterita actione, quae terminum actu existentem reliquit, aliter censendum est. Illa enim relatio realis est et praedicamentalis, duratque quamdiu effectus et causa actu existunt, ut habet communis sententia. Nam ibi interveniunt extrema realia, et apta ut inter sese habere possint realem ordinem (agimus enim nunc de causis creatis), et fuere iam in re posita omnia, quae ad illum ordinem seu relationem necessaria sunt, ut patebit solvendo difficultatem propositam.

4. In qua imprimis petitur quomodo relatio, quae manet, possit fundari in actione praeterita, quae iam non est. Dicendum vero est non fundari in illa ut in proprio fundamento in quo insit, aut a quo habeat suam entitatem, sed illam esse rationem fundandi talem relationem, vel, ut supra dicebamus, conditionem requisitam ut talis relatio resultet. Non est autem talis, ut ab illa relatio pendeat quasi in fieri et in esse, et ideo nihil mirum est quod, transacta actione, maneat relatio. Est autem illa conditio requisita, non solum quia per eam positus est terminus necessarius ad talem relationem, quantum ad solam eius entitatem absolutam; potuit enim poni in rerum natura per aliam actionem, quod non satis fuisset ut insurgeret dicta relatio. Est ergo necessaria, quia per illam influit causa in talem effectum; ex quo influxu manet ordinata ad illum effectum, et respective denominata a relatione insurgente, vel a suamet potentia seu virtute agendi, quatenus peculiariter influxit in illum effectum.

De fundamento proximo paternitatis

5. Unde controverti solet in quo principio proxime insit, et cum quo identificetur talis relatio, an, scilicet, in potentia proxima et accidentali, vel in principali et substantiali. Nam multi censent esse in principio proximo, seu in potentia generandi, quod posset apparentibus argumentis fieri verisimile. Alii vero existimant ipsummet principale principium et substantiale identificare sibi hanc relationem. Fortasse tamen verum est, ad unumquodque principium sequi relationem illi accommodatam, quia est par ratio de utroque; nam relatio potentiae absolute sumptae, et abstrahendo ab actu, utrique inest; ergo etiam in utroque, ut est sub actu suo, aliqua relatio consequitur. Relationem autem propriam paternitatis existimo esse illam quae proxime inest ipsi substantiae medio principio principali; nam in supposito genito, filiationis relatio sine dubio afficit immediate ipsam substantiam, vel etiam ipsum suppositum, ut multi volunt, de quo late tractavi in 2 tom. tertiae partis. Ergo cum haec relationes sibi proportionate respondeant, etiam relatio paternitatis proxime afficit substantiale principium, eique identificatur. Item, quia, separato quolibet accidente realiter distincto, etiam per potentiam Dei, si maneat substantiale suppositum, quod genuit, et quod genitum est, durat relatio paternitatis, alioqui nulla superest ratio ad ponendam illam; nam ille homo vere ac propriissime dicitur pater; ergo signum est hanc relationem esse intime in ipsa substantia. Tandem est hoc maxime consentaneum modo denominandi eius, nam solum denominat ipsum suppositum principaliter operans.

6. *Qui genuit, si privetur filio, non remanet pater.*— Non manebit autem haec relatio paternitatis mortuo filio, ut falso in illa quarta difficultate assumitur. Neque vere ac proprie dicitur pater esse, ille qui orbatus est filiis, sed fuisse, quod non solum in philosophico rigore verum est, sed etiam vulgari sermone observari videtur. Quapropter non est idem esse patrem, quod genuisse; nam haec est denominatio extrinseca ab actione praeterita, et ideo durat, etiamsi mortuum sit genitum; altera vero est denominatio relativa, quae includit coexistentiam extremorum.

An relatio agentis illi insit

7. Atque hinc a fortiori constat (quod ulterius in ea quarta difficultate tangitur), relationem actualiter agentis seu generantis esse etiam realem; nam si hoc verum est post actionem praeteritam, cur non magis praesente et durante actione? Duo vero hic inquiri possunt. Unum est, an haec relatio sit intrinsece inhaerens ipsi agenti, vel solum extrinsece

denominans, sicut ipsa actio. Videtur enim hoc posterius sufficere ad relationem realem, et esse magis, consentaneum denominationi talis relationis. Actio enim ipsa realis est, et realiter denominat agens, et in hac ipsa denominatione includitur transcendentalis quaedam habitudo ad effectum, quia actio ut actio terminum respicit, sicut infra dicemus; ergo similiter poterit relatio esse realis, quamvis solum extrinsece, et media actione denominet ipsum agens, tanquam relatum ad terminum seu effectum suum.

8. Nihilominus dicendum est propriam relationem, quae per se refert causam agentem vel generantem, ab eo instanti in quo actu generat, esse intrinsecam, et immediate inhaerentem illi. Primo quidem, quia si post actionem praeteritam manet in causa agente relatio intrinsece adhaerens illi, multo magis talis relatio resultabit et inhaerebit, etiam durante ipsa actione. Deinde, quia, ut D. Thomas docet, 2 cont. Gent., c. 13, licet in aliis formis inveniuntur extrinsecae denominationes, *a relatione vero non invenitur aliquid denominari quasi exterius existente, sed inhaerente*, ait D. Thomas; unde subdit: *Non enim denominatur aliquis pater, nisi a paternitate quae ei inest*. Cuius ratio esse videtur, quia quod extrinsece denominat, potius refertur ad ipsum quod denominat, quam referat ipsum; atque ita actio potius refertur ad agens, quam ipsum referat, quamvis sit occasio vel conditio ut in agente resultet relatio. Quare, licet, verum sit actionem ipsam referri ad terminum, tamen non proprie refert ipsummet suppositum agens, quia non denominat illud ut id in quo est, sed ut a quo est; atque ita solum dici potest quod manat ab agente cum respectu ad terminum; ille autem non est respectus ipsius agentis nisi remote, ut magis ex sequenti dubitatione patebit.

Sitne eadem relatio in agente dum actio durat, et illa transacta

9. *Affirmative respondetur.*— Rursus enim inquiri potest an haec relatio agentis in actu, vel de praesenti, sit eadem et specie et numero cum relatione agentis de praeterito, verbi gratia, cum paternitate. Quidam enim putant esse diversam, et videtur favere Aristoteles, dum ait has relationes variari secundum tempora. Potestque fundari in diverso modo denominandi; nam altera denominat ut actu agentem, altera vero ut illum qui egit. Quare videtur una relatio solum durare quamdiu durat actio, et ad desitionem eius alteram consurgere. Verius tamen existimo, in patre, verbi gratia, (et idem est in similibus) eandem numero esse relationem, quae in ipsomet instanti, quo generat, consurgit, et permanet quamdiu talis pater cum filio durat. Ut enim Theologice argumentemur, quis dicat Beatissimam Virginem, in primo instanti quo Christum concepit, habuisse unam relationem matris, et immediate post amisisse illam et acquisivisse aliam? Deinde actio generandi est ratio vel conditio, qua posita, resultat relatio paternitatis; interrogo ergo an sit talis ratio vel conditio ut ab illa pendeat relatio paternitatis in fieri et conservari, necne. Nam si non pendet in conservari, ergo, transacta illa actione generandi, manebit eadem paternitas, quia non est unde varietur; si autem pendet, ergo, transacta actione, transibit cum illa dicta relatio; ergo non est unde resultet alia relatio. Quia cessatio actionis, cum sit privatio quaedam, non est sufficiens ratio ut resultet nova relatio realis; neque actio praeterita potest esse ratio talis relationis novae, quia illa actio, ut existens, iam habuit suam relationem proportionatam, ut praeterita vero nihil addit nisi dictam privationem. Melius ergo et facilius dicitur illam relationem esse unam et eandem, manere vero postea, quia non pendet in conservari ab ipsa actione, sed a fundamento, et termino, quae in praecedenti puncto explicata sunt. Quocirca paternitas ut sic nec includit denominationem de praeterito, nec de praesenti, sed absolute refert ad eum qui habet esse ab illo qui pater denominatur, abstrahendo ab hoc, quod actio, per quam habet esse, existat vel non existat; hae namque denominationes includentes hos temporales respectus, potius sunt ab ipsa actione ut praesente vel praeterita.

De relatione agentis in potentia

10. Ultimo petitur in eadem quarta difficultate, ut explicemus qualis sit relatio agentis in potentia, de qua iam diximus non posse esse realem et praedicamentalem in ordine ad solum effectum possibilem ut sic, sed in ordine ad aliquam potentiam realem passivam, et actu existentem, quia non potest habere alium terminum realem; hoc autem modo

interveniunt omnia ad realem relationem necessaria. Dicunt vero aliqui, hanc relationem non pertinere ad hoc secundum genus relationum, sed ad primum, quia non fundatur in actione, sed praecise in proportione, quae est inter duas facultates, ut una possit in alteram agere, et altera ab alia pati; quae proportio est quaedam unitas, et ideo ad primam rationem fundandi pertinere videtur.

11. Haec vero sententia non est consentanea Aristoteli, qui in hoc secundo membro nunquam dixit, ad illud pertinere relationes in actione fundatas, sed potius in principio capituli dixit: *Alia* (scilicet dicuntur ad aliquid) *ut calefactivum ad calefactibile, sectivum ad sectabile, et uno nomine activum ad passivum*; ubi nullam fecit mentionem actionis et passionis, sed potentiarum tantum; postea vero utrumque coniunxit, dicens: *Activa autem et passiva ex potentia activa et passiva potentiarumque actionibus dicuntur*. Deinde, relatio quae est potentiae agentis ad patientem, non fundatur in unitate, quae ad fundamentum primum pertinet, sed in virtute ad agendum; illa enim unitas, quae est ratio fundandi in priori modo, consistit in aliqua reali et formali convenientia inter ea quae similia vel eadem dicuntur; at vero inter potentiam agentem et patientem non intercedit talis unitas et convenientia, nisi fortasse quatenus conveniunt in generica ratione potentiae, sub qua ratione non referuntur propria relatione potentiae agentis et patientis, sed relatione similitudinis quoad rationem genericam. Illa ergo proportio non est vera unitas; quod si per analogiam ita nominetur, est longe alterius rationis ab unitate, quae fundat primum modum relativorum. Quapropter haec relatio non ad primum, sed ad secundum modum pertinet, differtque ab alia superius explicata, quia haec sequitur rationem potentiae praecise sumptam, illa vero quatenus est sub actu; unde haec terminatur ad potentiam passivam ut sic, illa vero ad effectum.

12. *Quaenam potentiae referantur reali relatione in actione vel passione fundata.*— Petitur vero ulterius an haec relatio inveniatur in quacumque virtute activa et passiva, sive sit propriae potentiae de genere qualitatis, sive cuiuscumque alterius generis seu transcendentalis rationis. Et sane, de potentiis praedicamentibus per se primo ordinatis, ut una agat in aliam, vel altera patiatur ab altera, non est difficile ad intelligendum, quod sint aptissimae ad fundandam relationem inter se, dummodo sint in re ipsa, distinctae, quia, hoc ipso quod existunt, sese mutuo respiciunt, ratione transcendentalis ordinis quem inter se habent, ratione (inquam) eius ut proximi fundamenti. Dixi autem, *dummodo in re sint distinctae*, nam potentia, quae simul est activa in seipsam, et passiva a seipsa, etiamsi propria potentia ac praedicamentalis sit, et utramque rationem per se primo habeat ex institutione sua, non potest secundum illas habere relationem realem, ex defectu distinctionis quae ad hanc relationem necessaria est. Unde neque illas rationes habet talis potentia per habitudines transcendentales eiusdem ad seipsam, sed per quamdam eminentem habitudinem ad suum actum, quem respicit sub utraque ratione. Quod si talis potentia, ut activa, indiget alio comprincipio ad agendum in se, ut intellectus indiget specie, secundum illud poterit referri realiter ad seipsam solam, in ratione activi ad passivum, non tamen ratione suae propriae et intrinsecae activitatis, propter rationem dictam de identitate. At vero ubi intervenit sufficiens distinctio, et alioqui est intrinseca et naturalis coordinatio potentiarum, non est dubium quin concurrant omnia necessaria ad realem respectum praedicamentalem, si extrema coexistant.

13. *Quaevis virtus activa vel passiva potest referri relatione secundi generis.*— Addendum vero ulterius est, relationem hanc non esse coarctandam ad hoc potentiarum genus, sed intercedere inter omnes res creatas (nam de Deo infra dicam) quae quacumque ratione habent realem virtutem agendi et patiendi inter se. Hoc constat, tum ex generali locutione Aristotelis, tum ex exemplis eius, quae alia etiam genera potentiarum comprehendunt; tum etiam ex communi sententia interpretum et philosophorum. Tum denique quia ut intercedat praedicamentalis relatio, non semper necesse est supponi in fundamento transcendentalem relationem, ut in solutione tertiae difficultatis dictum est. Satis ergo in proposito est, quod una virtus sit eiusdem ordinis cum alia potentia, et quod natura sua habeat vim agendi, quod est habere veluti physicum quoddam dominium in illam, ut inde possit oriri respectus praedicamentalis, seu relativa denominatio.

14. Atque hinc tandem intelligitur non debere in hoc secundo fundamento nomen potentiae stricte sumi, ut distinguitur ab habitu, nam etiam habitus, quatenus vim habet agendi suos actus, solet ab Aristotele sub nomine potentiae activae comprehendi, ut saepe in superioribus notatum est, et ut sic potest esse fundamentum relationis realis non quidem ad obiectum, nam haec pertinet ad tertium modum, sed vel ad actum quem efficit, vel ad potentiam in quam efficere potest; quae ratio ad hoc secundum genus pertinet, ut ex dictis a paritate rationis constat.

SECTIO XIII

DE TERTIO GENERE RELATIONIS IN RATIONE MENSURAE FUNDATO

1. Superest ut explicemus quod in quinta difficultate petitur, quomodo, scilicet, relationes tertii generis dicantur fundari in ratione mensurae; ita enim fere omnes auctores loquuntur, et sumunt ex Aristotele in hoc loco.

Difficultas circa Philosophi mentem proponitur

2. Si tamen Aristoteles attente legatur, non videtur dicere has relationes fundari in ratione mensurae, sed inter alia exempla quibus hunc modum explicat, unum esse mensurabilis ad mensuram; verba enim eius sunt: *Alia ut mensurabile ad mensuram, et scibile ad scientiam, et sensibile ad sensum*; ubi nullum fundamentum harum relationum declarat, sed solum adhibitis illis tribus exemplis, proponit hoc tertium relationis genus. Nec potest dici, in illis primis verbis, *ut mensurabile ad mensuram*, explicare communem, rationem harum relationum, alia vero esse exempla et species huius generis; hoc enim non potest accommodari contextui, tum quia Aristoteles non dixit ut scibile ad scientiam, sed tantum copulative, *et scibile ad scientiam*; tum, etiam quia si haec posteriora verba adhibuisset in exemplum priorum, non debuisset dicere, ut scibile ad scientiam, sed potius, ut scientia ad scibile; at vero non ita dixit, sed, quod attente considerandum est, eodem modo dicit referri mensurabile ad mensuram, et scibile ad scientiam, et sensibile ad sensum; at vero scibile non refertur ad scientiam, ut mensurabile ad mensuram; nam, eo modo quo inter haec ratio mensurae intervenire potest, potius scientia mensuratur per scibile, quam e converso. Adde, quod in hoc tertio genere nullam mentionem videtur facere Aristoteles, relationum scientiae ad scibile, vel sensus ad sensibile, sed solum oppositarum relationum (ut sic dicam), scilicet, scibilis ad scientiam, et sensibilis ad sensum, quibus adiungit relationem mensurabilis ad mensuram tanquam eis similem; ergo non constituit communem rationem huius tertii generis, in hoc quod fundetur in ratione mensurae, sed in aliqua alia ratione communi mensurabili, scibili, et aliis huiusmodi.

3. Quae omnia confirmari possunt ex modo quo inferius Aristoteles declarat hoc tertium genus relationum; nullam, enim aliam communem rationem eius ponit, nisi quia alia relativa, per relationes quas in se habent, relativa dicuntur, haec vero solum suscipiunt denominationem relativam, quia alia ad ipsa dicuntur repetitque eadem exempla, scilicet, mensurabile, scibile, intelligibile, quamvis solum ultimum declaret dicens: *Nam et intelligibile significat, quod in eo versetur intellectus*. Unde simpliciter interpretando hanc litteram Aristotelis, non videtur ipse in hoc tertio genere ponere novam aliquam relationem realem, quae intrinsece insit, et referat suum subiectum, sed solum denominationes quasdam relativas, sumptas ex relationibus existentibus in oppositis extremis. Quocirca, cum scientia ad scibile, et scibile ad scientiam relative dicantur, ad hunc tertium modum relativorum, iuxta mentem Aristotelis sic expositam, solum pertinet ratio vel denominatio ipsius scibilis, qualiscumque illa sit; ratio autem scientiae ad scibile non videtur ab Aristotele collocari in hoc tertio genere, quia scientia non dicitur relative, eo quod aliud referatur ad ipsam, sed quia ipsa in se vere habet respectum ad aliud. Aristoteles autem solum ponit in tertio modo ea quae dicuntur relativa, quia alia referuntur ad ipsa.

4. Quod si inquiras, iuxta hanc expositionem, ad quod genus relationis pertineat ipsa ratio scientiae ad scibile, et sensus ad sensibile, etc., responderi poterit, illam esse relationem cuiusdam effectus ad suam causam in aliquo genere, et ita reduci ad secundum genus, ut statim in simili dicemus, solvendo sextam difficultatem. Vel, si cui placuerit

omnem relationem in proportione fundatam ad primum modum revocare, dicere poterit ad illum pertinere relationem scientiae; consistit enim in quadam coaptatione et proportione ad obiectum suum.

5. Sed adhuc potest obiici, nam iuxta hanc interpretationem relatio inter mensuram et mensurabile erit intrinseca et realis in mensura; in mensurabili autem solum erit rationis, aut per denominationem, ad ipsam mensuram, quod est contra communem sententiam, et contra rationem; nam id quod mensuratur est inferius, et sic potius ipsum ordinatur ad mensuram, quam e converso. Quod etiam patet inductione, nam scientia mensuratur a scibili, et ideo in ipsa est relatio, et cognitio mensuratur in veritate ab obiecto, et creatura in suo esse seu veritate essendi ab idea divina, et omnes hae relationes sunt in ipsis mensuratis. Respondeo, Aristotelem idem iudicium ferre de mensurabili ac de scibili et intelligibili, et de omnibus ait, dici ad aliquid, *quia aliud ad ipsa dicitur*. Videtur autem loqui Aristoteles de mensurabili, per extrinsecam et superadditam mensuram, non per intrinsecam coaptationem vel proportionem, qualis invenitur in exemplis quae in contrarium afferuntur; illa enim intrinseca commensuratio non consistit nisi in quadam similitudine vel coaptatione (ut sic dicam), vel in dependentia aut specificatione, et sic reducit ad primum vel secundum modum relationum. Sicut etiam imago est commensurata exemplari ratione similitudinis, et effectus causae, ratione dependentiae, vel etiam similitudinis. At vero extrinsece dicitur res mensurabilis, sicut et cognoscibilis, vel visibilis, quia per applicationem extrinsecae mensurae potest eius quantitas manifestari. Et hoc modo ait Aristoteles rem dici mensurabilem per relationem alterius ad ipsam, quia, nimirum, per mensuram potest eius quantitas notificari.

6. Nec refert quod mensura sit quasi naturalis, vel ex institutione humana. Quia utroque modo res non est mensurabilis formaliter, nisi per extrinsecam potentiam et denominationem, quamvis fundamentum, vel proportio quae ad talem mensurabilitatem supponitur, saepe sit quid intrinsecum, et possit esse fundamentum alicuius relationis realis alterius generis. Sicut etiam visibile supponit aliquod fundamentum reale et intrinsecum in obiecto visibili, imo et vim activam specierum, ratione cuius refertur realiter ad visum relatione pertinente ad secundum genus. Et in mensuris etiam quantitativis, quae designantur per institutionem humanam, supponitur aliquod fundamentum extensionis et alicuius proportionis realis, quae aliquam veram relationem habet coniunctam, pertinentem tamen ad primum modum, quia non est alia a relatione aequalitatis vel inaequalitatis. Sic ergo rem esse mensurabilem formaliter, solum dicit relationem alterius ad ipsam, quatenus per applicationem mensurae potest notificari eius quantitas, licet fundamentaliter aliquid intrinsecum in ipsa re mensurabili supponatur.

7. Ultimo obiici potest, quia ex dicta expositione sequitur quoddam membrum ex illis tribus numeratis ab Aristotele, non continere relationes reales, sed tantum rationis, atque ita sine causa recenseri inter ea quae vere sunt ad aliquid. Sequela patet, quia iuxta dictam expositionem, in tertio genere tantum sunt illae relationes quae non conveniunt relativis, eo quod ipsa referantur, sed eo quod alia referantur ad ipsa; illae autem relationes rationis tantum sunt. Respondetur, quidquid sit de his relationibus rationis, an tales sint necessariae in huiusmodi extremis, quod infra videbimus, Aristotelem hic non agere de his relationibus, sed de variis modis, quibus res denominantur relativae ex rebus ipsis. Et ita distinguit duos generales modos, scilicet, quod quaedam denominantur, quia ipsa referuntur; alia vero quia alia referuntur ad ipsa. Et rursus primum membrum distinguit ex duplici fundamento quantitatis, seu unitatis vel potentiae, et ita constituuntur tres modi relativorum. Atque ita fit ut iuxta hanc interpretationem, illi tres modi relativorum non sint tria genera relationum⁹ realium, nam tertius modus non addit novum genus relationis, sed declarat solum specialem modum denominationis, quae ex aliquibus relationibus aliorum generum in terminos earum redundat.

Resolutio

⁹ relationum, 1960; relativorum *alit.* Cf. BHF, t. VI, p. 765.

8. Haec tota sententia et huius textus interpretatio solum disputationis gratia proposita sit, quoniam in littera Aristotelis simpliciter inspecta, videtur habere non parvum fundamentum, et in ratione stando non improbabiler defendi posset. Nihilominus tamen nolimus discedere a communi sententia, quae habet, hunc tertium modum relativorum constituere tertium genus relationum realium quae in uno extremo realiter insunt, illudque per se primo referunt ad aliud, quod non iterum refertur per propriam relationem realem quam in se habeat, sed terminat tantum relationem alterius, et inde denominatur. Quod enim aliquae sint huiusmodi relationes, et inductione constat in scientia et scibili, et similibus, et in sequenti sectione id latius tractabitur. Quod vero hae constituent diversum genus a reliquis, et requirant fundamentum diversae rationis, ex eo videtur per se probabile, quod habent modum habitudinis valde diversum. Sicut enim ex effectibus cognoscimus causas, ita intelligere possumus fundamentum, ex quo oritur in utroque extremo intrinseca relatio, esse diversae rationis ab eo quod in uno tantum extremo relationem fundare potest. Denique appellatum est hoc fundamentum, mensura et mensurabile, quia hae relationes potissimum fundantur in quibusdam rebus quae perfectionem suam habent aliis commensuratam, et ut sic referuntur ad ipsas, etiamsi in eis non sit simile aut proportionale fundamentum correspondentis relationis.

9. Ex quo patet facile solutio ad quintam difficultatem, quia hic non sumitur mensura ut dicit habitudinem ad nostram cognitionem, scilicet, quatenus est medium quo nos uti possumus ad cognoscendam alterius quantitatem, aut molis aut perfectionis; quomodo diximus supra, rationem mensurae non addere rebus aliquam rationem realem. Sed sumitur mensura pro reali termino vel obiecto, ad quod res aliqua dicit habitudinem, secundum quam illi coaptatur seu commensuratur; quomodo scientia comparatur ad obiectum scibile, et iudicium ad rem cognitam, et sic de aliis. Quapropter haec commensuratio nihil rei est praeter habitudinem transcendentalem talium rerum ad sua obiecta, illa vero est sufficiens fundamentum relationis praedicamentalis. Nec refert quod terminus vel obiectum quod dicitur habere rationem mensurae, possit interdum non existere, nam tunc non consurgit relatio praedicamentalis; nos autem solum dicimus in tali re esse sufficiens fundamentum peculiaris relationis, quae erit realis, si extrema existant, et reliqua necessaria concurrant.

SECTIO XIV

SITNE SUFFICIENS DICTA DIVISIO, OMNESQUE RELATIONES COMPREHENDAT

1. Haec est secunda principalis dubitatio superius proposita circa hanc divisionem, in qua explicandum est quod in sexta difficultate posita in sectione 10 petebatur, quomodo relationes reales omnes ad hos tres modos reducantur.

De relatione appetitus ad appetibile, et amoris ad amabile

2. Primum autem omnium inquirebatur, qualis sit relatio appetitus ad appetibile, et amoris ad amabile; Aristoteles enim, quamvis in sensu et intellectu exempla posuerit, de appetitu et amore nihil dixit. At vero D. Thomas, hunc punctum attingens in I, dist. 30, q. 1, art. 3, ad 3, dicit, diversam esse rationem de relatione scientiae ad scibile, et amoris ad amatum. *Nam (inquit) illa est realis in uno extremo tantum; haec vero in utroque.* Et reddit rationem, quia illa habet fundamentum in scientia, non in scibili, eo quod illa relatio fundatur in apprehensione rei secundum esse spirituale, quod habet in sciente, non in re scita; relatio vero amoris fundatur super appetitum boni; bonum autem non est tantum in anima, sed etiam in rebus, VII Metaph., text. 8, atque ita, haec relatio habet fundamentum reale in utroque extremo, ideoque relatio etiam in utroque realis est. In qua sententia secutus est D. Thomas Avicennam, lib. III suae Metaph., c. 10.

3. Non explicat autem D. Thomas in quo ex membris positus ab Aristotele ponendum sit hoc fundamentum relationis amoris ad obiectum suum, et e converso. Nam in hoc tertio genere collocari non potest, quoniam de toto illo in universum ait Aristoteles, relationem eius solum esse in uno extremo, alterum vero relative dici solum quia aliud refertur ad ipsum. Neque etiam pertinere poterit ad secundum genus, quia obiectum non comparatur ad amorem

vel ad appetitum, ut potentia passiva, neque ut effectus alicuius actionis, sed solum ut obiectum seu materia circa quam, in quo convenit cum obiecto scibili et sensibili. Unde forte dicitur reduci ad primum modum, quia amor fundatur in aliqua convenientia et proportione. Verumtamen, ut supra dicebam tractando de potentia activa et passiva, non est ille modus convenientiae vel unitatis, qui fundat primum genus relationum. Et deinde idem modus proportionis invenitur inter scientiam aut sensum et obiectum, imo tanto maior, quanto cognitio per assimilationem quamdam fieri dicitur.

4. Ac praeterea non apparet cur scientia aut sensus dicantur mensurari ex obiecto, et non etiam amor, quia non minus perfectio amoris mensuratur ex obiecto, imo quodammodo maiori ratione, quia amor tendit ad res prout sunt in se. Nec satis est dicere fundamentum huius tertii generis esse mensuram veritatis, quia hoc non est fundamentum adaequatum, nam in sensu non est formalis veritas cognitionis, nec intellectus ipse, quatenus est potentia, mensuratur quoad veritatem ab obiecto intelligibili, sed quoad perfectionem entitativam. Deinde si mensura veritatis est sufficiens fundamentum relationis, cur non mensura honestatis, vel bonitatis amoris? Itaque non video sufficientem rationem, cur relatio amoris non sit in hoc tertio genere constituenda; neque cur negandum sit, secundum hoc genus fundamenti et relationis, esse inter omnia ea quae habent habitudinem ad obiecta, et ab eis specificantur, specialem convenientiam ratione cuius constituent unum genus subalternum relationum, supposito quod de quibusdam, scilicet, de sensu, intellectu et scientia id affirmatur.

5. De relatione autem amabilis seu amati, quamvis probabilis sit sententia Avicennae, tamen opposita videtur conformior doctrinae Aristotelis. Primo, quia vel oportebit relationem amoris excludere ab hoc tertio genere, quod est contra dicta, vel in eo admittere relationes mutuas, quod est contra Aristotelem. Secundo, quia differentia constituta inter scientiam et amorem non satisfacit; nam si obiectum scibile et amabile comparentur quoad fundamenta (ut sic dicam), utrumque est aliquid intrinsecum et reale in ipso obiecto; nam sicut res est in se bona, ita etiam, est vera secundum esse, et apta ut intelligatur; nam hoc modo dixit Aristoteles, II Metaph., text. 4: *Unumquodque ita est verum et intelligibile, sicut est ens*. Et IX Met., c. 7, dixit actum esse magis agnoscibilem, quam potentiam; haec enim non possunt esse vera nisi de intelligibilitate, quatenus in rebus ipsis fundatur. Quod si interdum ratio attingendi obiectum scibile potest esse extrinseca, etiam ratio amandi saepe est extrinseca ipsi obiecto, ut patet in amore medii propter finem extrinsecum; ergo quoad haec est eadem proportio. Si vero sermo sit de scibili et appetibili, aut de scito et amato formaliter quatenus talia sunt, utrumque completur per extrinsecam denominationem a potentia vel actu, quod facile constare potest ex iis quae supra diximus de bonitate, disputatione decima. Denique si consideremus transcendentales habitudines, neutrum obiectum secundum id quod realiter est, dicit habitudinem transcendentalem ad potentias vel actus intelligendi aut amandi, sed solum e converso potentiae vel actus dicunt habitudines ad obiecta; est ergo de illis eadem proportione loquendum; sicut ergo scibile non dicitur referri nisi quia aliud refertur ad ipsum, ita neque amabile.

An inter omnem effectum et causam relatio mensurae intercedat

6. Iuxta hanc ergo sententiam, quae probabilior apparet, dicendum est ad sextam difficultatem, relationes illas pertinentes ad actus, habitus et potentias appetendi respectu obiectorum pertinere ad hoc tertium genus, quod non tantum in mensura veritatis, sed etiam perfectionis, seu in commensuratione et proportione alicuius rei ad obiectum fundari potest. Ad replicam autem, quae ibi fit, quia omnes effectus possent in hoc genere collocari, quatenus per sua principia vel causas mensurari possunt, primo responderi potest concedendo sequelam, si praecise in eis consideretur ratio mensurae et mensurati, etiamsi alioqui referantur relatione dependentiae pertinente ad secundum genus, aut similitudinis pertinente ad primum. Quia non est inconveniens, inter duas res sub diversis rationibus diversas relationes consurgere, quod praesertim de relatione exemplati ad exemplar omnes videntur fateri. Verumtamen, quia praeter dependentiam effectus a causa, aut similitudinem inter illa, existimo rationem, mensurae non addere aliquam rationem realem, sed

denominationem ex ordine ad cognitionem, ideo non opinor posse ibi intervenire specialem relationem realem distinctam ab illa quae fundatur in causalitate, vel dependentia, vel in similitudine. Et ideo respondetur secundo negando sequelam, quia in hoc tertio genere solum collocantur relationes quarumdam rerum, quae habent peculiarem modum specificationis ex tendentia, et quasi commensuratione ad aliud ut ad obiectum, vel terminum, vel intrinsecum finem ad quem per se primo et intrinsece ordinantur, ut sunt potentiae, habitus, actus, et similia. Illa enim terminatio obiectiva ut sic non est propria aliqua similitudo, ut per se constat, neque etiam est propria causalitas, ut supra attigimus, disp. XII, sect. 3, num. 17, et ideo relationes, quae in hac commensuratione ad obiectum fundantur, non pertinent ad secundum genus relationum; neque e converso commensuratio vel proportio, quae est inter causam efficientem ut sic ad suum effectum, pertinet ad hunc tertium modum, quia illa vel est sola causalitas seu dependentia effectiva, vel est tantum similitudo, quae inter causam et effectum intervenire potest.

De relatione unionis

7. Ad alteram partem illius difficultatis de relatione unionis, et similibus, duobus modis responderi potest. Primo, hanc relationem et similes pertinere ad primum genus horum relativorum, nam unio revera est aliqua unitas, vel est quasi via ad unitatem; imo ipsa identitas specifica vel generica, est etiam veluti unio quaedam plurium in eadem essentia seu ratione formali; ergo multo magis propria et realis unio inter extrema realia, et distincta in re, poterit fundare relationem ad aliud genus pertinentem. Quapropter, licet unitas numerica alicuius rei simplicis respectu suiipsius, vel compositae etiam respectu totius compositi, non possit fundare relationem realem, tamen unitas numerica totius compositi, quatenus in eo uniuntur partes alioqui realiter distinctae, est sufficiens fundamentum relationis realis ad idem genus pertinentis. Atque eadem ratione relatio contactus ad idem genus spectat, et relatio etiam propinquitatis, quia est veluti quaedam similitudo imperfecta in loco; sicut etiam coexistentia ad illud genus pertinet, quia est similitudo quaedam in existendo, et idem est in similibus. Et iuxta hunc dicendi modum, relationes causarum ita distribui possunt, ut sola relatio efficientis causae ad secundum genus spectet; relatio vero causae materialis et formalis pertineant ad primum, quia proxima ratio fundandi illas est unio, quia illae causae non causant nisi media unione, ut suis locis vidimus; relatio vero causae finalis ad tertium genus pertinet, eo quod ex speciali ratione sua sit relatio non mutua, ut supra probabiliter diximus, disput. XXIII, et quia non causat nisi quatenus est ratio ut effectus ordinetur ad ipsam, eique commensuretur.

8. Vel secundo dici posset omnes relationes causarum pertinere ad secundum modum, nam, licet Aristoteles illum praesertim explicuerit in potentia et causalitate activa, quae notior est, tamen, servata proportione, applicari potest ad singulas causas, quatenus in unaquaque est aptitudo ad suum effectum, et propria causalitas, qua suo modo influit in effectum, et effectus pendet ab ipsa. Et quantum ad causam materialem, videtur haec sententia consentanea Aristoteli, qui in illo genere ponit relationem potentiae passivae, cuius causalitas materialis est. Eadem autem ratio esse videtur de relatione potentiae informativae (ut sic dicam) et de causalitate eius, et de relatione in ea fundata. Et consequenter idem etiam erit de relatione effectuum ad has causas; idemque dici poterit de relatione effectus causae finalis ut sic ad causam suam, nam ex parte causae probabilis existimo illam relationem non esse realem, ut dixi. Et iuxta hunc respondendi modum, relatio unionis, quae supponit causalitatem vel aliquam imitationem eius, reduceretur ad secundum genus relationum; aliae vero relationes propinquitatis, coexistentiae, et similes, ad primum genus sine dubio pertinent. Nulla ergo (ut opinor) inveniri poterit relatio, quae ad haec genera non facile reducat.

SECTIO XV

UTRUM RELATIONES TERTII GENERIS SINT NON MUTUAE, ET IN HOC DIFFERANT A RELATIONIBUS ALIORUM GENERUM

1. Duobus modis possunt relationes dici non mutuae: primo, secundum specificas rationes relationum; secundo in suprema et generalissima. Priori modo dicitur relatio non mutua, quae non est eiusdem rationis specificae in utroque extremo; posteriori autem modo dicitur non mutua, quae in uno extremo est vera et realis relatio, non vero in alio. Prior significatio inusitata est et impropria; nam si utrumque extremum per propriam suam relationem refertur ad alterum, vere ac proprie referuntur mutuo, etiamsi relationibus diversarum rationum referantur. Unde haec relativa potius vocantur diversarum rationum, vel, ut alii loquuntur, relativa disquiparantiae.

Divisio relationum eiusdem vel dissimilis rationis

2, Sicque relationes mutuae distingui solent in relationes aequiparantiae et disquiparantiae. Nam relationes omnes secundi generis, disquiparantiae sunt, quia ratio fundandi est aliquo modo diversa in extremis, nam in altero est potentia activa, in alia vero potentia passiva seu dependentia a sua causa, ex quo etiam fit ut termini talium relationum sint diversarum rationum, nam illi proportionate respondent fundamentis, ut superius tactum est, et infra latius dicitur. Relationes vero primi generis interdum sunt eiusdem, interdum diversarum rationum in utroque extremo; relationes enim unitatis, aequiparantiae sunt, ut recte notavit Alexander Alensis, lib. V Metaphys., text. 20, et patet de relatione aequalitatis, similitudinis, identitatis; relationes vero fundatae in numero seu diversitate secundum proprias et specificas rationes sunt disquiparantiae, ut patet de duplo et subduplo, et aliis proportionibus, quae in uno extremo dicunt excessum, in alio defectum. Dico autem, *secundum proprias et specificas rationes*, quia in generica ratione convenire possunt, et secundum eam similiter dici de utroque extremo; sic enim utrumque extremum, tam maius quam minus, dicitur inaequale alteri. Et similiter albedo dicitur dissimilis nigredini, et e converso, cum tamen verisimile sit proprias relationes secundum specificas rationes earum esse distinctas, quia et fundamentum et terminus longe diversa sunt in una quam in alia. At vero relationes tertii generis plus quam disquiparantiae censentur, eo quod aequiparantia vel disquiparantia dicatur proprie inter extrema realia; in hoc autem tertio genere non censet Aristoteles esse in utroque extremo relationem realem, et ideo non mutuae dicuntur.

Proponitur difficultas circa relationes non mutuas

3. De his ergo relationibus non mutuis proprie sumptis intelligitur praesens quaestio, in qua duplici ex capite difficilis est sententia Aristotelis. Primum est, quia non videtur verum relationes tertii generis esse non mutuas, nam si in aliquibus verum esset, maxime in scibili et sensibili; at in his tam est vera relatio realis, sicut in scientia et sensu; ergo. Probatur minor, quia denominatio scibilis et sensibilis, relativa est; imo, et per se ad aliquid, ut Aristoteles ipse in eodem loco fatetur, et patet ex reciprocatione, quia sicut scientia est scibilis scientia, ita scibile est scientia scibile; haec autem reciprocatio et correlativa denominatio non est per intellectum conficta, sed ex rebus ipsis orta; ergo in utroque extremo est a propria forma et relatione reali.

4. Secundo, quia si ob aliquam causam haec relatio non est realis in obiecto scibili, aut est quia in ipso obiecto non est fundamentum reale, aut quia esse scitum in tali obiecto non est aliquid in ipso, nec scitur per sui mutationem, sed per denominationem e forma existente in alio; nam praeter has nulla alia probabilis ratio occurrit. Neutra autem ex his satisfacit. Prima enim falsum sumit, nam quod obiectum sit intelligibile, aut sensibile, habet fundamentum in ipsis rebus, et in realibus proprietatibus earum; lux enim visibilis est, quia est talis naturae secundum quam habet vim sic immutandi potentiam; et res immaterialis, quia spiritualis est, dicitur actu intelligibilis. Secunda vero ratio male colligit, alias etiam relatio agentis in actu non esset realis in ipso, quia sine sui mutatione fit agens actu, et sine additione alicuius formae absolutae, quae in ipso sit. Quod si dicas ipsam potentiam agendi esse intrinsecam, licet conditio quae est actio, sit extrinseca, idem dici poterit de obiecto, nam aptitudo ut sciatur est intrinseca, et illa potest esse fundamentum, quamvis conditio, quae est actu sciri, sit quid extrinsecum. Eo vel maxime quod ipse actus sciendi aut sentiendi habet realem dependentiam ab obiecto, sicut actio ab agente, quamvis non in eodem genere

causae. Dices, obiectum quatenus de se est aptum sciri aut videri, non habere habitudinem ad scientiam. Sed si hoc intelligatur de habitudine relativa praedicamentali, petitur principium, nam huius rei rationem inquirimus. Si vero intelligatur de habitudine transcendentali, iam supra ostensum est hanc non semper esse necessario praerequisitam ad relationem praedicamentalem; nam etiam in agente principium agendi non semper habet transcendentalem habitudinem ad effectum, ut patet ex iis quae supra de potentia et actu tractavimus.

5. Tertio est praecipua difficultas, quia terminus relationis est altera relatio existens in alio extremo; ergo impossibile est relationem esse realem in uno extremo, et non in alio. Patet consequentia, quia non potest relatio esse realis sine formali termino reali. Antecedens vero patet, quia relationes dicuntur esse simul natura, definitione et cognitione, quia nimirum unum est terminus alterius.

6. Ex secundo vero capite oriuntur non minores difficultates, nam, si relationes non mutuae admittendae sunt, non tantum in tertio, sed et in aliis generibus inveniuntur. Antecedens patet, nam imprimis relatio, quae est inter Deum et creaturam in ratione causae efficientis et effectus, est secundi generis, et tamen est non mutua, iuxta sententiam magis receptam a Theologis. Similiter in primo genere reperiuntur multae relationes inter Deum et creaturas, ut relatio distinctionis realis, vel similitudinis in esse, aut in ratione substantiae, aut intellectuali gradu; nam, licet sit analogica similitudo, vera tamen et realis est, et sufficiens ad fundandam relationem realem, ut supra dixi. Et tamen talis relatio, licet in creatura sit realis, in Deo esse non potest. Item sumi potest argumentum de relatione unionis inter Verbum et humanitatem, quae est non mutua, et tamen pertinet ad primum vel secundum modum. Praeterea inter creaturas est peculiaris difficultas de relatione inter causam finalem et effectum, quam diximus esse non mutuae, et tamen pertinet ad secundum genus. Denique relatio dextri et sinistri inter hominem et columnam censetur non mutua, ex sententia omnium, et tamen non pertinet ad tertium genus; nulla enim ratio mensurae ibi intervenit.

7. Propter haec ergo et similia, Greg., in I, d. 18, quaest. 1, sentit nullas esse relationes non mutuas, quem sequuntur aliqui Nominales.

Assertiones de relationibus non mutuis

8. Duo nihilominus breviter dicenda sunt. Primum est, aliquas esse relationes non mutuas, id est, reales in uno extremo, et non in alio. Haec est sententia Aristotelis hoc loco, quam omnes expositores admittunt, et fere Theologi, praesertim D. Thom., I p., q. 13, a. 17, et alii statim citandi. Estque sententia tanta consensione recepta, ut non liceat philosophis eam in dubium revocare. Ratio autem eius constabit ex sequenti assertionem, et magis ex solutionibus difficultatum. Secundum dictum est, has relationes non mutuas per se et quasi ex propria ratione sui fundamenti inveniri in tertio genere, in aliis vero minime, nisi veluti materialiter ex peculiari conditione alicuius subiecti seu extremi. Ita censeo esse interpretandam Aristotelis sententiam. Et ratio prioris partis sumenda est ex peculiari modo specificationis et commensurationis quam habent potentia, habitus, et res similes, ad obiecta sua. Nam formaliter solum consistit; in habitudine quam ex natura sua habent ad obiecta, secundum quam ei commensurantur; obiectum vero in hoc nullam habet propriam causalitatem, sed rationem termini specificantis. Nam, licet alioqui possit esse movens aut active, aut finaliter, tamen ut extremum huius relationis, sub nulla harum rationum consideratur, sed solum est id cui talis res commensatur. Sub hac autem ratione ipsum non concurrat, ut ordinabile ad aliud, sed solum ut id ad quod aliud ordinatur; et ideo ex vi talis rationis fundandi non oritur relatio in utroque extremo, sed in solo illo quod alteri commensatur. Hac ergo de causa relationes tertii generis ex propria ratione formali sui fundamenti non mutuae sunt. In aliis vero hoc non reperitur, ut ex dictis constat, quia frequentius ac fere semper relationes illorum generum mutuae sunt. Quod si aliquando sunt non mutuae, id solum est ob peculiarem naturam vel conditionem alicuius rei, ut ex solutionibus argumentorum clarius patebit.

An in relativis non mutuis utrumque extremum realiter referatur

9. Ad argumenta ergo in primo capite proposita, quae contra priorem assertionem, et contra primam partem secundae assertionis procedunt, respondendum est. Et quidem ad primum respondet Caiet., I p., q. 13, art. 7, concedendo, etiam in relativis non mutuis utrumque correlativum esse reale, et scibile, verbi gratia, referri realiter ad scientiam. Differentiam tamen inter haec et relativa mutua ponit in hoc, quod in mutuis utrumque refertur per intrinsecam relationem, non mutua vero, non ita, sed alterum extremum refertur realiter per relationem existentem in alio, et extrinsece denominantem alterum. Quae responsio videtur habere fundamentum in Aristotele, tum quia inter ea, quae sunt simpliciter ad aliquid, numerat scibile ut refertur ad scientiam, et sensibile ut refertur ad sensum; non sunt autem ad aliquid simpliciter, nisi quae realiter referuntur, ut supra diximus; ergo haec etiam sunt relativa realia ex sententia Aristotelis. Tum etiam quia inferius, in eodem capite, dicit haec esse ad aliquid, quia alia ad ipsa dicuntur, ubi non ait haec esse ad aliquid, quia ratio id fingit aut considerat, sed quia alia ad ipsa dicuntur, quod in re ipsa invenitur. Tum praeterea quia paulo inferius ait, haec omnia per seipsa ad aliquid dici, complectens tria genera superioribus sectionibus tractata; quae autem sola ratione referuntur, non per seipsa, sed per rationem referuntur. Tandem quia metaphysicus non considerat respectus rationis; sed illa tria genera per se pertinent ad praedicamentum *ad aliquid*, teste Aristotele, et per se etiam cadunt sub metaphysicam considerationem; ergo. Et hanc sententiam ante Caiet. videtur docuisse Greg., in IV, d. 23, q. 3.

10. Sed haec responsio Caietani singularis est, et contradicit D. Thom., II cont. Gent., c. 13, ubi ex professo probat, relationes Dei ad creaturas non esse res aliquas extra Deum existentes, a quibus extrinsece denominentur relative. Cum autem inter Deum et creaturas sit relatio non mutua, si vera esset Caietani sententia, etiam Deus referretur realiter ad creaturas, non quidem per relationem realem in ipso Deo existentem, sed per relationem existentem in creatura. Unde in ratione secunda expresse sumit D. Thomas, principium contrarium interpretationi Caietani, scilicet, *a relatione non denominari aliud quasi exterius existente, sed inhaerente*. Ubi bene Ferrariensis interpretatur id intelligendum esse de denominatione respectiva, qua dicitur aliquid referri ad aliud, nam alio genere denominationis non est inconveniens aliquid denominari relatione extrinseca, ut postea dicemus.

11. Praeterea, si scibile refertur realiter ad scientiam per relationem existentem in scientia, interrogo an hoc intelligendum sit de relatione, qua ipsamet scientia refertur ad scibile, vel de aliqua alia relatione distincta. Primum dici non potest, quia una et eadem relatio non potest dare diversis subiectis denominationes diversarum rationum, quales sunt scientiae et scibilis; nec potest referre eas ad oppositos terminos formales; alias pari ratione eadem filiatio existens in filio posset filium denominare intrinsece et referre ad patrem, et patrem ipsum extrinsece denominare patrem, et referre illum ad filium. Denique una forma specie unum habet formalem effectum; sed relatio est forma, cuius effectus formalis est referre unum ad aliud; ergo una et eadem relatio non potest habere duos modos referendi diversarum rationum. Neque etiam dici potest secundum, nempe esse in scientia duas relationes reales distinctas, aliam, qua ipsa scientia refertur ad scibile, aliam, qua refert scibile ad se; hoc enim a nemine hactenus dictum est, et non habet fundamentum in Aristotele, sed potius ei repugnat; dicit enim scibile dici ex eo quod scientia refertur ad ipsum; non ergo agnoscit inter haec aliam relationem realem, nisi qua scientia refertur ad scibile. Nec etiam est consonum rationi, quia illa pluralitas relationum neque est necessaria, neque habet fundamentum in ipsa scientia, cum in ea tantum sit unica coaptatio et habitudo transcendentalis ad scibile.

12. Dici potest esse duas relationes solum ratione distinctas; haec enim multiplicatio cum non sit rerum, nec proprie in re, facile admitti potest, et sufficit ad praedictas denominationes respectivas etiam diversarum rationum; sicut idem modus seu eadem dependentia propter solam distinctionem rationis inter actionem et passionem tribuit denominationes diversas agentis et patientis, unam intrinsece, et aliam extrinsece. Verumtamen neque haec distinctio relationum admitti debet in praesenti, nam etiam ad

huiusmodi distinctionem rationis oportet esse aliquod fundamentum in re, quod in praesenti nullum est. Unde non est simile exemplum de actione et passione, nam in mutatione est vera et transcendentalis habitudo ad principium, a quo manat, et ad passum, quod immutat, et ideo est in ea magnum fundamentum ad distinguendum rationem actionem et passionem, ad modum duarum formarum accidentalium; Accedit universalis ratio, in qua fundatur illud principium D. Thomae, quod relatio non denominat extrinsece, quia nimirum, cum denominatio eius sit per habitudinem ad aliud, repugnat formam sic dominantem esse in eo ad quod est habitudo; quod si in eo non est, oportet ut sit in eo quod refertur, quia in relatione non concurrunt per se alia extrema. Denique vix potest mente concipi quidnam sit in scientia, ratione cuius faciat scibile ad se realiter referri, cum tota ratio scientiae sit versari circa scibile, et inde non habeat, per se loquendo, illud ad se ordinare.

Solvitur prima difficultas in principio proposita

13. Ad primum ergo argumentum in principio positum dicendum est, scibile dupliciter posse denominari: primo, mere terminative et quasi passive; secundo, correlative ad scientiam. Primo modo denominatur extrinsece ab ipsamet scientia reali, atque ita talis denominatio dici potest esse in rebus ipsis, et non esse per intellectum conficta. Imo haec ipsa denominatio non sumitur solum ex relatione praedicamentali, quae est in scientia, sed etiam ex ipsamet forma absoluta, ut includente transcendentalem habitudinem ad obiectum; quod satis insinuavit Aristoteles cum dixit, intelligibile dici eo quod in eo versetur intellectus; versatur enim non per solam relationem praedicamentalem, sed per proprium actum ad quem consequitur relatio. Secunda denominatio scibilis est respectiva, et haec solum est per relationem rationis, quia mens nostra ad explicandam illam relationem, quam scientia habet ad ipsum scibile, concipit illud ut correlativum scientiae. Argumentum ergo solum procedit de priori denominatione. Cum autem Aristoteles, scibile, sensibile et similia ponit inter ea quae sunt ad aliquid, primo exponi potest, quod per haec non intelligat tantum haec extrema, sed relationem intervenientem inter haec, et sua correlativa, in quocumque eorum sit illa relatio; vel secundo dici potest, ponere haec extrema inter ea quae sunt ad aliquid, quatenus huiusmodi denominationes habent a quibusdam relationibus realibus. Et eodem sensu intelligi potest quod ait, haec esse ad aliquid, quia alia referuntur ad ipsa; esse (inquam) ad aliquid, non tanquam correlativa, sed tanquam termini passive denominati ab his relationibus. Et simili modo dicentur haec esse per se ad aliquid tanquam termini per se connexi cum relationibus realibus, a quibus tales denominationes recipiunt. Vel aliter etiam dici potest, cum ait Aristoteles haec dici ad aliquid, quia alia dicuntur ad ipsa, intelligi causaliter, nam si scibile, sensibile, et similia, correlative sumantur et concipiuntur a nobis, ideo est quia alia referuntur ad ipsa, non quia ipsa vere ac realiter referantur. Sed dicit Gregorius eandem interpretationem habere locum, etiamsi relatio scibilis sit realis, quia ei non convenit, nisi quia scientia versatur circa illud; sed hoc non recte dicitur, quia si fundamentum illius relationis est tantum habitudo alterius, scilicet scientiae ad scibile, non potest relatio in ea fundata esse realis.

14. Ad secundum argumentum respondetur causam, ob quam haec relatio non mutua in altero extremo non est realis in hoc tertio genere, esse quia in uno extremo, verbi gratia, in obiecto scibili non est fundamentum reale talis relationis. Neque satis est quod in ipsa re intelligibili aut sensibili sit aliquod fundamentum, ob quod apta sit intelligi aut sentiri, quia illud fundamentum praecise consideratum in ratione mensurae, non accipitur ut aliquid ordinabile ad aliud, sed solum ut terminus vel obiectum cui aliquid commensuratur; et ideo dicitur in illo non esse fundamentum relationis, non quia nihil rei sit in ipso, sed quia in illa re nulla est ratio fundandi relationem, quod requiritur ad fundamentum relationis, formaliter de illo loquendo, prout explicatum est supra, sect. VII. Tertium argumentum petit difficultatem gravem de termino relationis, quam tractabimus sectione sequenti.

Circa secundam difficultatem tractatur de relationibus Dei ad creaturas

15. In secunda parte argumentorum petitur imprimis difficultas, an inter creaturam ad Deum sit semper relatio non mutua, etiamsi ad primum et secundum genus relationum

pertinere videantur. Quae est quaestio Theologica, et aliis verbis proponi solet, an nomina, quae Deo tribuuntur ex tempore per relationem ad creaturam, dicant in Deo relationem realem, vel rationis tantum. Aliqua enim nomina, quae videntur importare relationem ad creaturam, dicuntur de Deo ex aeternitate, quae interdum dicuntur importare respectum liberum, interdum vero simpliciter necessarium, seu naturalem; ut scientia, potentia, et similes, dicunt respectum naturalem et necessarium; praedestinatio autem, providentia et scientia visionis dicunt respectum liberum seu non naturalem, quia, absolute loquendo, possent Deo non convenire. Et de his relationibus non dubium est quin non sint reales in Deo, quia ex aeternitate non habent reales terminos. Verum est aliquos Theologos existimare, respectum scientiae et potentiae, etiam in Deo, esse reales transcendentales, ideoque posse esse independentes ab existentia termini, et non esse variables, neque accidentales, sed de intrinseca substantia Dei. Verius tamen existimo (quod alibi latius tractandam est) haec non dicere in Deo verum respectum transcendentalem, sed tantum secundum dici, significari ad modum rerum respectivarum, eo quod a nobis concipiuntur ad modum earum rerum quae similes respectus transcendentales includunt. Alioqui enim Deus, quantum ad essentiam suam, est res omnino absoluta, cumque eius scientia et potentia sit ipsamet essentia eius, absolutae etiam sunt ab omni respectu transcendentali, quod etiam, supra tetigimus inter explicanda attributa Dei. Et rationem etiam reddimus, quia potentia Dei non est talis, ut sit per se primo ordinata ad opus extra se, sed eam efficacitatem habet quasi concomitanter, secundum rationem loquendo, et absque ulla ordinatione. Et similiter scientia Dei et voluntas per se primo non versantur nisi circa suam essentiam, inde vero consequenter attingunt vel attingere possunt reliqua sine transcendentali respectu. Sunt ergo hi respectus aut secundum dici tantum; aut, si concipiuntur ut relationes secundum esse, sunt tantum relationes rationis, saltem quamdiu termini in re non existunt. Neque de his procedit argumentum supra propositum, sed de quibusdam respectibus qui includunt coexistentiam termini, qui propterea conveniunt Deo ex tempore, quia creaturae, quae sunt termini talium respectuum, non existunt nisi ex tempore, ut sunt relationes creatoris, domini, et similes.

Opinio Nominalium de relationibus realibus Dei ex tempore

16. De his ergo multi Theologi existimant esse relationes reales. Ita tenet Ocham, in I, d. 30; et ibi Gabr., quaest. 5; Durand., q. 3; Gregor., dist. 28, q. 3, art. 4; Marsil., in I, q. 32, art. 1. Fundamentum horum auctorum est, quia relatio realis nihil rei addit subiecto seu alteri rei quae per eam referri dicitur, sed vel est denominatio ex concomitantia extremorum, vel est ipsamet res absoluta quae, coexistente alia, per seipsam illam respicit, propter aliquod vinculum, vel aliquam connexionem inter eas inventam. Unde fit ut relatio realis possit absque ulla imperfectione advenire alicui de novo, quia advenit sine additione ulla reali et intrinseca, et sine compositione, et consequenter etiam sine ulla dependentia in aliqua re extrinseca¹⁰, sed ad summum in tali modo denominationis; solum autem hae imperfectiones possunt hic excogitari; ergo excluditur omnis imperfectio; et alioqui in Deo concurrunt omnia necessaria ad relationem; nam est vera causa efficiens creaturae, et habet veram potentiam et actionem circa illam; ergo, posito altero extremo, erit in Deo vera relatio realis. Favetque huic sententiae communis modus denominandi Deum ex his relationibus; tam enim vere ac realiter est effector aut creator creaturae, sicut unus homo est pater alterius, et idem est de relatione distincti, similis, etc.; ergo vel omnes istae relationes sunt in Deo reales, aut nullum est fundamentum ad admittendas relationes reales in creaturis. Favet denique huic sententiae D. Anselmus, in Monolog., cap. 24, ubi cum dixisset Deo nihil posse accidere, quia est invariabilis, obiicit sibi: *Quomodo non est particeps accidentis, cum et hoc ipsum quod maior est omnibus aliis naturis, et quod illis dissimilis est, illi videatur accidere?* Et respondet: *Sed quid repugnant quorundam quae accidentia dicuntur, susceptibilitas, et naturalis incommutabilitas, si ex eorum assumptione nulla substantiae consequitur variabilitas?* Et subdit inferius huiusmodi esse relationes. Et ne existimetur loqui de relationibus rationis, exemplum addit in relationibus creatis. *Nam ego* (inquit) *nec maior, vel minor, nec aequalis vel similis sum homini post annum nascituro; omnes autem relationes*

¹⁰ extrinseca, 1960; intrinseca *alit.* Cf. BHF, t. VI, p. 783.

has illo nato habere potero sine omni mei mutatione. Addit vero inferius, haec quae sine mutatione rei accidere dicuntur, improprie dici accidentia, et ideo simpliciter verum esse, Deo nullum accidens de novo advenire.

Contraria sententia probatur

17. Nihilominus tamen plures et graviores Theologi negant huiusmodi nomina significare in Deo relationes reales ad creaturas, quae ex tempore ei conveniunt. Haec est sententia D. Thomae, I p., q. 13, art. 7, et II cont. Gent., cap. 12; et idem docent his locis Caiet. et Ferrar., et reliqui Thomistae; Capreolus, in I, d. 30, q. 1, art. 1, concl. 3, et art. 2, concl. 2 et 3, et ibidem Hispalens., art. 1; Bonav., art. 1, quaest. 3; Richard., art. 1, q. 4; Scotus, q. 1; Aegid., quaest. 2; Henric., Quodlib. IX, quaest. 1; et Alens., I p., q. 35; et in eadem sententia videtur esse Magister, in illa distinctione trigesima. Et sunt qui existiment hanc sententiam tam certam esse, ut altera repugnet sacrae doctrinae. Verumtamen aliud est loqui supponendo relationem esse rem vel modum ex natura rei distinctum a fundamento, seu subiecto relato, et consequenter ei de novo additum, quando de novo refertur, seu relative denominari incipit; aliud vero est loqui de relatione, supponendo non esse aliquid distinctum a rebus absolutis. Facta priori suppositione, sine dubio esset absurdissimum, ac fere erroneum dicere resultare in Deo relationes reales ad creaturas ex tempore, quando creaturae producantur, vel amitti, cum creaturae mutantur. Quia iuxta huiusmodi sententiam et ponitur in Deo verum accidens, quia modus ex natura rei distinctus a substantia, qui potest inesse illi et abesse, accidens est; et consequenter necesse est ponere in Deo compositionem ex substantia et tali modo distincto, ac denique mutationem et potentialitatem ac similia.

18. Neque enim dici potest talem relationem esse realem, et non esse in creatura, et referre realiter ipsum Deum ad creaturam, et nihilominus non inesse Deo, sed assistere illi, ut Gilbert. Porret. cogitavit, ut Alensis et alii referunt. Refutatur enim hoc facile, nam si illa relatio realis est, in aliquo subiecto esse necesse est; cum ergo non sit in creatura, erit in Deo. Nisi quis fingat esse subsistentem, quod dici non potest, alias sequitur esse quamdam substantiam creatam assistentem Deo ex tempore, cum, sit relatio temporalis et consequenter creata; at illud est plane falsum et inintelligibile; quomodo enim talis substantia referre posset Deum? Item etiam ad illam substantiam esset alia relatio in Deo, quia esset factor eius, et sic procederetur in infinitum. Quod si dicatur illam relationem esse subsistentem, non tamen alia subsistentia nisi divina, interrogabo an in ea sit per unionem hypostaticam, quod dicere tam absurdum esset, ut impugnandum non sit; vel per identitatem, et tunc rursus quaeram an id sit per omnimodam identitatem, quae excludat etiam distinctionem modalem, et sic receditur ab hypothesis quam praemisimus, quod, nimirum, omnis relatio, realis de novo adveniens sit modus distinctus. Si vero sit sermo de identitate reali cum distinctione modali, inciditur in omnia inconvenientia illata, et non evitatur quin talis relatio insit Deo non per inhaerentiam distinctam, sed per seipsam, sicut etiam in substantiis creatis modi accidentales ipsas afficiunt eisque inhaerent.

19. Verumtamen tota certitudo huius sententiae in hoc sensu magis est conditionata, seu consequentiae, quam consequentis, videlicet quod, si relatio realis sit qualis in ea sententia supponitur, non potest esse in Deo; quia vero antecedens illud incertum est et fortasse falsum, ideo non satis est ut illa conclusio sit certa, prout absolute negat relationes reales Dei ad creaturas. Neque auctores primae sententiae in eo sensu locuti sunt, nec praedictam suppositionem admittunt.

20. Si vero supponamus has relationes non esse aliquid rei actu distinctum ab omnibus absolutis, nec potest esse certum has relationes non posse tribui Deo, nec est quaestio magni momenti, sed fere de modo loquendi. Et sane qui putant has denominationes relativas, quae possunt de novo advenire per solam mutationem alterius extremi sine ulla mutatione eius rei quae referri dicitur, esse tantum denominationes extrinsecas ex coexistentia extremorum, satis consequenter loquuntur tribuendo has relationes Deo, quia nullum est inconveniens Deum ex tempore denominari ab aliqua forma reali existente in creatura, ut patet in actione creativa, et in aliis quas Deus ad extra operatur. Et certe

D. Anselmus, citato loco, in hanc sententiam multum propendere videtur, quanquam in fine capituli modum illum loquendi ut incertum praetermittat. Nihilominus tamen eam sententiam supra reliquimus ut minus probabilem, minusque consentaneam Aristoteli; quod nunc ex eo confirmare possumus, quod iuxta illam nullae erunt relationes non mutuae; falsumque erit quod Aristoteles ait, quaedam dici relative, quia alia referuntur ad ipsa, alia vero quia ipsa in se habent unde referantur.

21. Ulterius vero etiam supponendo relationem esse quid intrinsecum, non tamen quid distinctum in re, et consequenter nec mutationem nec compositionem faciens, non sequuntur inconvenientia prius illata, etiamsi dicatur Deus ex tempore referri ad creaturas, et ideo illa opinio in eo sensu non est digna aliqua censura. Unde etiam inter Thomistas, Soncinas, V Metaph., quaest. 25, ad 4, admittit, relationem dominii, quam Deus habet ad creaturas, esse realem, quia fundatur in vera potentia reali; quod etiam ex parte opinatur Hervaeus, I, dist. 10, quaest. unica, art. 3, licet in modo loquendi conetur sese accommodare communi sententiae, quod difficile explicat; nec id est mirum, quia revera non est facile rationem reddere cur hoc negandum sit, supposita illa sententia, cum nulla imperfectio sequatur in Deo, ut ex dictis constat.

22. Nihilominus tamen non censeo esse recedendum a modo loquendi D. Thomae et graviorum Theologorum, quia, etiamsi illa incommoda supra illata non sequantur attribuendo Deo relationem realem in dicto sensu, nihilominus tamen malo modo per intrinsecam formam et entitatem suam referri possit ad creaturas. Hoc enim est proprium entium eiusdem ordinis; Deus autem et creatura omnino sunt diversorum ordinum, ut per se satis constat.

23. Dicuntur autem esse eiusdem ordinis ea, quae vel sunt extra omne genus, et extra omnem dependentiam, ut divinae personae, vel sunt sub eodem genere, ut substantiae creatae, vel quantitates, et similia; vel certe quae sunt sub diversis generibus, quorum unum potest perfici per aliud, et, e converso, ut sunt genus substantiae creatae, et genera accidentium inter se comparata. Et hac ratione, omnia entia creata, quantum ad praesens spectat, dicuntur esse eiusdem ordinis (personae enim increatae, ut inter se referuntur, non pertinent ad praesentem disputationem), quia, si sint eiusdem generis, et habent inter se univocam convenientiam, et mutuo se aliquo modo iuvant ad perfectionem vel complementum suae naturae, vel in individuo, vel in specie, vel saltem in genere. Unde fit ut etiam causalitas, quae inter huiusmodi entia intercedit, redundet in perfectionem non solum effectuum, sed aliquo modo etiam causarum, vel quia ad agendum ordinantur, vel quia in effectibus conservantur saltem secundum speciem, vel certe quia secundum genus perficiuntur varietate differentiarum aut specierum. Si vero entia creata sint diversorum generum, omnia habent inter se aliquam connexionem, aut secundum rationes genericas, aut secundum specificas, cum proportionem eas comparando. In hoc ergo sensu dicimus in praesenti, omnia entia creata esse eiusdem ordinis.

24. Aliter id exponi potest ex Caietano, I parte, quaest. 4, art. 3, ad 4, ubi ait ea esse diversorum ordinum, quae habent inter se essentialem dependentiam in ratione causae et causati; quo modo comparantur omnes creaturae ad Deum, non tamen inter se, quia, licet interdum ad invicem causentur, non tamen secundum propriam dependentiam essentialem. Sed haec expositio, licet sit probabilis, et quoad causas extrinsecas satisficiat, tamen in intrinsecis, scilicet, materiali et formali, non videtur habere locum; sed in eis est specialis ratio, quia comparantur ad effectum, ut partes quae ad componendum totum ordinantur, et quoad hoc sunt eiusdem ordinis cum illo. Aliam expositionem habet Hervaeus supra, sed obscuriorem, minusque satisficientem, et ideo eam omitto. In dicto ergo sensu asserimus nihil referri ad aliud vere ac realiter per intrinsecam formam, nisi sit eiusdem ordinis cum eo. Ratio autem est, quia relatio realis consistit in ordine unius rei ad aliam; merito ergo ad talem relationem requiritur, ut sit inter extrema eiusdem ordinis.

25. Potestque hoc confirmari ex dictis de scientia et scibili, nam, sub ea ratione censentur esse diversorum ordinum, quatenus scientia ordinatur ad scibile, scibile autem ut sic non ordinatur ad scientiam; multo autem magis est Deus alterius ordinis ab omni

creatura; ergo multo minus est per seipsum realiter referibilis ad creaturas, quam scibile ad scientiam. Et hoc fere discursu utitur D. Thom. citatis locis, et latius in quaest. VII de Potentia, art. 11. Divina, ergo natura, potentia, et reliqua attributa, tam sunt absoluta in se, tamque abstracta et independentia ab omni ordine creaturarum, ut sive creaturae existant, sive non, nec secundum rem, nec secundum aliquam veram formalitatem realem referant Deum ad creaturas. Unde nec vere possunt concipi ut sic denominantes vel referentes Deum, sed omnis denominatio quae ut respectiva concipitur in Deo ad creaturam, est tantum secundum rationem et modum concipiendi nostrum.

26. Neque obstat quod Deus denominetur realiter creator aut Dominus; denominatur enim realiter, extrinsece quidem ab actione reali, et sic dicitur creator; intrinsece vero a potestate reali quam in se habet super rem creatam, et sic dicitur Dominus, vel a scientia, aut amore reali, et sic dicitur sciens vel amans id quod facit. Denique hae denominationes non sunt reales, nisi prout sumuntur ab aliquibus formis, vel quasi formis absolutis; prout vero relativae formaliter sunt, tantum fundantur in modo concipiendi nostro.

27. Ad principalem ergo difficultatem in principio positam, concedimus inter Deum et creaturas dari relationes non mutuas, quae non solum pertinent ad tertium genus seu fundamentum relationum, sed etiam ad primum vel secundum. Neque id est inconveniens, quia non oportet relativa tertii generis in hoc distingui ab aliis, quod in eo omnes relationes sint non mutuae, et in aliis nunquam, sed in hoc quod in tertio genere semper sint non mutuae, in aliis vero non semper, sed potius raro. Unde etiam recte exponitur Aristoteles, ut dicebam, quod in tertio genere ex vi formalis fundamenti seu rationis fundandi, relationes sunt non mutuae; in primo vero et secundo genere, si aliquando sunt non mutuae, provenit quasi ex materiali re aut subiecto, vel quasi subiecto relationis; verbi gratia, in relatione causae et effectus inter Deum et creaturas, si formaliter solum consideremus rationem potentiae et actionis, potest esse sufficiens ad relationem mutuam; tamen in Deo, propter eminentiam suae entitatis, relatio illa est non mutua; et idem dici potest de relatione similis aut distincti, et similibus.

28. Relatio autem inter causam finalem et effectum, si non mutua est, reduci merito potest ad tertium genus; coaptantur enim media fini, et sic ab eo speciem sumunt, et suo modo per illum mensurantur.

29. De relatione autem dextri et sinistri inter hominem et columnam, satis dubium est an sit realis ex parte alicuius extremi. Nam, licet forma seu virtus a qua illa denominatio sumpta est, realis sit, et intrinsece existens in animali¹¹, columna vero tantum extrinsece, tamen non satis apparet cur inde oriatur relatio realis, etiam in animali, cum illa denominatio non fundetur in unitate aliqua seu quantitate, ut per se constat. Neque etiam in ratione potentiae activae ut sic; alias relatio esset mutua, quia illi correspondet in columna potentia passiva, vel interdum etiam activa deficit, quia non oportet ut virtus motiva partis dextrae tanta sit, ut ad movendam columnam sufficiat. Neque etiam fundatur illa relatio in aliqua commensuratione, quia virtus dextra animalis nullam habitudinem transcendentalem dicit ad columnam, neque illi commensuratur ullo modo. Non ergo videtur intervenire vera ratio ad fundandam relationem realem, sed videtur illa denominatio orta ex sola comparatione intellectus per quamdam proportionem seu proportionalitatem ad dextram et sinistram partem eiusdem hominis vel animalis. Nam inter has partes est relatio realis mutua sumpta ex diversitate situum, cum diversitate virtutum realium in utraque parte existentium; et hinc similis denominatio translata est ad rem inanimatam, locum sinistrum vel dextrum occupantem. Quae quoad denominationem in hoc assimilatur relationibus non mutuis, quia fundamentum illius denominationis solum est in uno extremo, et inde redundat in aliud; ideo solent hoc exemplo declarari relationes non mutuae, quamvis vera ac propria relatio realis non videatur ibi necessaria. Quia sola diversitas situum ut sic non sufficit ad denominationem dextri et sinistri, ut per se constat; diversitas autem virtutis ibi, non est nisi privativa, quia in animali est propria virtus, in columna vero tantum est privatio illius, et ideo

¹¹ animalis, 1960; naturali *alit.* Cf. BHF, t. VI, p.789.

in neutro extremo videtur sufficere ad relationem realem. Quod si quis omnino velit defendere illam esse relationem realem non mutuam, utatur generali responsione superius posita.

SECTIO XVI

UTRUM FORMALIS TERMINUS RELATIONIS SIT ALTERA RELATIO, VEL ALIQUA RATIO ABSOLUTA

1. Haec quaestio suborta est ex sectione praecedente, et est per se valde necessaria ad explicandam naturam relationis, quae tum ex fundamento, tum ex termino, suo modo pendet; et ob hoc etiam optime in hunc locum cadit, nam in duabus sectionibus proxime praecedentibus explicuimus formalia fundamenta relationum; superest ergo ut consequenter formalem terminum declaremus.

Exponitur quaestionis titulus, et quid sit actu terminare

2. Est autem advertendum, hic nos non agere de formali denominatione termini ut actu terminantis, sed de ratione seu forma, quae in ipsa re, quae est terminus, requiritur ut sit apta ad terminandum. Nam sub priori ratione esse termini seu terminare, non est aliquid in re terminante, sed est denominatio extrinseca, sumpta ex eo quod aliud tendat in ipsam. Sicut, parietem esse visum, non est aliquid in pariete, sed est denominatio a visione respiciente ipsum; nam idem est videri, quod actu terminare visionem, licet voces diversae sint; nihilominus tamen praerequiritur in pariete aliqua forma, qua constituitur aptus ad terminandam visionem. Sic ergo intelligendum est de termino relationis; dicitur enim actu terminare, solum quia respicitur ab alio, quae denominatio non est praerequisita ad relationem, sed, consequens ad illam, in quo omnes conveniunt. Necessario vero supponitur in termino aliqua ratio et quasi causa formalis, ob quam est terminativus (ut sic dicam) relationis, quia non omne ens potest terminare quamcunque relationem; ergo in unoquoque requiritur aliqua ratio, ob quam est natum terminare hanc vel illam relationem; hanc ergo rationem formalem terminandi in praesenti inquirimus. Et quoniam in superioribus dictum est, terminum relationis debere esse ens reale, et, ut actu terminet, requirere actualem existentiam, ideo ulterius inquirimus an debeat esse ens formaliter relativum vel absolutum; ex quo facile constabit in unaquaque relatione, an proportionatus terminus debeat esse tale ens absolutum, vel tale relativum.

Variae sententiae

3. *Prima.*— Sunt ergo in hac re tres sententiae. Prima affirmat in omnibus relationibus, tam mutuis quam non mutuis, formalem terminum debere esse relativum. Ita docuit Caiet., I part., quaest. 13, art. 7; et Hispalens., in IV, dist. 30, quaest. 1, notab. 3, videtur secundum eandem sententiam loqui, quamvis nec quaestionem disputet, neque de formali ratione terminandi expresse loquatur. Nonnulli vero ex modernis Thomistis hanc sententiam secuti sunt. Et potest probari primo, quia quodlibet relativum formaliter terminatur ad suum correlativum; ergo formalis ratio terminandi unam relationem est relatio opposita correspondens in altero extremo. Consequentia evidens est; et antecedens probatur, quia relativa sunt simul natura, cognitione et definitione, ut constat ex Aristotele, c. de *ad aliquid*, et inferius dicitur; sed nihil horum haberent nisi unum relativum ad aliud formaliter terminaretur; ergo. Probatur minor quoad primam partem, quia si pater, verbi gratia, ut pater non terminatur ad filium, ut filius est relativus, sed ut est hic homo genitus ab illo, ergo pater ut pater non est simul natura cum filio ut filio, sed cum hoc homine ut genito; at vero hic homo prius natura est genitus ab alio, quam habeat relationem filiationis ad ipsum, quia filiatio est proprietas resultans in homine genito; ergo pater, ut pater, erit prius natura quam sit filius ut filius. Et confirmatur haec pars, quia relatio, ut relatio, non pendet nisi ex fundamento et termino; ergo, si formalis terminus non est altera relatio, per se non pendet ab illa, nec requirit illam; ergo ex se est prior natura quam illa. Similique argumento probantur aliae duae partes, quia relatio perfecte cognoscitur cognito fundamento et termino, et aliud non requirit; ergo si terminus unius relationis non est alia relatio, non pendet una in cognitione ab alia; non ergo simul necessario cognoscuntur. Rursus ob eandem causam in

definitione relationis solum ponitur terminus formalis, quia totum esse relationis est ad suum terminum; ergo si terminus unius relativi non est aliud relativum, sed aliquid absolutum, non definietur unum relativum per aliud, et e converso, quod est esse simul definitione. Et confirmatur hoc specialiter in relativis non mutuis, in quibus videtur esse maior difficultas, quia alias ad cognoscendam relationem creaturae, oporteret cognoscere entitatem Dei absolutam et naturam eius, et similiter ad cognoscendam relationem scientiae, vel sensus, oporteret cognoscere naturam absolutam obiecti scibilis vel sensibilis, quod videtur plane falsum.

4. *Secunda opinio.*— Secunda sententia distinctione utitur, nam de relationibus mutuis idem sentit quod praecedens sententia, propter easdem rationes. De non mutuis autem affirmat terminari ad absolutum, et non relativum, quia huiusmodi relationes terminantur formaliter ad aliquid reale; in terminis autem earum non correspondet aliquid reale relativum, sed absolutum tantum. Hanc sententiam tenet Ferrar., II cont. Gent., c. 14, et in ea, magis inclinatur, quoad posteriorem partem eius, Hispalensis supra, nam saepe ait, aliquid divinum attributum absolutum, scilicet, virtutem, potentiam vel aliquid huiusmodi, esse rationem, quod Deus terminet relationem creaturae ad ipsum. Hanc etiam sententiam sequitur Niphus, V Metaph., disp. 14. Eamque quoad relativa non mutua nos postea confirmabimus; quoad mutua vero eadem habet fundamenta, quae praecedens sententia. Et addi solet argumentum sumptum ex relationibus divinis, quae mutuae sunt, et tamen una ad aliam terminatur.

5. Tertia sententia universaliter docet omnes relationes, tam mutuas quam non mutuas, terminari ad absolutum formaliter. Hanc tenet Scot., in I, dist. 36, q. 1, ubi Lychetus et alii Scotistae idem sentiunt. Et eam plane sequitur Capreol., quaest. 1, art. 2, ad 3, quem imitatur Soncin., V Metaph., quaest. 30, ad 2. Aiunt enim absolutum esse rationem terminandi, requirere tamen relationem seu correlationem concomitantem quando actu terminat, quod est simpliciter verum in relativis mutuis; in non mutuis autem solum secundum nostrum modum concipiendi, ut explicabimus. Atque hanc sententiam censeo esse veram, formaliter ac per se intellectam; cur autem hoc addam, ex dicendis constabit; oportet enim sententiam hanc distincte proponere et probare in relationibus mutuis, et non mutuis, quia non est aequae certa in utrisque, quamvis ex non mutuis ad mutuas non leve argumentum sumatur.

Tertia sententia duobus assertionibus propositis confirmatur

6. *Prima assertio.*— *Ratio pro assertione.*— Dico ergo primo, in relativis non mutuis ratio quae est in uno extremo ad terminandam relationem alterius, non est aliqua relatio opposita relationi alterius, sed est ipsa entitas, vel proprietas aliqua absoluta talis termini. Probatur argumento facto in secunda sententia, quod mihi videtur efficacissimum, nam haec relatio habet terminum realem et realiter existentem; sed in illo termino nulla existit relatio realis correspondens opposita alteri relationi; ergo, ille terminus non per relationem, sed per aliquam rem absolutam constituitur aptus ad terminandum. Consequentia est evidens a sufficienti partium enumeratione; maior autem et minor probatae sunt in superioribus.

7. *Effugium Caietani.*— *Improbatur.*— Ut Caietanus effugeret vim huius rationis, excogitavit sententiam quam supra refutavimus, quod, nimirum, etiam relativa non mutua realiter invicem referantur, quamvis relatio non utrique insit, atque ita conatur defendere, etiam illud extremum, in quo non est relatio, non terminare relationem alterius, nisi quatenus ad illud vicissim, refertur. Sed ea sententia et falsa est, ut ostendimus, et ad praesentem rem explicandam nihil conferre potest. Nam etsi demus scibile referri realiter ad scientiam per relationem in ipsa scientia existentem, nihilominus verum est, quod Aristoteles dixit, unum ex his extremis non referri ad aliud, nisi quia aliud refertur ad ipsum; ergo prius secundum rationem necesse est intelligere relationem scientiae terminari ad scibile, quam vicissim scibile referri ad scientiam, cum illud prius sit veluti causa, seu fundamentum, huius posterioris; ergo ratio terminandi ex parte scibilis non potest esse illa relatio qua refertur ad

scientiam. Praeterea licet terminare actu, ut supra dicebamus, sit denominatio extrinseca, tamen aptitudo terminandi relationem praedicamentalem non potest esse denominatio extrinseca ab opposito relativo, quia ratio terminandi supponitur in re ante omnem denominationem ab alio extrinseco; nam in ipsamet denominatione extrinseca includitur actualis terminatio; ergo aptitudo supponitur ad talem denominationem, maxime quando terminus esse debet res realis, et realiter existens. Quocirca intelligi nullo modo potest, quod unum extremum constituatur proxime aptum ad terminandam relationem alterius, per ipsamet relationem realem, quae est in altero extremo, cum omnis relatio praedicamentalis consurgat, praesuppositis fundamento et termino, non quidem actu terminante, sed apto ad terminandum, nam ut actu terminans non supponitur, sed constituitur ex alterius habitudine ad ipsam.

8. *Improbatur aliorum sententia.*— Alii respondere solent, quamvis in scibili, verbi gratia, vel creatore non respondeat nisi relatio rationis, nihilominus relationem scientiae aut creaturae non terminari formaliter nisi ad suum correlativum ut sic, et consequenter relationem rationis esse rationem terminandi realem. Sed haec responsio facile refutatur ex dictis supra de termino relationis realis praedicamentalis; ostendimus enim debere esse rem, veram, et realiter existentem. Quod sane aequali vel maiori ratione, verum est de forma illa quae est ratio terminandi, ac de subiecto quasi materiali talis denominationis; nam si terminus debet esse realis, ergo eodem modo debet esse in re ipsa aptus ad terminandam, alioqui non erit terminus, neque actu, neque aptitudine; ergo haec aptitudo debet ei convenire per rationem aliquam realem in ipso existentem.

9. Et confirmatur, quia relatio realis non existit nisi existentibus fundamento et termino; sed relatio creaturae existit, et revera terminatur ad Deum, nulla existente in Deo relatione rationis, non solum quia relatio rationis nunquam vere existit, sed etiam, quia, eo modo quo esse potest, nimirum obiective in intellectu, non est necesse illam actu esse, id est, considerari ut relatio creaturae terminetur ad creatorem; nam etiamsi nullus intellectus talem relationem fingat aut consideret, nihilominus relatio creaturae vere terminabitur ad Deum. Dices, impossibile esse quin illa relatio sit obiective in aliquo intellectu, saltem divino, sive ipse illam immediate efficiat, sive cognoscat ut factibilem suo modo ab intellectu humano. Respondetur, quidquid horum verum sit, esse impertinens ad rem de qua agimus, quia, licet id sit necessarium ex infinita scientia Dei, tamen per se ac formaliter id non postulat relatio creaturae, quia non respicit Deum ut speculantem (ut sic loquar) relationem rationis, sed ut influentem esse in ipsam; unde si hoc habeat, hoc sufficit ut talis relatio terminetur ad ipsum; relatio autem rationis ut scita ab intellectu divino, est impertinens. Et idem est de sensu et sensibili, et scientia et scibili, nam si per impossibile nullus intellectus de illis consideraret, relatio sensus terminaretur ad sensibile et scientiae ad scibile.

10. Sed respondent aliqui, argumentum hoc recte procedere de relatione rationis ut actu existente suo modo, nihilominus tamen ipsam relationem rationis, quatenus est in proxima potentia talis termini, esse rationem terminandi relationem realem alterius extremi. Sed hoc etiam nullius momenti est; interrogo enim, quid intelligant per relationem rationis in potentia proxima. Aut enim intelligunt ipsum fundamentum reale, quod praebet occasionem intellectui, ut per modum relativi illud concipiat, quod non tam est verum fundamentum relationis, quam proxima causa vel occasio inducens humanum intellectum, ad talem modum concipiendi, et in hoc sensu relatio rationis in potentia proxima non est nisi res absoluta in tali termino existens, ut, verbi gratia, in Deo est potentia, qua actu influit in creaturam, et sic de aliis; igitur quod relatio creaturae terminetur ad relationem rationis, ut tantum est in fundamento proximo ex parte Dei, revera est terminari ad aliquid absolutum, quod est in Deo. Aut per relationem rationis in potentia intelligitur ipsamet relatio rationis secundum suum esse essentiae, quale in ea esse, vel potius fingi potest, et hoc sensu improbabilis mihi videtur illa responsio, quia illa relatio in tantum esse potest, et in ea fingi potest aliquod esse essentiae, in qua intellectus, verbi gratia, humanus potest concipere rem absolutam per modum relativae; sed hoc est impertinens et extrinsecum ad naturam et essentiam relationis realis creaturae, et ut ipsa terminetur ad suum terminum; ergo non potest esse illa ratio

terminandi. Et confirmatur ac declaratur, nam Deus ut creator non ideo potest terminare relationem realem creaturae, quia potest a nobis concipi per modum correlativi, sed quia vere ac realiter influit esse¹² in creaturam per omnipotentiam suam. Denique in aliis terminis realibus, et in relationibus mutuis, non sufficit esse essentiae in ipso termino ut relatio consurgat, nisi sit redactum ad existentiam, quia alias est potentiale quid, et simpliciter nihil; ergo multo minus poterit sufficere esse essentiae vel potentiale relationis rationis, ut sit ratio terminandi relationem realem.

11. *Fonseca ut solvat argumentum.*— Aliam denique responsionem adinvenit Fonseca, lib. V, c. 15, quaest. 5, sect. 4, ubi dicit, posse relationem rationis actu convenire, verbi gratia, creatori, etiamsi actu non existat, suo modo, id est, obiective in intellectu, atque hoc satis esse ut ad illam possit terminari relatio realis; nam, hoc ipso quod relatio realis est in creatura, relatio rationis creatoris actu convenit Deo, etiamsi actu non existat. Quod autem haec duo separabilia sint, probat, quia homini actu convenit esse animal, etiamsi non existat. Sed haec responsio non est probabilior caeteris. Nam imprimis, quod assumit, posse formam actu convenire, quando actu non existit, aut magnam continet aequivocationem, aut est plane falsum. Nam actu convenire, si proprio et realiter sumatur, est actu inesse eo modo quo forma inesse potest, scilicet aut inhaerendo, aut denominando, aut referendo, vel alia simili ratione; quod autem hoc modo actu convenit, necesse est quod actu existat, eo modo quo existere potest. Quod si actu convenire solum dicit veritatem propositionis per connexionem extremorum abstrahentium ab existentia, illud revera non est actu convenire, sed potius in potentia, et eo modo quo in illis propositionibus intelligi potest actualis veritas, illam non habent, nisi prout sunt actu in aliquo intellectu, ut in superioribus tactum est. Et praeterea, sumpto hoc modo, *actu convenire*, non potest vere dici relatio rationis actu convenire Deo, hoc ipso quod creatura existit, quia, ut bene idem auctor argumentatur, talis relatio contingenter et ab extrinseco convenit Deo, etiam post effectationem creaturae; at praedicata contingentia non conveniunt actu nisi quando existunt, sed illud est proprium praedicatorum, quae necessario conveniunt subiectis. Responsio vero quam adhibet, limitando subsumptam propositionem, et excipiendo has relationes rationis, primum videtur voluntaria, deinde contra rationem; nam, seclusa actuali existentia unicuique praedicato proportionata, non potest dici praedicatum actu convenire subiecto, nisi vel quia est de eius essentia, vel certe quia ab illa manat, ut necessariam connexionem et per se cum illa habeat; ergo quotiescumque praedicatum non est huiusmodi, sed mere contingens, et ab extrinseca causa proveniens, sive, sit praedicatum reale, sive rationis, in nullo vero sensu potest dici actu convenire, quando actu non existit. Et confirmatur, nam hoc ipsum, scilicet, *actu convenire*, requirit saltem veritatem propositionis; sed hae propositiones sunt falsae, Deus habet relationem, vel, actu refertur ad creaturam, quamdiu illa relatio nullo modo actu existit; imo, iuxta principia dialecticae tales propositiones non possunt vere abstrahi a tempore, cum simpliciter contingentes sint.

12 Addo denique, etiamsi demus totum id quod in illa responsione sumitur, non satisfacere, quia ille modus actu conveniendi non sufficit ad terminum relationis realis. Alias Petrus actu existens posset habere relationem realem identitatis specificae ad Paulum potentia tantum existentem, quia actu convenit Paulo quod sit homo, etiamsi non existat, quia ab intrinseco est homo; ergo etiam actu conveniet illi relatio realis identitatis specificae cum Petro, etiamsi illa relatio actu non existat; ergo, e converso, ut relatio realis existat in Petro, satis erit quod alia similis et fundamentum eius actu conveniat Paulo, licet non existat.

13. Nullus est ergo tergiversationi locus, sed, admissa communi doctrina de relativis non mutuis, evidenter sequitur terminum illius relationis esse aliquid absolutum, formaliter ac per se loquendo. Addo autem haec ultima verba, quia interdum potest contingere, ut terminus alicuius relationis non mutuae sit aliqua relatio realis, non tamen opposita alteri relationi, nec reciproca illi. Ut, verbi gratia, scientia de aliqua relatione, aut amor qui directe ac per se primo tendat in aliquam relationem, refertur realiter ad illam relationem ut ad obiectum seu mensuram; unde constat quod, sicut obiectum talis scientiae est relatio, ita

¹² esse, 1960; *alit. om.* Cf. BHF, t, VI, p. 797.

etiam terminus relationis talis scientiae erit relatio, non tamen formaliter ut relatio opposita relationi illius scientiae, sed potius ut materia circa quam talis scientia versatur, et quae supponitur ad relationem eius, et ideo veluti materiale quid est, quod illa res scita sit relatio. Et hoc modo dicimus rem absolutam terminare huiusmodi relationem, seu quae per modum absolutae se gerat; denique res ipsa scita vel amata, qualiscumque illa sit. Dices: quid si obiectum scitum sit aliqua relatio rationis? Respondetur: etiam relatio transcendentalis illius scientiae terminabitur ad illam, erit tamen incapax illa scientia relationis praedicamentalis ad suum obiectum, propter defectum termini realis.

Assertio secunda

14. *Relationes mutuae ad absolutum terminantur.*— Dico secundo: etiam in relationibus mutuis formalis ratio terminandi est non relatio opposita, sed aliqua ratio absoluta, quae est fundamentum formale relationis oppositae. Hanc assertionem intelligo per se ac formaliter, sicut praecedentem explicavi; generalis enim regula est illam rem seu rationem formalem, quae in uno relativo mutuo est proxima ratio fundandi relationem ad aliud, esse etiam proximam et formalem rationem terminandi relationem alterius ad se. Ut, verbi gratia, si in Petro proximum fundamentum habendi in se relationem filiationis est tota substantia eius quatenus producta per talem generationem a Paulo, haec eadem est ratio ob quam Petrus potest terminare relationem paternitatis Pauli ad ipsum; et e converso, quia in Paulo potentia generandi, supposita tali generatione ut conditione necessaria, est proximum fundamentum relationis paternitatis, ideo etiam est proxima ratio, ob quam Paulus potest terminare filiationem Petri ad ipsum. Idem est in relationibus primi generis, nam albedo, quae in hoc albo est fundamentum similitudinis ad aliud, ob unitatem formalem cum ipso, est etiam proxima ratio terminandi relationem similitudinis alterius ad ipsum. Quocirca si verum est, interdum posse unam relationem esse proximam rationem fundandi aliam relationem, ut, verbi gratia, paternitas similitudinem, tunc illa paternitas, quae in uno patre fundat similitudinem ad aliud, erit in illo ratio terminandi relationem alterius ad se; in eo tamen non se gerit formaliter ut relatio, neque opponitur relative illi relationi, quam terminat per seipsam, sed opponitur per aliam relationem, quam in se fundat, et ideo tunc perinde se gerit ac si esset forma absoluta, et in hoc sensu dicimus formalem terminum esse aliquid absolutum, per se loquendo.

15. Solet autem haec assertio probari ex eo quod, cum relatio definitur esse accidens cuius totum esse est ad aliud, per illud aliud non potest intelligi altera relatio, quia alias vel non daretur unum supremum genus relationis, sed duo, vel idem poneretur in definitione sui ipsius. Et simile argumentum est quia similitudo in communi non potest referri ad aliquam relationem, quia alias referretur ad aliam similitudinem, cum sit relatio aequiparantiae; at praeter similitudinem in communi non potest esse alia similitudo. Verumtamen haec argumenta praetermitto, tum quia per extrinseca desumuntur, et rem non declarant; tum etiam quia attingunt difficultatem tractandam sectione sequenti; quae quidem facilius et commodius expedientur iuxta hanc nostram sententiam, quamvis fortasse ob eam solam causam non sit simpliciter necessaria.

16. *Prima ratio conclusionis.*— Primo ergo probatur haec conclusio ex praecedenti, nam ex eo quod in relativis non mutuis videmus relationem unius extremi non terminari formaliter ad relationem alterius, colligere possumus, quod, licet in relativis mutuis sit relatio realis in utroque extremo, una non tendit in aliam formaliter, sed simul et concomitanter una tendit in subiectum seu fundamentum alterius, et e converso. Probatum haec illatio, nam si per impossibile in altero extremo impediretur relatio, conservato toto fundamento eius, nihilominus relatio alterius extremi posset ad illud terminari; ergo signum est illas duas relationes esse simul per concomitantiam, et non per formalem terminationem unius ad aliam. Consequentia est evidens, et antecedens patet, quia, ut in superioribus visum est, non solum in relationibus tertii generis, sed etiam secundi et primi, quando unum extremum tale est, ut non possit fundare relationem, nihilominus est aptum ad terminandam relationem alterius, ut patet in Deo ut terminante relationem creaturae ut sic; ergo quacumque ratione contigerit, alterum extremum manere cum fundamento et sine relatione, nihilominus manebit

sufficiens ad terminandam relationem alterius extremi; est enim eadem ratio, nam quod unum fundamentum, seu extremum sit aptum necne ad fundandam propriam relationem, est per accidens ad terminationem alterius. Unde, si per intellectus praecisionem separetur relatio a tali extremo, intelligitur manere aeque sufficiens ad terminandam aliam relationem, ac illud extremum, quod non est capax relationis. Ergo signum est relationes mutuas esse simul propter concomitantiam, et propter conditionem extremorum, quae apta sunt ad fundandam relationem, non propter formalem terminationem unius relationis ad aliam sibi correspondentem.

17. *Secunda ratio conclusionis.*— Secundo argumentor, quia commune axioma est, posito fundamento et termino, resultare relationem praedicamentalem, et non alias; ergo terminus unius relationis non potest esse relatio opposita. Antecedens certum est omnium consensu, et constat ex supra dictis de natura huius relationis. Unde etiam Scotus, licet excipiat relationes quas vocat extrinsecus advenientes, tamen consequenter negat illas pertinere ad hoc praedicamentum, et nos infra ostendemus, illas vel nullas esse, vel non nisi alias a transcendentalibus, disputatione sequenti. Necesse est autem axioma illud intelligi de termino formali et proximo, et quasi in actu primo (ut sic dicam), de quo etiam nos in praesenti quaestione disputamus, ut diximus. Non enim potest intelligi de termino terminante quasi in actu secundo (ut ita loquar). Nam de illo termino ut sic, non est verum quod illo posito cum fundamento sequatur relatio, nam potius ipse constituitur in ratione termini actu terminantis per ipsammet relationem ut actu tendentem in ipsum, et extrinsece denominantem ipsum denominatione terminativa. Rursus nec potest intelligi de termino materiali et remoto, quia, illo tantum posito cum fundamento alterius extremi, non est necesse resultare relationem, ut per se constat, et facile potest exemplis ostendi; ergo intelligendum est illud principium de termino formali, et quasi in actu primo proximo. Et hinc facile probatur prima consequentia, quia una relatio non consurgit ex positione alterius, quia illa particula *ex* dicit antecessorem aliquam naturae vel originis; una autem relatio praedicamentalis non antecedit alteram relationem sibi correspondentem, neque una dicit ex altera originem, ut per se constat in omnibus creatis, de quibus loquimur; alias non essent simul. Cum autem relatio dicitur resultare positus fundamento et termino, sensus indubitatus est, positionem fundamenti et termini antecedere, seu praesupponi ordine naturae, et inde statim resultare relationem, quod ex proprietate ipsius locutionis manifestum est, et ex re ipsa, quia in relativis mutuis utraque relatio simul resultat, positus fundamentis et terminis.

18. *Tertia assertionis ratio.*— Tertio argumentor confirmando et declarando illud principium, scilicet: *Id quod in unoquoque extremo est ratio fundandi propriam relationem, est ratio terminandi alteram correlationem.* Nam, sicut ratio fundandi est illa, per quam convenienter redditur proxima causa, ob quam talis res habet relationem ad aliud, ita ratio terminandi est illa, per quam redditur proxima causa, ob quam res est talis, ut ad ipsam altera referri possit; haec autem causa ex eadem forma vel ratione sumitur in relativis mutuis; ergo. Maior videtur per se nota ex terminis. Minor declaratur inductione; nam, sicut album aptum est ad fundandam relationem similitudinis, quia habet albedinem, et ipsa albedo est aptum fundamentum, quia habet talem unitatem formalem, ita etiam idem album est aptum ad terminandam relationem alterius, quia habet albedinem eiusdem rationis vel unitatis cum albedine alterius. Non enim aliud album refertur ad hoc, quia in hoc est relatio similitudinis, sed quia in hoc est albedo, sicut est in alio, alioqui non esset similitudo in albedine, sed esset similitudo in similitudine. Et hinc potest percipi ratio a priori, nam similitudo ut sic est in albedine, verbi gratia; versatur ergo inter alba ut sic, et ea refert ut similia; ergo sicut ex parte unius fundatur in albedine, ita ex parte alterius terminatur ad albedinem.

19. Idem facile constat in relationibus disquiparantiae; nam Petrus, verbi gratia, ideo refertur ad Paulum ut ad patrem, quia genuit ipsum, et non quia Paulus refertur ad ipsum, formaliter distinguendo relationem a generatione; nam praecise in ea ratione sistendo intelligimus esse sufficientem causam ex parte generantis ut filius referatur ad ipsum. Eadem est autem causa ex parte eius, ob quam in ipso resultat relatio paternitatis. Et idem est de ipsa paternitate, si rationem eius ex parte termini reddamus; ideo enim relatio paternitatis, quae

est in Paulo, terminatur ad Petrum, quia genitus est ab ipso, et in hoc praecise concipimus sufficientem causam ex parte termini. Atque ita in universum, cum relatio essentialiter requirat duo, scilicet fundamentum et terminum, ex parte utriusque potest reddi ratio cuiuscunque relationis, et illa, quae vere et proxime redditur ex parte termini ut sic, est ratio terminandi, sicut quae redditur ex parte subiecti, est fundamentum, seu ratio fundandi.

20. Ratio autem, quae ex parte termini reddi potest, nunquam est altera relatio, si formaliter loquamur, et non tantum concomitanter vel identice. Quanquam enim pater non referatur ad filium, nisi cum filius refertur ad ipsum, non tamen haec est ratio quae ex parte termini reddi possit, cur pater referatur ad filium, scilicet, quia filius refertur ad ipsum, sed praecise quia genitus est ab ipso; nam una relatio nullo modo est ratio alterius, nec ex parte termini, nec ex parte fundamenti, alias non essent simul natura; illa enim, quae esset ratio alterius, ut sic esset aliquo modo prima, maxime cum sit sermo de ratione reali et formali suo modo ex parte termini. Ratio ergo haec semper est aliquid aliud distinctum a relatione, et consequenter aliquid absolutum, quod non est aliud in relativis mutuis nisi illud ipsum quod in unoquoque fundat relationem eius, nam illud est ratio terminandi relationem alterius. Quia praecisa relatione, nulla alia ratio est propinquior, neque magis necessaria, ut in inductione facta satis declaratum est.

21. *Obiectioni satisfit.*— Dices: in relativis non mutuis non potest haec regula servari, quia in termino unius relativi non est fundamentum reale alicuius relationis. Respondetur, semper intelligi aliquid proportionabile. Ut, verbi gratia, si relativa non mutua sint secundi generis, ut est inter creatorem et creaturam, ratio terminandi relationem creaturae ex parte Dei, est ipsa potentia creandi ut actu influens. Quia si alioqui Deus non esset incapax relationis, illamet deberet esse fundamentum relationis creatoris ad creaturam. Et quia si velimus rationem reddere ex parte termini relationis creaturae, non est alia, nisi quia Deus per suam omnipotentiam creavit illam. Et idem facile intelligitur in relationibus mutuis, quae esse possunt in primo genere, ut est relatio similitudinis, aut distinctionis inter creaturam et Deum. In tertio autem genere, ratio terminandi ex parte scibilis, verbi gratia, et similium obiectorum, est uniuscuiusque entitas, prout in ea est quaedam aptitudo obiectiva, ut circa illam possit talis actus, vel habitus, aut potentia versari, quae potest nominari veritas aut bonitas, vel quid simile; illa enim aptitudo est ratio quae reddi potest ex parte obiecti, seu termini talis relationis; ideo enim scientia versatur circa tale obiectum, quia talem habet veritatem, seu intelligibilitatem, et sic de aliis.

22. *Ratio quae nequit fundare relationem cur terminare possit.*— Quod si inquiras cur huiusmodi aptitudo vel ratio, quae non est sufficiens ad fundandam in se propriam relationem, sit sufficiens ratio ad terminandam relationem alterius, respondetur causam esse, quia ad fundandam relationem necessaria est ordinabilitas ad aliud (ut sic dicam) ex parte ipsius fundamenti, atque ita requirit quod sint eiusdem ordinis. Ad terminandam autem relationem, non est necesse ut terminus sit ordinabilis ad aliud, sed ut aliud sit ordinabile ad ipsum, et ideo potest terminus habere realem aptitudinem ad terminandum, etiamsi non sit eiusdem ordinis cum alio extremo, quod ad ipsum ordinatur.

Aliarum opinionum fundamentis satisfit

23. Ad fundamenta aliarum opinionum respondendum superest. Et imprimis negatur relativum formaliter terminari ad correlativum ut sic, quod manifeste constat in relativis non mutuis, quia ubi non est correlativum, non potest alterum relativum ad correlativum terminari. Inde vero intelligimus, etiam in mutuis, quamvis relativum ad correlativum terminetur, non tamen formaliter, ita ut relationes ipsae inter se et ad se tendant, sed una tendit ad fundamentum alterius, et e converso, ut declaratum est.

24. *Relativa quomodo sint simul natura.*— Ad primam vero obiectionem, de simultate naturae respondetur, potius inde inferri oppositum, quia relatio est posterior natura quam terminus eius, ut in actu primo seu formali ad terminandum sufficienter constitutus est, quia ex fundamento et termino consurgit relatio, ut diximus. Imo aliqui auctores, qui opinantur relationem esse quid distinctum, putant effective fieri a termino. Si ergo una relatio

esset terminus alterius, ex positione unius resultaret alia, et ita non possent esse simul natura. Dicuntur ergo simul natura, quando mutuae sunt, quia cum resultat una ex fundamento et termino, resultat alia omnino concomitanter absque ullo ordine prioris et posterioris inter se, et hoc est esse simul natura. Fundatur autem haec simultas, non in formali habitudine earum inter se, sed in necessaria connexionem quam habent in fundamento et termino, quia neutra insurgere potest, nisi iam positus suo fundamento et termino, et illis positus ambae statim necessario consurgunt. Et alioqui formale fundamentum unius est formalis terminus alterius, et e converso; ex quo fit ut necessario simul sint posita in re fundamentum et terminus utriusque, nam sunt eadem, commutata proportione, ut explicui; atque ita tandem efficitur ut ipsae relationes necessario simul consurgant, et duratione, quia utraque aequali necessitate resultat ex termino et fundamento quamprimum ponuntur, et natura, quia nullam inter se habent ordinem. Hoc igitur modo correlativa ipsa formaliter sumpta, ut correlativa sunt, si sint mutua, sunt simul natura; si vero sint non mutua, cum neque duratione sint simul, nec natura esse possunt.

25. *Occurritur obiectioni.*— At vero si haec comparatio fiat inter unum relativum et terminum eius in actu secundo, seu ut actu terminantem, sic dici possunt simul natura formaliter, quia, ut supra dictum est, terminus ut sic terminans formaliter constituitur per extrinsecam denominationem a relatione, quae in illum tendit; unde illa posita sic denominatur, et illa ablata desinit esse hoc modo terminus, nihil intrinsecum amittendo, ut per se notum est. Relatio autem non prius natura est, quam terminetur ad aliud; est ergo simul natura cum termino ut terminante. Dices: ipsa relatio est veluti causa formalis illius denominationis termini actualis; ergo est prior natura. Respondeo, non esse proprie causam formalem, licet propter denominationem ad eum modum a nobis concipiatur, et ideo non intercedere ibi veram prioritatem naturae, quia relatio sine alia causalitate, solum quia ex intrinseca sua essentia respicit terminum, illum denominat terminantem. Sicut visio denominat rem visam sine vera causalitate, sed ex eo solum, quod est cum tali intrinseca habitudine; unde sicut non prius natura est quam habeat illam habitudinem, ita non prius natura est quam denominet obiectum visum.

26. Quod maxime verum est loquendo de his formis in concreto, id est, de relativo, aut vidente; nam, loquendo de abstractis, potest aliquo modo concipi relatio, ut prior natura quam relativum, eo modo quo inter formam praesertim inhaerentem, et effectum eius formalem, potest esse prioritas naturae. Nam relatio est forma relativi; relatio enim abstracte concepta proprie non refertur ipsa ad terminum, sed est qua subiectum refertur, et ideo quamdiu ipsa concipitur ut prior quam efficiens actu subiectum, nondum concipitur ut referens ad terminum, et ideo mirum non est quod ut sic sit etiam prior ipsa relatio, quam denominatio termini terminantis. Et fortasse hic potest applicari distinctio, qua utitur alias Caietanus, de relatione signata vel exercita, nam tunc concipitur relatio, ut nondum exercens actum referendi, sed secundum suam abstractam rationem. Adhuc tamen sic concepta, est simul natura cum altera relatione opposita, in relationibus mutuis, quia etiam relationes in abstracto sumptae omnino simul consurgunt, posito utroque fundamento.

27. Denique ut nihil omittamus, addi posset, etiam relationem abstracte conceptam, licet non ut quod, saltem ut quo, tendere in terminum, nam est forma qua relativum respicit terminum, et quia quantumvis in abstracto consideretur, semper eius essentia consistit in formali habitudine ad terminum. Et sub hac consideratione, quamvis intelligitur aliquo modo prior quam relativum, etiam sub ea ratione tendit suo modo in terminum, et consequenter denominat illum actu terminantem, non integrum relativum, sed relationem ipsam. Ex his ergo satis constat quomodo relationes oppositae sint simul natura, et relatio etiam et terminus ut actu terminans, non vero relatio, et terminus in actu primo, seu quantum ad rationem terminandi; sic enim etiam tempore antecedere potest, quando fundamentum in alio extremo non est positum, et posito etiam alio extremo semper antecedit ordine naturae, quia ex illo fundamento resultat relatio, ut declaratum est.

28. Ad argumentum ergo primae sententiae respondetur in forma negando sequelam, nimirum, patrem ut patrem non esse simul natura cum filio ut filius est, sed ut est hic homo

genitus; imo sicut hic homo, ut genitus, est prius natura quam ut filius, ita etiam est prius natura quam pater ut pater, quamvis sit posterius natura quam hic homo ut generans. Et ideo, quamvis pater ut sic terminetur ad hunc hominem ut a se genitum, nihilominus non prius natura terminatur ad ipsum quam in ipso sit filiatio, non propter terminationem formalem ad ipsam filiatiorem, sed propter simultaneam concomitantiam omnino necessariam, ut declaratum est. Quapropter, licet hic homo, ut genitus, sit prius natura quam ut filius, tamen in illo priori ut sic nondum intelligitur in patre paternitas; imo verissime etiam dicitur, prius natura esse hunc hominem ut genitum, quam in patre sit paternitas, nam ex positione huius termini cum fundamento, quod est in generante, resultat paternitas.

29. Ad confirmationem concedo, formaliter loquendo, unam relationem non pendere ab alia, nego tamen inde sequi non esse simul natura, naturaliter loquendo. Et horum primum, praeter omnia dicta, confirmo Theologico exemplo, iuxta quamdam opinionem D. Thomae, nam in Christo Domino, secundum D. Thomam, non est realis filiatio ad matrem, in Virgine vero est realis relatio maternitatis ad Christum; signum est ergo unam ex his relationibus non pendere essentialiter et formaliter ab alia; alias non posset una manere sine alia, etiam de potentia absoluta; et similiter est signum unam non esse formalem terminum alterius, quia etiam non potest relatio sine suo termino conservari. Quae omnia principia sunt certa in doctrina D. Thomae, et ideo censeo hoc argumentum valde efficax ad hominem contra Caietanum, et Thomistas qui eum sequuntur. Dico autem formaliter non pendere unam relationem ex alia; nam concomitanter possunt dici aliquo modo invicem pendere, quia non potest esse una sine alia ex natura rei, imo nec de potentia absoluta, saltem nisi aliquo modo mutetur fundamentum alterius extremi, et fiat incapax relationis, ut ab opinionibus de relatione filiatiorem in Christo abstrahamus. Atque hinc facile declaratur altera pars, nimirum, ex praedicto modo independentiae non sequi, relationes non esse simul natura. Nam potius si proprie ac formaliter una ab alia penderet, non posset non esse una prior natura alia, quia ipsamet dependentia est quaedam posterioritas naturae; quia vero habent necessariam concomitantiam, qua non potest esse una sine alia, absque ullo ordine inter se, ideo sunt simul natura.

30. *Relativa ut sint cognitione simul.*— Ex his praeterea constat quid dicendum sit de simultate cognitionis, quod in secundo argumento contrarii fundamenti petebatur. Nam eadem proportione dicendum est, formaliter et immediate relationem non pendere in cognitione, nisi a suo termino secundum propriam rationem terminandi, et non secundum relationem oppositam, quod recte probat argumentum. Et in relativis non mutuis est manifestum, nam ut cognoscam relationem servitutis creaturae ad Deum, non oportet cognoscere relationem realem domini in Deo, quia nulla est; necque etiam necesse est fingere relationem rationis in Deo; hoc enim non pertinet per se ad cognitionem alterius relationis, sed si in nobis fit, provenit ex imperfecto modo cognoscendi nostro; Angelus enim, et Deus ipse comprehendit in creatura relationem servitutis, nullam fingentes in Deo relationem rationis. Dices: nonne necesse est cognoscere Deum ut dominum, ad cognoscendam creaturam ut servam? Respondetur necessarium esse cognoscere Deum ut dominum realiter, non relative secundum rationem. Est autem Deus realiter dominus simpliciter, ut quaest. VII de Potent., art. 10, ad 4, et saepe alias, D. Thomas notavit: primo per potestatem realem coercendi subditos; secundo, quia ad ipsum terminatur relatio realis servitutis, quae est in creatura; et utroque modo necesse est cognoscere Deum ut dominum ad cognoscendam relationem servitutis creaturae. Nam primum, id est, potestas coercendi subditos, est ex parte Dei ratio terminandi relationem servitutis, et ideo cognitio eius quasi antecedenter et causaliter est ratio cognoscendi relationem servitutis; nam, sicut illa relatio consurgit ex vi illius termini et fundamenti, ita cognosci non potest, nisi cognito tali termino et fundamento. At vero secundum convenit Deo per actualem tendentiam respectivam creaturae in ipsum, denominatione tantum extrinseca, et quia non potest cognosci relativum ut sic, nisi ut terminatum ad suum terminum, ideo sub ea ratione non antecedenter, sed concomitanter cognoscitur Deus ut dominus. Atque hoc, quod in hoc exemplo declaratum est, habet locum in relatione creaturae, et omnibus non mutuis.

31. Neque ratio superius facta contra hoc est alicuius momenti; concedimus enim non posse cognosci relationem servitutis non cognita in termino aliqua ratione absoluta, non tantum omnino simul, sed etiam antecedenter seu causaliter, ut dixi; non est tamen necesse ut illa ratio absoluta exacte, aut prout in se est, cognoscatur, nam satis est quod abstractive, vel sub aliqua confusa ratione apprehendatur, quanquam quo terminus perfectius fuerit cognitus, eo perfectior erit cognitio relationis. Quae omnia facile declarantur in dicto exemplo, nam ad cognoscendam relationem servitutis quam creatura habet ad Deum, necesse est saltem in communi cognoscere Deum habere superiorem quamdam potestatem in creaturam, ratione cuius potest aut illi praecipere, aut de illa disponere suo arbitrio, et quanto amplitudo huius potentiae magis fuerit cognita tanto perfectius cognoscetur qualis sit illa servitus; nec fieri potest ut Angelus vel Deus ipse cognoscat hanc servitutum, nisi cognoscendo in ipso talem potentiam. Non oportet autem ut Angelus, verbi gratia, qui in creatura naturaliter intuetur relationem servitutis, naturaliter etiam intueatur potentiam Dei in seipso, sed satis est quod abstractive et ex effectibus cognoscat talem Dei potentiam. Multoque minus necesse est cognoscere totam Dei naturam, vel alia attributa, formaliter ac per se loquendo, quia illa ut sic non sunt ratio terminandi talem relationem. Atque ad hunc modum facile est idem intelligere in relatione creaturae, ut est effectus Dei, vel scientiae, aut sensus, et in aliis non mutuis.

32. At vero in relativis mutuis partim eadem est ratio, partim diversa. Est enim eadem ratio quantum ad formalem dependentiam cognitionis a termino ut sic, et non a correlativo ut sic; hoc enim etiam in relativis mutuis verum est. Nam ut cognoscam in aliquo homine relationem patris, satis est ut cognoscam esse in mundo alium hominem ab illo genitum, etiamsi ibi sistam, et non cognoscam in alio extremo relationem filiationis; et iuxta opinionem D. Thomae, Angelus, etiam malus, per virtutem naturalem (si non impediatur) intuebatur in beata Virgine relationem maternitatis ad hunc hominem Christum, et tamen non intuebatur in Christo relationem filiationis; ergo habebat cognitionem unius relativi cum intrinseca dependentia ab eius termino, sine cognitione correlativi ut sic. Nec enim probabile est, necessarium fuisse Angelo fingere aliam relationem rationis in uno extremo, ut alteram valeret cognoscere; idem ergo est in qualibet alia relatione mutua, nam quoad hoc eadem est omnium ratio.

33. Quoad concomitantiam vero est nonnulla diversitas, quia ex natura rei, cognita una relatione mutua, necessario simul cognoscitur alia, saltem concomitanter. Nam sicut relatio est per quamdam resultantiam, posito fundamento et termino, ita cognoscitur, cognitibus illis, cum comparatione eorum inter se. Quia ergo hae relationes mutuae saltem per concomitantiam simul resultant positis fundamento et termino, ideo consimili ratione simul cognoscuntur cognitibus et inter se collatis fundamento et termino; et quia hoc necesse est ad singularum relationum cognitionem, ideo consequenter fit ut, una cognita, simul concomitanter cognoscatur alia. Quod in nobis speciali ratione necessarium est, quia non cognoscimus has relationes prout in se sunt, sed solum cognoscendo et inter se conferendo fundamenta et terminos; ex quo praeterea oritur ut etiam illa extrema, quae non habent mutuam relationem, per modum correlativorum mutuorum cognoscamus; et inde etiam fit ut ubi uni relationi non correspondet altera relatio realis, nos concipiamus relationem rationis, ut ita concomitanter cognoscamus utrumque extremum per modum correlativi. In cognitione autem perfecta rerum, prout in se sunt, id non est necessarium quoad relativa non mutua, ut dictum est. Quoad relativa vero mutua, est eadem vel maior necessitas, aut quia relationes non distinguuntur actu a parte rei a suis fundamentis, aut si fortasse distinguuntur ex natura rei, sunt ita coniunctae et connexae cum fundamentis simul existentibus, et inter se collatis, ut non possit cognosci respectus unius ad aliud, quin cognoscatur etiam vicissim respectus alterius ad alterum. His ergo modis intelligendum est correlativum esse simul cognitione cum suo termino, vel cum suo correlativo.

34. *Relativa quomodo sint simul definitione.*— Ad tertiam autem partem illius fundamenti, quae erat de simultate definitionis, eodem prorsus modo respondendum est. Nam definitio non est nisi cognitio quaedam, si in mente sit, vel signum cognitionis, et

consequenter rei cognitae, si sit in voce; et ideo in tantum possunt relativa esse simul definitione, in quantum sunt simul cognitione. Est igitur proportionali modo dicendum, unum relativum, formaliter loquendo, non definiri per aliud correlativum, sed per suum terminum, quem essentialiter respicit. Imo Scotus supra existimat hoc esse necessarium ne committatur circulus aut nugatio, si loco nominis positi in definitione ponatur eius definitio, aut ne idem sit prius et posterius seipso, quia quod ponitur in definitione, est aliquo modo prius definito. Sed haec non admodum cogunt, si considerentur quae de his definitionibus per additum attigit Aristoteles, VII Metaph., c. 5, et quae ibi notavimus; instanturque facile illa incommoda in relativis transcendentalibus, ut sunt materia et forma, de quo videri etiam possunt supra dicta, disput. XLIII, sect. ult., in fine. Non ergo propter vitanda haec incommoda, sed propter rem ipsam, quia unumquodque definitur formaliter ac praecise per id ad quod habet habitudinem, verum est in definitione unius relativi per se non poni aliud extremum, nisi sub ea ratione quae in illo necessaria est ad terminandam talem relationem. Concomitanter vero, sicut relativa sunt simul cognitione, ita etiam definitione, et quia nos facilius ita illa concipimus et explicamus, ideo simpliciter dici solet unum relativum definiri per aliud, [seu ad aliud]¹³ et e converso. Atque in hoc sensu accipiendam est cum communiter dicitur correlativa esse simul definitione.

De terminis divinarum relationum

35. Ad ultimam rationem, quae in secunda sententia addebatur, sumptam ex relationibus divinis, quae invicem terminantur, respondetur imprimis esse disparem rationem, quia illae relationes non habent fundamentum praeter seipsas, eo quod sint substantiales et subsistentes ex propriis rationibus, et ideo mirum non est quod, sicut seipsis fundantur (ut ita loquar), ita unaquaeque seipsa terminet suum correlativum. Quia potius in hoc servatur proportionalis ratio; diximus enim fundamentum unius relationis esse rationem terminandi correlationem eius; ita ergo fundamentum paternitatis divinae est ratio terminandi divinam filiationem; tamen sicut fundamentum illius paternitatis nihil est praeter paternitatem ipsam, ita ratio terminandi filiationem nihil etiam est praeter ipsam.

36. Adde, quamvis haec vera sint secundum rem, si tamen secundum rationem vel imperfectos conceptus nostros cogitentur haec ut distincta, eo modo quo quis conceperit relationes et fundamenta ut distincta, debere etiam concipere rationem terminandi unam relationem, non esse aliam relationem ut sic, sed fundamentum illius. Ut, verbi gratia, si quis ratione distinguat relationes et origines, et cum Bonaventura sentiat personas originibus constitui, relationes autem eis advenire, et in eis fundari, consequenter dicet formalem terminum paternitatis, verbi gratia, esse passivam originem in Filio; e contrario vero terminum filiationis esse generationem activam in Patre; respicit enim Pater eum quem genuit ut sic, et Filius enim a quo genitus est. Similiter qui cum Caietano distinxerit paternitatem ut conceptam, vel ut exercitam, et sub priori ratione senserit constituere personam, sub posteriori vero referre illam, et ita hanc posteriorem rationem fundari in priori, dicat necesse est consequenter, unam relationem ut exercitam, terminari ad aliam ut conceptam, et e converso. Et quidem sive utamur illis vocibus, sive aliis, ratio non habet rationem termini, ut aliud respicit, sed ut in se est aliquid, quod ab alio aptum est respici; atque ita etiam secundum modum concipiendi nostrum, quacunque ratione distinguatur ibi fundamentum a relatione, vel persona constituta a respectu, distinguitur etiam ratio terminandi a relatione.

37. Quod clarius apparet in spiratione passiva respectu activae, nam Pater et Filius praeter spirationem activam habent proprias relationes quibus in suo esse personali constituuntur, et sic constituti, sunt unum principium spirans Spiritum sanctum; ex qua productione (loquendo more nostro) resultat in eis relatio spirationis activae, cui propterea magis proprie attribui potest, quod habeat fundamentum et rationem fundandi secundum rationem, quia neque constituit personam, nec fortasse habet propriam subsistentiam. Atque ita ibi facile intelligitur relationem passivam spirationis, quae est in Spiritu Sancto, terminari

¹³ [seu ad aliud], 1960; *alit. om.* Cf. BHF, t. VI, p. 814.

non ad spirationem activam formaliter, sed ad Patrem et Filium, ut sunt unum principium spirans, cui nostro modo concipiendi advenit relatio spirationis activae. Quia propria ac formalis ratio ob quam Pater et Filius terminant, vel terminare possunt relationem Spiritus sancti, non est quia referuntur ad Spiritum sanctum, sed quia producant Spiritum sanctum et sunt unum principium eius, unde concomitanter habent ut ad ipsum referantur. Si tamen, per possibile vel impossibile, intelligeremus non resultare in Patre et Filio illam relationem, dummodo producerent Spiritum Sanctum, id satis esset ut possent terminare relationem eius.

38. Ex quo obiter intelligit Theologus quomodo de facto Filius distinguitur ab Spiritu sancto, non primo per relationem spirationis activae, sed per filiationem per quam complete constituitur in esse personali, et consequenter distinguitur a qualibet alia persona. Et nihilominus verum est, quod si Filius non produceret Spiritum sanctum, non distingueretur ab illo, quia tunc, posita illa hypothesi, filiatio non esset fundamentum spirationis activae, nec ratio terminandi processionem passivam; et consequenter neque haberet cum illa oppositionem originis; nunc autem vere habet haec omnia, et ideo est sufficiens principium distinctionis; sed haec Theologis relinquamus.

De oppositione relativa

39. Tandem ex his quae in hac sectione diximus, intelligere licet in quo consistat, et qualis sit propria oppositio relativa; hoc enim supra in hunc locum remisimus. Potest autem intelligi haec oppositio aut inter relationem et terminum eius, aut inter relationem unam unius extremi, et alteram correspondentem illi in alio extremo, seu inter unum relativum, et correlativum eius. Prior oppositio est generalis omnibus relationibus, etiam non mutuis, ut constat ex dictis, et ideo formalissime convenit relationi ut sic. Consistit autem in hoc, quod relativum ut sic et terminus, habent inter se talem habitudinem, et conditiones ita distantes, ut necessario requirant inter se distinctionem, nam relativum est id quod aliud¹⁴ respicit, terminus autem est id quod respicitur ab alio, atque ita ex propriis rationibus requirunt alietatem (ut sic dicam).

40. At vero posterior oppositio non est universalis omnibus relationibus realibus vere ac secundum rem; nam id¹⁵ relationibus non mutuis non convenit, quamvis modo nostro concipiendi fingi posset ac si conveniret, quod ad praesens nihil refert. Inter relativa autem realia et mutua, ac relationes ipsas, intercedit relativa oppositio, quae non consistit in hoc quod una respiciat aliam ut terminum, sed in hoc quod unum respiciat ut terminum id, quod est fundamentum alterius, et e converso, seu (quod idem est), quia habent oppositas rationes, nam una refert suum subiectum ad aliud, alia vero, e contrario, refert illud aliud ad id quod erat subiectum alterius. Ex quo talem inter se habent repugnantiam, ut non possint ambae relationes uni et eidem simul inesse, quia non potest unum et idem esse fundamentum et terminus respectu eiusdem. Qui modus oppositionis licet clarius appareat in relationibus dissimilium rationum, ut inter paternitatem et filiationem, tamen etiam suo modo convenit relationibus aequiparantiae, quia licet sint eiusdem speciei, possunt in individuo esse aliquo modo oppositae relative, quia afficiunt sua subiecta secundum oppositas habitudines, ex quo repugnantiam habent in eodem subiecto. Quamvis autem haec oppositio aliquo modo sit diversae rationis, respectu termini, et respectu correlationis, tamen quia concomitanter se habent ubicunque inveniuntur, ideo per modum unius nominantur et iudicantur. Dici vero potest relatio opponi termino terminative, alteri vero relationi relative. Et haec posterior est quasi formalis oppositio, nam est inter proprias formas quatenus se mutuo excludunt ab eodem subiecto; prior vero proprie est repugnantia relativorum, quia postulant distinctionem extremorum, quod significavit etiam D. Thomas, q. 7 de Potentia, art. 8, ad 4.

SECTIO XVII

¹⁴ aliud, 1960; *om. ed. Vivès*. Cf. BHF, t. VI, p. 816.

¹⁵ id, 1960; quid *alut*. Cf. BHF, t. VI, p. 816.

*QUOMODO PRAEDICAMENTUM AD ALIQUID SUB UNO SUPREMO GENERE,
PER DIVERSA GENERA SUBALTERNA ET SPECIES USQUE AD INDIVIDUA
CONSTITUI POSSIT*

1. Explicuimus fere omnia quae ad intelligendam essentiam relationis, et causas eius, et formalem effectum (non enim habet alium), necessaria visa sunt; superest ad huius rei complementum, ut de subordinatione, convenientia, et distinctione ipsarum pauca dicamus ut ita totius praedicamenti constitutio quasi prae oculis habeatur. Tria autem puncta in titulo quaestionis insinuantur, quae ab aliis latissime tractantur, et a nobis brevissime expedienda sunt.

De supremo genere praedicamenti ad aliquid

2. Prima ergo difficultas est, quomodo possint omnia relativa ad unum genus summum reduci. Et ratio dubitandi est, quia essentia relationis est, ut eius esse sit ad aliud; ergo non potest ita relativum abstrahi, quin ei aliud adaequate respondeat; ergo non potest dari unum genus summum, sed ut minimum debent esse duo, quae se invicem respiciunt. Patet consequentia, quia non potest esse unum et idem id quod respicit, tum quia in ipsa definitione continetur, quod debet esse aliud, tum etiam quia non potest idem realiter referri ad seipsum. Tum denique quia si essentia relativi in communi esset referri ad se, hoc ipsum esset de ratione et essentia cuiusvis relationis particularis, cum essentia superioris in inferiori includatur. Quae difficultas vulgaris est in hac materia, et magnum facessit negotium, iis praesertim qui putant unum relativum formaliter referri ad alterum correlativum ut sic; nam iuxta hanc sententiam, cum dicitur relativum in communi esse id cuius esse est esse ad aliud, necesse est subintelligi in definitione, ad aliud correlativum; unde cum non possit idem referri ad se relatione reali, de qua agimus, necessarium erit ut non sit unum supremum genus, sed duo, quae se invicem et adaequate respiciant, sintque in re ipsa distincta.

3. *Unum supremum genus relationis datur.*— Nihilominus tamen certum est posse dari unum supremum genus omnium relativorum; nil enim refert de abstractis potius quam de concretis loqui, et ex uno potest inferri aliud. Nam, si datur generalissimus conceptus relationis realis et praedicamentalis in communi, poterit etiam dari relativi in communi, tum ob rationem proportionalem, tum etiam quia omni formae abstractae potest respondere constitutum, seu concretum illi adaequatum. Quod vero possit dari unum supremum genus relationum, patet, tum ex ipso modo loquendi de relatione in communi, ut sic, nam hic terminus communis est omnibus relationibus, et pro omnibus distribuitur, quia de omnibus univoce dicitur, et in quid. Tum etiam quia definitio relationis in communi unica est, et omnibus relationibus praedicamentalibus convenit. Tum denique quia si quis fingat duo illa genera suprema relativorum, inter illa inveniet convenientiam essentialem in ratione essendi ad aliud; ergo ab eis abstrahere poterit conceptum univocum et essentialem utriusque communem, in quo etiam facile inveniet differentias extra illius rationem, quae non sint completae relationes; ergo.

4. *Ut solvant aliqui rationem dubitandi.*— Ad difficultatem autem positam respondent aliqui, in definitione relativi in communi cum dicitur esse ad aliud, per illud *aliud*, intelligi quidem correlativum, et illud non posse esse ipsummet, quod definitur, ut sic, propter rationem factam, quod non potest idem realiter ad se referri. Nec etiam esse aliquod aliud relativum aequae commune, et non contentum sub eo quod definitur, propter difficultatem tactam de uno supremo genere. Aiunt ergo per illud *aliud*, importari singula correlativa specifica, vel particularia singularum relationum. Quae est responsio Alberti, 5 Metaph., tractat. 3, cap. 7, et in praedic. *ad aliquid*, ibique, Simplicii et Boetii. Potestque ita exponi, quia, licet relatio in communi definiatur per esse ad aliud, tamen non exercet hoc esse ad aliud nisi in determinatis relationibus, et ideo non est necesse ut, quatenus abstractissime concipitur, intelligatur exercere munus relationis in ordine ad aliud correlativum sibi adaequatum, quia ut sic potius concipitur essentia relationis quasi in actu signato, seu designando id in quo consistit, quam in actu exercito, id est, exercendo illam habitudinem ad aliquid, in tota illa communitate. Potius ergo intelligendum est illam

rationem sic abstracte conceptam non exercere suam habitudinem ad aliud, nisi in suis inferioribus.

5. Quod etiam diverso modo intelligitur in relativis aequiparantiae et disquiparantiae, nam in relativis disquiparantiae, saltem in communibus rationibus specificis, potest intelligi, unum relativum commune referri ad aliud sibi aequale et oppositum, ut patrem ad filium, maius ad minus. Et ratio est, quia cum hae relationes sint diversarum rationum, non concipiuntur uno conceptu communi specifico, et ideo possunt abstrahi duo conceptus communes aequales, et sibi oppositi ac correspondentes. Quod secus est in relationibus aequiparantiae; nam cum sint eiusdem rationis, habent eundem communem conceptum specierum, et ideo non potest tali conceptui respondere alius conceptus obiectivus communis et oppositus correlative, ut simile non dicitur ad aliud simile in communi, nec aequale ad aliud aequale in communi, sed solum ratione individuorum, in quibus datur unum aequale distinctum ab alio. Et de his verum habet quod dixit Augustinus in lib. *Categoriar.*, cap. 11, *specialiter ac regulariter, ut haec categoria manifestius dignoscatur, non recte dici ad aliquid, nisi cum singulare ad singulare refertur.* Verum est statim ponere Augustinum exempla non solum in relativis aequiparantiae, sed etiam in eis quae diversorum sunt nominum et rationum; tamen in his nihil impedit, ut dixi, quominus unum etiam in communi ad aliud commune correlative referri intelligatur. Et in hunc modum hoc notavit Scotus, in I, d. 21, et alii.

6. Haec doctrina probabilis est, et licet supponat unum fundamentum falsum, nimirum, unum relativum terminari formaliter ad suum correlative, nihilominus potest esse utilis ad explicandum quomodo possint correlative assignari, quando nostris conceptibus abstrahantur, et in communi concipiuntur; sic enim recte sine dubio dicitur, non nisi in relationibus dissimilium nominum et rationum posse unum relativum commune alteri communi respondere; in relativis autem aequiparantiae, aut in relativo in communi non posse, quia cum haec abstrahantur vel a relativis eiusdem rationis, vel simpliciter ab omnibus relativis, unite concipitur utrumque relativum per modum unius secundum id in quo conveniunt, et ideo non potest huiusmodi relativo communi aliud aequale correspondere. Et ideo etiam de huiusmodi relativo in communi conceptu recte dicitur non esse de essentia eius, ut immediate illi sic conceptu respondeat aequale correlative, sed satis esse ut dum contrahitur ab inferiora, in eis inveniatur haec relativorum reciprocatio. Imo addo, loquendo de relativo in communi, non esse de essentia eius ut etiam mediate et in inferioribus exercent dictam reciprocatorem relativam, quia communis ratio relationis praedicamentalis ut sic non postulat ut ei saltem ut contractae ad inferiora respondeat altera relatio in alio extremo; nam si hoc esset de essentia relationis in communi, omnibus relationibus specificis deberet convenire; at hoc falsum est, nam relationibus non mutuis minime convenit. Nec refert quod eis possit respondere relatio rationis in alio extremo, quia hoc non spectat ad essentiam relationis realis, cum sit mere extrinsecum ex imperfectione nostra.

7. *Relativum in communi non est ad aliud tamquam ad correlative.*— Atque hinc ulterius colligo, cum relativum in communi definitur esse ad aliud, illud *aliud* non posse accipi pro correlative, quia per illam definitionem traditur aliquid essentiale relativo, ut sic, non est autem essentiale relativo ut ei respondeat correlative, neque immediate et in communi conceptu, neque in suis particularibus omnibus, ut ostensum est. Quod praeterea confirmatur, quia, si illud *aliud* est ipsum correlative, quaero an sit correlative reale, aut rationis, vel alterutrum indifferenter, seu iuxta exigentiam inferiorum relationum; nihil autem horum dici potest. Nam duo prima membra facile excluduntur, quia neutrum eorum potest esse universale omnibus relationibus, ut satis constat ex dictis. Tertium etiam non est verisimile, tum quia alias illud *aliud* valde aequivoce sumeretur, cum relativum rationis fere aequivoce relativum sit; tum etiam quia (ut dicebam) correspondentia relationis rationis non est ex naturis rerum, et ideo non potest ad essentiam relationis pertinere.

8. Dico igitur, illud aliud in dicta definitione dicere terminum relationis ut sic, qui non dicit correlative, ut tale est, sed aliud extremum, prout in se habet sufficientem rationem terminandi, quae ratio fere semper est absoluta; et si interdum est aliqua relatio,

non tamen ut exercet munus relationis oppositae alteri relationi, sed prout in se habet aliquam unitatem, vel similem rationem communem rebus absolutis.

9. *Relativum in communi habet terminum in communi sibi respondentem.*— Unde infero ulterius, relationem in communi posse concipi ut habentem aliud ad quod dicat habitudinem, non solum in suis inferioribus, sed etiam ut conceptam illo communissimo conceptu, nam relationi in communi correspondet etiam terminus in communi. Neque inde sequitur dari duo genera suprema, quia terminus in communi non est aliquod relativum ut sic, et ideo non constituit, in praedicamento *ad aliquid*, aliquod genus.

10. *Ratio communis termini cur proprium non constituat praedicamentum.*— Dices: ergo saltem constituet commune aliquod genus alterius praedicamenti, quod est plane falsum, quia illa ratio termini vagatur per omnia praedicamenta, imo et extra praedicamentum, quia ipsi Deo convenit. Respondetur negando consequentiam, quia ratio termini non est in rebus aliqua ratio vel proprietas realis aliquo modo distincta ab ipsis, vel accidens ipsis, sed est ipsamet entitas uniuscuiusque rei, quatenus apta est ad terminandam relationem alterius. Quae ratio est quasi transcendentalis, et forte non est univoca, praesertim cum in Deum et creaturam conveniat. Unde sub ea ratione in nullo praedicamento per se ponitur, sed reduci potest ad praedicamentum relativorum, tanquam quoddam additum, sicut ponitur in definitione eorum. Potestque hoc a simili declarari, quia sicut convenit relationi in communi habere terminum, ita et habere fundamentum; nec videtur dubium quin haec ratio fundamenti relationum possit aliquo modo in communi concipi tanquam adaequate respondens relationi etiam in communi conceptae, quia in propria natura relationis praedicamentalis ut sic includitur, quod supponat fundamentum, et in eo rationem aliquam ob quam consurgat seu resultet. Non est autem necesse ut haec communis ratio fundamenti sit aliquod genus, sed est ratio quasi transcendentalis, quae vagatur per omnia praedicamenta. Unde Aristoteles quantitatis attribuit per modum proprietatis, quod sit sufficiens fundamentum aequalitatis vel in aequalitatis, qualitatis vero, quod sit fundamentum similitudinis, vel dissimilitudinis (ita enim has proprietates ibi declaravimus). Quae ratio fundamenti ut sic non est in eis aliqua ratio respectiva, neque etiam est aliqua ratio absoluta distincta ab ipsis, sed est ipsamet entitas uniuscuiusque, quatenus per se habet talem aptitudinem, et ideo ad praedicamentum uniuscuiusque formae reducitur per modum proprietatis, et indirecte posset reduci sub ea ratione ad praedicamentum relationis tanquam fundamentum eius; ita ergo de relationis termino existimandum censeo. Atque haec sint satis de primo puncto.

Quomodo supremum genus relativorum ad inferiora descendat

11. Secundus punctus huius sectionis est, quomodo hoc summum genus relationis per varia genera usque ad infimas species descendat, seu dividatur. Quae res magna ex parte declarata est in superioribus, in quibus varias divisiones relationis attigimus et explicavimus. Quarum prima ac praecipua fuit trimembris, per varia fundamenta genere diversa, quae sub his nominibus unitatis, actionis et mensurae recenseri solent. Ex quo facile intelligitur, sub quolibet horum membrorum ulterius procedi posse, verbi gratia, in primo per varios modos unitatum, et quia sub unitate multitudo subintelligitur, primo dividendae erunt relationes unitatis a relationibus multitudinis seu diversitatis, et postea, iuxta varios modos unitatis aut multitudinis realis, dividantur etiam sub utroque genere relationes. Idemque proportionaliter dicendum est de actione, et consequenter etiam de passione, et de potentia activa et passiva, vel latius etiam de causa et effectu, si haec omnia sub illa voce comprehenduntur. Ac denique idem est de ratione mensurae, nam etiam in eo genere variantur relationes, iuxta diversas proportionales mensurarum et mensurabilium.

12. *Divisio relationis in mutuam et non mutuam, qualis.*— Ex hac autem divisione insurgunt aliae, quae in superioribus etiam tactae sunt, nimirum, divisio relationis in mutuam et non mutuam, quae satis late declarata est. Ex dictis tamen constat hanc non esse subdivisionem alicuius membri praecedentis divisionis, sed potius esse aliam adaequatam divisionem relationis in communi, complectentem sub uno membro, scilicet, sub relatione

non mutua, tertium membrum prioris divisionis, et nonnullas alias relationes contentas sub prioribus membris; sub altero autem membro comprehendentem fere prima duo genera praecedentis divisionis. Possent autem hae duo divisiones ita subordinari, ut prius dividatur relatio in eam, quae ex vi fundamenti formalis est non mutua, et eam quae ex vi fundamenti seu ex genero suo id non habet, et haec rursus subdividatur in relationem fundatam in actione, vel unitate, et sic procedatur, donec in illis duobus generibus perveniatur ad relationes inter Deum et creaturam, quae non tam ex formali ratione fundamenti seu rationis fundandi, quam ex peculiari natura et conditione Dei habent quod sint non mutuae, et ita facile erit per subordinatas divisiones huiusmodi praedicamentum constituere.

13. *D. Damasceni dictum explicatur.*— Illud enim animadversione dignum est, Divum Damascenum, in sua Dialectica, c. 50, cum alias plures relationum divisiones ponat, hanc praetermisisse, imo significare, non recte consentire hanc divisionem cum relativorum natura, *siquidem (ait) mutua habitudo ea quae ad aliquid sunt efficit*. Verumtamen haec verba vel non sunt intelligenda de singulis relativis, sed de complexu utriusque; ille enim vere consistit in mutua habitudine; non est autem necesse ut talis reciprocatio saltem realis in omnibus relativis interveniat; vel, si illa verba applicentur ad singula relativa, mutua habitudo intelligenda est cum proportione, quia ex parte relationis necesse est ut ad aliud tendat, ex parte vero termini ut sit id ad quod aliud tendit. Quod vero Damascenus illam divisionem praetermiserit, mirum non est, quia non omnia dixit, quae de relationibus dici possunt, et fortasse causa fuit, quia, nostro modo concipiendi, omnes apprehenduntur ut mutuae.

14. *Divisio relationis in eiusdem vel diversae appellationis.*— Altera divisio supra tacta est in relationem eiusdem vel diversae appellationis, seu aequiparantiae vel disquiparantiae, et hanc late tractat Damasc., dicto cap. 50, quam subdividit in relationem praecellentiae, ut esse dominum, esse maius, esse causam; et relationem inferioritatis, ut esse servum, effectum, aut minus, etc., quae subdivisiones ad relationes disquiparantiae pertinent, nam in relationibus aequiparentiae, cum sint eiusdem rationis, non potest esse illa diversitas. Et fortasse inter res creatas nunquam reperitur relatio disquiparentiae, absque illa diversitate; tamen inter personas divinas invenitur sine praecellentia, vel inaequalitate, nisi quis velit cum Patribus Graecis ipsum ordinem originis dignitatem appellare; de quo alias. Haec autem divisio, in rigore et proprietate sumpta, non est divisio relationis in communi, sed mutuae; nam non mutua cum non sit reciproca, non est eiusdem nec diversae rationis in utroque extremo. Nisi quis velit sermonem extendere ad eam denominationem correlativam, quae ex relatione rationis sumitur; sic enim omnia correlativa erunt eiusdem vel diversae denominationis. Denique haec divisio, ut ex dictis constare potest, non datur per id quod per se ac formaliter pertinet ad rationem relationis, quia, ut diximus, una relatio formaliter non terminat alteram; unde neque dat illi speciem aut essentialem diversitatem; quando autem uni relationi altera respondet eiusdem vel diversae rationis, est indicium diversitatis fundamenti ac termini formalis, et ita, quod attinet ad constitutionem huius praedicamenti, haec divisio ad praecedentes revocanda est.

Differentia essentialis et specifica relationum unde sumenda

15. Una tamen poterat superesse quaestio circa hunc secundum punctum, videlicet, unde sit sumenda distinctio specifica et essentialis relationum usque ad ultimas species, an, scilicet, ex fundamento vel ex termino. Aliqui enim ita distribuunt inter haec duo munera, ut dicant a fundamento habere relationem entitatem, a termino autem speciem seu essentiam et distinctionem essentialem. Alii vero utrumque munus utrique attribuunt, unicuique in suo genere. Quod mihi non displicet; existimo tamen utrumque dicendi modum recte explicatum continere veritatem. Itaque formaliter et intrinsece relationes constituuntur suis propriis differentiis in propriis speciebus, et per eas essentialiter distinguuntur, hoc enim commune est omnibus rebus. Tamen, quia totam suam essentiam habet relatio in ordine ad terminum, ideo ab illo quasi ab ultima forma extrinseca sumit suam specificationem, et ideo per illum distinguitur et definitur, ut supra dictum est, sect. VIII. Quia vero etiam fundamentum formale est per se et intrinsece requisitum ad relationem, potest dici etiam concurrere ad

essentiam relationis, quasi per modum causae materialis extrinsecae. Et ita D. Thomas interdum hoc tribuit fundamento, interdum termino, ut patet ex III parte, quaest. 35, art. 5, et I parte, q. 32, art. 2, ubi simpliciter id tribuit termino, quia ille est quasi ultimum et magis formale respectu relationis. Vide Soncin., V Metaph., quaest. 32, et supra dicta, sectione VIII, num. 9, et sect. X, n. 14.

Sintne plures relationes solo numero diversae simul in eodem subiecto.

16. Circa tertium punctum occurrebat hoc loco quaestio de individuatione relationum; certum est enim quod, sicut in caeteris praedicamentis constitutio lineae praedicamentalis descendit a supremo genere usque ad individua, ita etiam in hoc; controversum autem est an, sicut ad essentialem constitutionem et specificationem relationum concurrat suo modo terminus, ita etiam ad individuationem. Ex quo pendet etiam decisio illius vulgaris quaestionis, an idem subiectum sub eadem ratione specifica referatur ad plures terminos eadem numero relatione, vel diversis. Quaestionem sufficienter, ut existimo (est enim res non magni momenti) attigi supra, disp. V, sect. 8, ubi de individuatione accidentium, et an possint esse plura numero in eodem subiecto, generatim tractavi.

17. Et iuxta principia ibi posita, sine ulla difficultate concedi potest, plures relationes solo numero differentes, respicientes diversos terminos, esse simul in eodem subiecto, ut, verbi gratia, duas paternitates in eodem homine respectu duorum filiorum. Quia effectus formalis unius non est omnino similis effectui formali alterius, ut citato loco declaravi. Item quia, posito uno termino, resultat aliqua relatio, quae omnino pendet ab illo; addito vero alio termino, additur novus respectus, qui manebit etiamsi alter terminus destruat. Item quia unusquisque terminus est totalis terminus alicuius relationis, quando quidem illo solo posito consurgit aliqua relatio. Et similes rationes possunt facile multiplicari, propter quas Scotus, et alii, quos ibi citavi, hanc opinionem amplectuntur. Neque in ea est difficultas alicuius momenti, praeter eam generalem, quod accidentia individuantur ex subiecto, de qua citato loco satis fuse dictum est.

18. *Quid consequenter dicendum hac super re, si relatio est distincta in re a fundamento.*— Quoniam vero in hac re potest magna ex parte dissensio esse in modo loquendi, advertendum est, aliter procedendum esse si teneamus relationem esse rem, vel modum realem ex natura rei distinctum a fundamento, aliter vero si solum ratione distinguitur. Nam iuxta priorem sententiam, non potest consequenter negari quin, multiplicatis terminis, realiter augeantur respectus, et quin, addito novo termino, aliquid reale addatur praeexistenti relativo. Ut cum pater generat secundum filium, aliquid respectivum acquirit quod antea non habebat, aequè distinctum ab ipso, ac erat Paternitas quam antea habebat, quia hoc convincunt, consequenter loquendo, rationes factae. Et quia est omnino eadem ratio, nam si Petrus cum genuit primum filium, indiguit nova re, aut novo modo reali distincto, ut ad illum realiter referretur, cur non etiam quando de novo incipit referri ad secundum? Neque enim dici potest priorem entitatem aut modum sufficere, tum quia non potest effectus formalis crescere, nisi realiter crescat forma; tum etiam quia prior relatio adaequate referebat ad primum filium, et ab illo pendet in esse, et in definitione et cognitione; non enim cognoscitur haec relatio ut haec numero, nisi ut referens ad hunc numero terminum, ut aperte Aristoteles declaravit in Praedicam., c. de *ad aliquid*.

19. Iam vero si semel admittatur fieri additionem realem in relativo, facta additione novi termini, fortasse est solum de nomine quaestio, an illud additum sit distincta relatio, vel componat unam cum praeexistente, sicut secundus gradus cum primo componit unum calorem; ita enim aliqui explicant unitatem huius relationis, ne videantur in infinitum relationem multiplicare, et ut universe defendant illud axioma, in uno subiecto tantum esse unum accidens unius speciei. Verumtamen qui sic loquuntur, non possunt satis illam unitatem explicare, nisi tantum denominative, ratione unius subiecti seu suppositi. Nam si consequenter loquantur, necesse est ut dicant, tantam esse distinctionem inter paternitatem ad primam filium, et id quod additur patri, genito secundo, quanta est inter paternitatem ipsam

et fundamentum eius; itaque si haec distinguuntur realiter vel modaliter, etiam illa. Probatur, quia relatio paternitatis ad primum filium ita comparatur ad id quod additur respectu secundi filii, ut possit illa paternitas esse sine hoc addito, et e converso possit manere hoc additum, et constituere patrem, sine illa prima paternitate; ergo si paternitas est modus realis distinctus, quia est separabilis a fundamento, etiam isti duo modi erunt inter se actu distincti ex natura rei, quia unus est separabilis ab alio, et e converso. Et similiter, si paternitas est propria entitas realiter distincta a fundamento, etiam illi duo respectus erunt inter se realiter distincti, ut recte et consequenter docet Scot., quia sunt mutuo et vicissim separabiles. Ostensum est autem supra, disp. VII, quandocumque duo ita distinguuntur in re, ut vicissim et unum sine alio, et alterum sine altero manere possit, et alioqui non sunt modi alicuius subiecti, cum quo habeant identitatem realem, tunc illud esse sufficiens signum distinctionis realis inter illa. Sed relationes, iuxta illam sententiam, non sunt modi, sed propriae entitates realiter distinctae a subiectis, et inter se ita comparantur respectus patris ad primum filium, et ad secundam, ut et prior sine posteriori et posterior sine priori existere possit; ergo distinguuntur inter se vera distinctione reali.

20. Posita autem hac distinctione, nulla ratio reddi potest cur illae non distinguantur ut duae relationes, vel cur dicantur esse duo gradus, vel duae partes unius relationis, et non potius relationes duae. Primum enim non recte aequiparantur gradibus intensionis; nam inter hos gradus est subordinatio per se et in eis est propria compositio et unio per propriam latitudinem, vel propria indivisibilia, ut praecedenti disputatione declaratum est; illae autem duae relationes non habent subordinationem per se; neque enim una per se supponit alteram, vel ab illa pendet, neque habet unaquaeque earum latitudinem aliquam in se, sed est mere indivisibilis in ordine ad suum terminum; unde neque proprie componunt aliquam latitudinem quasi continuam, quia haec non componitur ex indivisibilibus. Deinde, nullum aliud genus unionis inter illas duas entitates excogitari potest, ob quam dicantur esse duae partes unius relationis, quia neque inter se comparantur ut potentia et actus, neque habent inter se aliam habitudinem, praeter eam quae est esse in eodem subiecto. Et hoc a fortiori confirmari potest ex his quae supra diximus de simili habituum unitate vel compositione physica. Imo illa unitas vel compositio artificiosa, quae in habitibus consideratur, vix potest habere locum, in relationibus, et ideo de illa nihil tractatur.

21. Alio vero modo posset quis excogitare unitatem huius relationis ad plures terminos, non per additionem aut compositionem realem, sed per mutationem relationum, ita ut unaquaeque in se sit indivisibilis; differunt tamen inter se, quia una habet pro adaequato termino unam rem, verbi gratia, unum filium, alia vero duos, alia tres, etc. Unde iuxta hanc sententiam, quando pater secundum filium generat, nova quidem relatio ei acquiritur, non tamen praeexistenti additur, sed prior perit, et alia de novo resultat, quae indivisibiliter et adaequate refert illum hominem ad duos filios, et non ad plures nec pauciores; et si generet tertium, amittet illam, et acquirat aliam referentem ad tres eodem modo. Quod enim una relatio possit adaequate respicere plures terminos indivisibiliter, certum videtur; sic enim in relativis realibus praedicamentalibus totum refertur ad plures partes, vel unitas ad binarium relatione subdupli; et in transcendentalibus idem intellectus respicit plura intelligibilia inadaequate, et in relativis eadem relatio generis respicit plures species. Sic ergo intelligi potest in quocumque genere vel specie relationum dari aliquas in individuo, indivisibiliter, et adaequate respicientes plures terminos, qui respectu illarum erunt partiales, ex illis vero consurgit terminus adaequatus, qui sit unus collectione quadam; et ideo talis relatio non consurgit nisi posito adaequato termino, non vero posito uno vel altero partiali; e contrario vero aufertur seu mutatur ablato vel addito quocumque termino partiali, quia hoc ipso mutatur terminus totalis.

22. Tandem hoc modo opinantur multi de relatione unius filii ad patrem et matrem. Nam quod illa relatio, per se loquendo, sit una indivisibilis, inde fit probabile, quod pater et mater concurrunt ut una causa, et per se necessaria, et unica actione (praesertim si mater concurrat active). Unde alterutro parente mortuo, necesse est illam relationem perire, quia si indivisibiliter respiciebat duos, nec potest dividi in partes, nec tota manere, cum iam non

habeat adaequatum terminum, nec referat ad duos; perit ergo tota; necessarium ergo erit ut oriatur alia, quae ad unum tantum parentem referat, si superstes sit; nam vere ac realiter ad illum refertur filius.

23. Sed licet hic modus dicendi ad consequenter loquendum in illa sententia videatur acute excogitatus, tamen revera est voluntarius et sine fundamento. Quae est enim necessitas introducendi illam frequentem mutationem relationum? Alias quoties nova res alba fieret, mutarent caetera omnia alba, quae antea erant, suas relationes similitudinis respectu omnium, et novas acquirerent. Deinde, cur pater amittet relationem ad primum filium, genito secundo, cum nihil eorum tollatur, quae ad esse illius relationis necessaria erant? Quia, non obstante secundo filio, prior semper est sufficiens terminus illius relationis. Item quamvis verum sit, posse unam relationem respicere plura adaequate, quando per se et ex vi suae speciei illa requirit ut resultet vel conservetur, seu ut exerceat suum effectum formalem, ut est in relatione totius aut subdupli, tamen quando relatio non postulat hoc ex sua ratione, et termini solum per accidens multiplicantur, ut contingit in paternitate, filiatione, similitudine, etc., mere gratis dicitur consurgere unam indivisibilem relationem, quae adaequate respiciat collectionem plurium terminorum, eo vel maxime quod plures filii distinctis generationibus producuntur; cur ergo resultabit una indivisibilis relatio complectens utrumque terminum?

De relatione filii ad patrem et matrem

24. *Ferrariensis opinio improbat.*— Quod vero dicebatur de relatione filii ad duos parentes, etiam est incertum. Nam aliqui putant in filio esse duas relationes, non solum numero, sed etiam specie differentes, quia existimant relationem patris et matris etiam specie differre, eo quod ille active, haec tantum passive concurrat. Ita tenet Ferrar., II contra Gent., c. 11, para. *Ex istis*, quanquam addat, illas relationes esse duas formaliter, unam vero realiter seu materialiter; quod non video quomodo consequenter dicatur, supponendo relationem esse quid distinctum in re a fundamento, ut ille supponit.

25. *Fonsecae opinio non probatur.*— Alii vero dicunt esse unam relationem ad utrumque parentem, etiamsi pater active et mater solum passive concurrat; et simul aiunt, eandem omnino relationem, et immutatam manere, etiamsi alter parens moriatur. Ita Fons., lib. V Metaph., cap. 15, quaest. 5, sect. 3. Sed utrumque est mihi difficile creditu. Primum quidem, quia si mater solum passive concurrat, ergo relationes patris et matris ad filium erunt specie diversae, cum habeant fundamenta adeo distincta; ergo fieri non potest ut eis respondeat unica relatio in correlativo, quod docet D. Thomas, I parte, q. 32, art. 2. Quia correlativa specie diversa vel sunt termini formaliter diversi, vel eos indicant; relationes autem habent diversitatem ex terminis formalibus. Item relatio effectus ad causam diversi generis etiam est diversa, sive illa materialis sit, sive formalis, sive efficiens; si ergo causalitates patris et matris differant, ut efficiens et materialis, relationes in effectu erunt diversae. Unde, illa sententia supposita, pater et mater non tam componunt unam causam totalem, cum non causent in eodem genere, quam collectionem plurium causarum diversorum generum, qualia sunt materia et efficiens. Secundo, est difficile creditu in illa sententia, quod relatio sit una indivisibiliter ad patrem et matrem, ut complent unam causam totalem, et tamen quod eadem relatione integra maneat, ablato illo adaequato termino ex altera parte, quia relatio pendet ex termino adaequato. Quod ita declaro, quia, ablato uno parente, iam illa filii relatio non potest habere suum adaequatum effectum formalem, cum non possit referre filium ad utrumque parentem; ergo absolute non potest habere effectum formalem suum, quia, cum indivisibiliter illum causet, non potest conferre partem eius, et non totum, nec potest tota manere quin conferat totum effectum, cum non maneat nisi in subiecto, et inhaerens.

26. *Aliorum opinio.*— Alii ergo, qui cum Galeno, Scoto, et aliis, satis probabiliter censent matrem active concurrere, existimant filium referri ad patrem et matrem duabus relationibus eiusdem speciei, et quia diversitas in concursu paterno et materno accidentaliter tantum est. Et quamvis pater et mater simul componant unam causam totalem efficientem, iuxta hanc sententiam, tamen sicut non sunt una causa, nisi collectione plurium partialium,

ita satis est ut illis correspondeat unum correlativum collectione plurium relationum. Quanquam hic posset cum aliqua probabilitate dici illas relationes componere unam, non proprie physica unitate, sed quasi artificiali, et accommodata unitati termini. Quocumque vero ex his modis de relatione filii sentiatur, nihil refert ad dictam sententiam, quam impugnamus; nullum enim auctorem invenio qui dixerit, filium cum orbatur altero parente, amittere relationem quam habet ad utrumque, et novam acquirere, qua ad solum superstitem referatur, neque id habet ullam verisimilitudinem.

27. Ita ergo sentiendum videtur de multiplicatione relationum solo numero differentium in eodem subiecto respectu plurium terminorum adaequatorum et eiusdem rationis. Quod quidem iuxta sententiam, quam veram existimamus, scilicet, relationem non esse rem aut modum ex natura rei distinctum a fundamento, facilius expeditur. Quia dubitari non potest quin respectus ad terminos distinctos realiter, quorum unus potest sine alio esse, et e converso, distinguantur ratione ratiocinata, quae habet fundamentum in re. Unde, sicut haec distinctio sufficit, ut relatio constituat peculiare genus, et censeatur quasi alia forma a fundamento, ita etiam sufficit ut illi respectus ad diversos terminos dicantur plures relationes numero distinctae eo genere distinctionis, quod in huiusmodi relationibus locum habet, scilicet rationis ratiocinatae. Et ita facile tollitur admiratio de multiplicatione relationum, et omnia argumenta, quae in contrarium obiici solent, difficultatem non habent, praesertim his suppositis, quae de principio individuationis diximus; neque etiam ad persuadendam hanc sententiam in hoc sensu oportet rationes multiplicare, nam praeterquam quod per se satis est verisimilis, quae insinuatae sunt, sufficiunt.

28. Denique in hoc sensu non multum repugnat D. Thomas huic sententiae; nam III parte, quaest. 35, art. 5, ad 3, ait in uno filio esse unum relationem ad duos parentes, et duas secundum rationem, et e converso ait, in pluribus hominibus trahentibus navim, esse unam relationem, quod non potest intelligi de unitate rei, cum subiecta realiter distinguantur; et aliis locis, licet dicat in uno patre esse unam relationem ad plures filios, dicit tamen in eo esse plures respectus. Et eodem modo loquitur Hispalens., in III, dist. 8, notab. 3, et Capreol., ibidem, in solut. argument. Non vocantur autem illi respectus plures nisi ob distinctionem rationis; ergo eodem modo, dici possunt plures relationes. Et tandem declaratur a simili; nam Theologi simpliciter vocant paternitatem et spirationem activam in divinis duas relationes propter distinctionem terminorum, etiamsi in se ratione tantum distinguantur; quid ergo mirum quod in praesenti dicantur etiam plures relationes ad plures terminos realiter distinctos?

SECTIO XVIII

QUAENAM PROPRIETATES COMMUNES SINT OMNIBUS RELATIVIS

1. De hac re nihil Aristoteles dicit in Metaphysica; in Dialectica vero nonnullas posuit relativorum proprietates, quas breviter exponere oportet, quanquam earum aliqua iam explicatae sint. Possemus autem sermonem extendere ad communia entis attributa, praesertim unum et bonum; nam peculiarem habent difficultatem in modo quo relationibus conveniunt. Sed de unitate iam satis multa dicta sunt. Circa bonitatem vero occurrebat illa quaestio, an relatio dicat perfectionem, quam supra tractavimus, disp. X, et ostendimus ita dicere perfectionem, sicut habet entitatem. Unde si est res distincta a fundamento, vel etiam modus realis ex natura rei distinctus, necesse est ut perfectionem aliquam realem illi addat; si vero nihil rei addit, sed sola ratione distinguitur, perfectionem quidem realem dicet, non tamen in re distinctam; et consequenter, simpliciter loquendo, non addet perfectionem suo fundamento, sed dicet eandem, sub diversa ratione. Caetera in dicto loco satis tractata sunt.

An relatio contrarium habeat

2. Deveniendum ergo ad proprietates relativorum a Philosopho assignatas, prima est, quod relatio habeat contrarium; nam virtus vitio contraria est. Sed haec non assignatur ab Aristotele ex propria sententia, sed tanquam consequens ex prima definitione relativorum, quae omnia relativa secundum dici complectebatur. Potius ergo contrarium numerari potest inter proprietates relationis, quod illi, quatenus talis est, nihil est contrarium, ut idem

Philosophus dixerat in c. de *qualitate*. Sed habet ratio suum proprium oppositionis genus, quod iam explicatum est.

An ratio magis aut minus suscipiat

3. Secunda proprietas est, quod ratio suscipit magis et minus, quam dicit Aristoteles convenire quibusdam relationibus, non omnibus; nam duplum non est magis et minus duplum, simile autem vel aequale dicitur magis et minus. Sed est advertendum, aliter tribui hanc proprietatem relationi quam qualitati; huic enim convenit, quia vere est intensibilis et remissibilis, ut praecedenti disputatione tractatum est. Ratio vero non est ita intensibilis, quia nec per se, cum per se non fiat, nec augeatur; nec ratione fundamenti; nam, licet fundamentum intendatur, non necesse est intendi relationem; non sunt enim magis similia duo alba intensa ut octo, quam antea cum erant ut quatuor; e contrario vero interdum fiunt magis similia per remissionem fundamenti, aut termini, aliquando vero minuitur similitudo.

4. Hoc vero magis aut minus in relationibus non est propter intensionem earum, sed propter variationem, ut bene notavit Fonseca, lib. V Met., c. 15, q. 5, sect. 2. Ratio enim aequalitatis, verbi gratia, proprie dictae (et idem est de perfecta similitudine) non suscipit magis et minus, quia in indivisibili consistit; nam si ex duobus aequalibus alterum crescat, non fiunt minus aequalia, sed perit aequalitas; inaequalitas vero esse potest maior et minor, propter maiorem et minorem recessum a perfecta aequalitate; et eodem modo aequalitas vel similitudo late et vulgari modo dicta dicitur maior et minor; tamen illae relationes maioris vel minoris inaequalitatis revera sunt diversae, et non eadem, quae augeatur vel minuatur, quia termini et fundamenta earum sunt diversa, et proportionales in quibus consistunt sunt etiam diversae, atque ita unaquaeque in suo gradu inaequalitatis in indivisibili consistit. Sic ergo dicuntur quaedam relativa suscipere magis et minus, id est, denominari magis et minus talia per accessum vel recessum ab uno perfecto termino, non per intensionem aut remissionem.

Quomodo relativa ad convertentiam dicantur

5. Tertia proprietas est, quod relativa dicuntur ad convertentiam, quam aliqui ita exponunt, ut idem sit quod mutuo referri, seu quod uni relationi semper respondeat alia. Sed, ut constat ex dictis, in hoc sensu non conveniet haec proprietas omnibus relationibus, nisi extendatur ad relationem rationis. Unde non est hic sensus Aristotelis, sed solum quod secundum aliquam denominationem unum denominetur cum adiunctione alterius, et e converso, ut scientia dicitur scibilis scientia, et scibile dicitur scientia scibile; et ideo ait Aristoteles, hanc convertentiam interdum in eodem, interdum in diverso casu fieri. Unde haec proprietas magis pertinet ad modum loquendi de relationibus quam ad rem, quanquam ille modus loquendi in re habeat fundamentum. Non est autem haec proprietas peculiaris relationum praedicamentalium; nam etiam convenit relativis transcendentalibus, imo et relativis rationis.

6. Quarta proprietas est, quod relativa sunt simul natura. Quinta, quod sint simul cognitione et definitione, quae iam sunt a nobis expositae; et ideo de praesenti disputatione haec sufficiant.